ЗМІСТ.

ВОЛОД. ВИННИЧЕНКО: Великий Молох, пєса на III розділи (конець буде) 1
ОЛ. ГРУШЕВСЬКИЙ: Сучасне українське письменство в його типових представниках, — Іван Франко..... 25
О. ЮРКЕВИЧ: І так буває. Оповіданнє 39
МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: Студії з економічної історії України — Велике господарство в середині XVI в., перед розвоєм вивозу хліборобських продуктів. Початки вивозу продуктів господарських: вивіз продуктів фавни. Вивіз лісових товарів 43
ІВАН МАНДЖУРА: З недрукованих поезій (конець)..... 61
МИХАЙЛО ЖУК: Дора. Оповіданнє 62
ІВ. ФРАНКО: Середні віки і їх поет — Божественна комедія (далї) 66
Ф. МАТУШЕВСЬКИЙ: Українська громада в другій державній думі..... 79
П. КАПЕЛЬГОРОДСЬКИЙ: Пісня женців 100
С. ЧЕРКАСЕНКО: Немає сил . 100
БЄРНШТЕРНЕ БЄРНЗОН: Марі, роман (конець) 101
ІВ. ФРАНКО і Г. ШЕРСТЮК: Новини нашої літератури — Поезії Христї Алчевської... 115
ПАВЛО ГРАБ: З поезій Ганни Амброзіус... 123
Ф. МАТУШЕВСЬКИЙ: З українського житя 124
М. ЛОЗИНСЬКИЙ: З австрійської України 143
Бібліографія 156
Надіслані книжки 163
Оголошення 165

Digitized by Google

1907.

РІЧНИК X. ТОМ XXXIX.
КНИЖКА VII. ЗА ЛИПЕНЬ.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ-КИЇВ.

З друкарнї Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Оповістка.

„Українсько-руська Видавнича Спілка" видала доси отсї книжки:

У другій серії вийшли:

Ціна в короновій вал.

1. **М. Грушевський.** Б. Хмельницький . . . . 0·20 Кор.
2. **Курній Руф.** Фільотас . . . . . 0·20 „
3. **В. Наумович.** Величина звіздного сьвіта . 0·15 „
4. **Панас Мирний.** Лови . . . . . 0·06 „
5. **І. Пулюй.** Непроваща сила . . . . . 0·20 „
6. **М. Грушевський.** Бех-Аль-Джутур . . . . 0·10 „
7. **І. Раковський.** Вія нашої землї . . . . . 0·10 „
8. **А. Чехов.** Каштанка . . . . . 0·15 „
9. **М. Драгоманів.** Мик. Ів. Костомарів . . . 0·15 „
10. **Е. Золя.** Напад на млин . . . . . 0·20 „
11. **І. Пулюй.** Нові і перемінні звізди . . . . . 0·15 „
12. **Г. Квітка.** Маруся . . . . . 0·50 „
13. **М. Левицький.** Умова для селян. спілок . . 0·20 „
14. **П. Кулїш.** Орися . . . . . 0·06 „
15. **М. Кистяковська.** Іван Гус . . . . . 0·20 „
16. **О. Стороженко.** Оповідання. І. . . . . 0·20 „
17. **В. Барвінський.** Досліди в поли статистики 0·20 „
18. **В. Короленко.** Ліс шумить . . . . . 0·20 „
19. **І. Франко.** Шевченко в польській рев. легенді 0·40 „
20. **В. Гіґо.** Кльод Іе . . . . . 0·25 „
21. **Е. Еґан.** Руські селяни на Угорщині . . . 0·25 „
22. **П. Мирний.** Лихий попутав . . . . . 0·40 „
23. **А. Д. Уайт.** Розвій географічних поглядів. . 0·30 „
24. **Ів. Франко.** Украдене щасте . . . . . 0·50 „
25. **С. Єфремов.** Національне питане в Норвеґії 0·30 „
26. **П. Ніщинський.** Гомерова Іліяда (1 пісня) 0·30 „
27. **М. Драгоманів.** Два учителї . . . . . 0·40 „
28. **Е. Золя.** Повість . . . . . 0·30 „
29. **С. Томашівський.** Київська коваччина 1855 р. 0·10 „
30. **П. Ніщинський.** Гомерова Іліяда (2 пісня) . 0·35 „
31. **Т. Масарик.** Ідеали гуманности . . . . . 0·35 „
32. **Люкіян.** Юпітер у клопотах . . . . . 0·35 „
33. **М. Костомарів.** Письмо до ред. „Колокола" 0·20 „
34. **М. Гоголь.** Вій... . . . . 0·40 „
35. **І. Раковський.** Вулькани . . . . . 0·20 „
36. **Ґ. Фльобер.** Іродіяда . . . . . 0·30 „
37. **О. Терлецький.** Москвофіли й народовці . 0·30 „
38—39. **І. Турґенєв.** Ася . . . . . 0·40 „
40 **Л Воровиковський.** Маруся . . . . . 0·25 „
41—42. **Данте Аліґієрі.** Пекло, пісня I—X . . . 0·40 „
43—45. **В. Олехнович.** Раси Европи . . . . . 0·70 „
46—48. **Л. Толстой.** Крайцерова соната. . . . 0·90 „
49—50. **О. Бодянський.** Українські пісни . . . 0·50 „
51. **Е. Золя.** Смерть Оліпіє Бекайли. . . . . 0·25 „
52. **А. Уайт.** Розвій астроном. поглядів . . . . 0·45 „
53. **П. Ніщинський.** Гомерова Іліяда (3 пісня) 0·25 „
54. **А. Міцкевич.** Лист до гал. приятелів . . . 0·45 „
55—56. **Л. Толстой.** Смерть Івана Ілїча. . . . 0·55 „
57. **В. Брайтенбах.** Біольоґія в XIX в. . . . . 0·25 „
58—59. **М. Горкий.** На дні житя. . . . . 0·70 „
60—61. **М. Верн.** Біблїя, студія. . . . . 0·40 „
62—63. **Г. Клайст.** Маркіза О... . . . . 0·40 „
34. **М. Кареєв.** Фільософія історії. . . . . 0·25 „
65—67. **Ф. Достоєвский.** Грач . . . . . 1·50 „
68. **Ш. Сеньобо.** Міжнародні революційні партії 0·40 „
69—71. **І. Турґенєв.** Весняні води . . . . . 1·30 „
72. **А. Д. Уайт.** Розвій поглядів на лихву . . . 0·30 „
73—74. **П. Кулїш.** Українські оповідання . . . 0·90 „
75. **Ф. Лассаль.** Про суть конституції . . . . . 0·30 „
76—77. **А. Шамісо** Петро Шлемиль . . . . . 0·70 „

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

РІЧНИК X ТОМ XXXIX

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

БІБЛІОТ...

ЛИПЕНЬ — ВЕРЕСЕНЬ — 1907

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

891.7905
LIN
v.10
no.7-9

ЗМІСТ ТРИДЦЯТЬ ДЕВЯТОГО ТОМУ,

за липень, серпень - вересень 1907 р.

I. ПОЕЗІЇ.

Сторона

Іван Манджура: З недрукованих поезій (конець) 61
Пилип Капельгородський: Пісня женців 100
С. Черкасенко: Немає сил 100
Ол. Маритчак: Я прозрів у дивну хвилю 1 0
Олесь: Моїй матери 212
Ю. Будяк: Проклятте й стогін обнялись 264
Михайло Прийман: Тебе не має 359

З чужих поетів:

З поезій Ганни Амброзіус: з переспівів Пав. Граба 123

II. ПОВІСТИ, НОВЕЛІ, ДРАМИ, МЕМУАРИ.

Вол. Винниченко: Великий Молох (пєса на III роздїли) . . . 1, 213
О. Юркевич: І так буває 39
Мих. Жук: Дора (оповіданнє) 62
Іван Франко: Великий шум (далї) 169
Микола Садовський: Мої театральні згадки (далї) 191
Василь Мова (Лиманський): Старе гнїздо й молоді птахи, драматичні образи (далї) 283
Бернштерне Бернзон: Марі, роман, пер. Мих. Лозинський (конець) 101
Міріям Гаррі: Здобуттє Єрусалима, роман, пер. Нат. Романович 367

III. ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, СУСПІЛЬНЕ ЖИТЄ.

Олександр Грушевський: Сучасне українське письменство в його типових представниках (далї) 25
Мих. Грушевський: Студії з економічної Історії України . . 43, 265
Ів. Франко: Середнї віки і їх поет (далї) 66, 332
Ф. Матушевський: Українська громада в другій державній думі 78
Ів. Франко — Гр. Шерстюк: Новини нашої літератури: Поезії Христї Алчевської 115
Мих. Грушевський: Богданові роковини 207
В. Ко — ий: Національно-територіальні межі України і території иньших областей Росії (далї) 315

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сторона

М. Порш: До питаня про автономію 344
Мих. Лозинський: Герой зединеня Італії (В соті роковини уродин Джюзеппе Ґарібальді) 360
Ів. Франко: Марія Маркович (Марко Вовчок) 381
Мих. Грушевський: На українські теми: Грім — та не з тучі . 385
В. Піснячевський: На думські теми 414

ОГЛЯДИ.

Ф. Матушевський: З Українського життя 124
Мих. Лозинський: З Австрійської України 143, 392
Ф. Матушевський: З російського життя 425
Закордонний; За границею 438

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка, наукова часопись під ред. проф. Мих. Грушевського. Т. LXXVII. 1907, кн. III. — *Ів. Джиджора;* Є. Чикаленко, Розмова про мову — *М. Грушевський;* Іван Борусовський, Мефістофель в Ґетовім Фавсті і Люцифер в Байроновім Каїні — *Ів. Франко;* Т. Г. Шевченко, Кавказ, Сон, Холодний яр, і другі твори з коротким нарисом життя поета, зклала М. Калинович. — *М. Залізняк;* Л. Яновська, Поводатирь. Етюд на 1 дію. Серденьку золотому від серденька щирого, Жарт на 1 дію — *Гр. Трейман;* Чим шкодять нам Євреї? — За другими перек. Гр. Сьогобочний, — *П. Єфремов;* Александръ Пивень, Нашимъ дитямъ на забаву, — *Е. Квасницький* . 156—163
Записки Наукового Товариства імени Шевченка, наукова часопись під редакцією Мих. Грушевського т. LXXVIII, 1907, кн. IV, — *Ів. Джиджора;* Ярослав Гординський, Причинки до студий над „Енеїдою“ І. Котляревського І часть, — *Ів. Франко;* Леонардо з Винчи. Зложив проф. М. Сумцов, — *Гр. Трейман;* М. Джаган, Чоловік і життя — *Ів. Франко;* А. Т. Грабина, Галеаццо-Марія Сфорца, тиранъ Милана — *М. З.;* Свящ. Гр. Петров, „На Божій дорозї“ Переклали і видали В. П. та П. Юркевич, — *Гр. Сьогобочний;* Проф. Мих. Грушевскій, Національный вопросъ и автономія; Украинскій вопросъ; Единство или распаденіе Россіи?; Изъ польско-украинськихъ отношеній въ Галиціи; Движеніе политической и общественной украинской мысли въ XIX столѣтіи; Вопросъ объ украинскихъ каѳедрахъ и нужды украинской науки, — *Ів. Джиджора* . . . . . 445—452
Книжки надіслані до редакції 163, 443
Від контори 452
Оголошення 165

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

ВОЛ. ВИННИЧЕНКО.

ВЕЛИКИЙ МОЛОХ.

ПЄСА НА III РОЗДІЛИ.

РОЗДІЛ I.

Дві кімнати. Ліва — їдальня. В ній по середині довгий, великий стіл, на право шафа-буфет, на ліво канапа, на стінах картини; в задній стіні двері в читальню. В правій стіні двері в Зінькову кімнату. Друга кімната — Зінькова, убрана просто, по студентському. На правому боці канапа, на лівому стіл, над канапою вікно. У задній стіні двері у сіни.

Зінько (входячи в свою кімнату й роздратовано кидаючи картуза на ліжко). Молодці! Придумали... Хм!..

Леся (входить за ним). Що з вами, Зінько?.. Можна мені знать?

Зінько (не одповідаючи їй, ходить по хаті). Хм!.. Так — так... (зупиняючись, злісно) Але-ж це — дико! Це — абсурд, поганий, паскудний абсурд! Цього не може буть! Могли-ж вони подумать, що я... Ідіоти!.. (ходить).

Леся. (тихо) Мені не можна знать, Зінько?

Зінько (зупиняючись проти неї). Знать? Хм... Ну, от я вам скажу: хотять, щоб я підставив праву щоку, коли мені плюнули в ліву. Знаєте тепер? Ну, і робить мені це, чи ні? Ну скажіть ви, кроткая голубіца. Підставлять?

Леся. Не знаю, Зіньку... Як що дуже треба, то...

Зінько. Е! Все одно! Мені плюнуто... Сьогодня, вчора, давно, хиба це не все одно... І чи дуже треба, чи не дуже, все одно! Оце! І я чую це у себе на щоці... І я замість того, щоб роздерти ті губи, повинен, розумієте, повинен тепер цілувати ці губи. Ну, не глум?! Ах, ти-ж чорт проклятий: я повинен!.. Та хто має право примусить мене?.. Щоб я сьвідомо наплював собі у душу?! Ну, чорта з два! Цього не буде!.. Це вже вони хай собі як знають, а цього не буде, бо я сам собі дам по фізіономії... Даю слово!

Леся. А як примусять?

Зінько. Хто примусить?

Леся. Та хто-ж? Ті-ж, що хотять...

Зінько (посьміхаєть ся). Ну, це ще то ми й побачимо! Ось вони зараз будуть тут. Я ще з ними побалакаю... Ах, ідіоти!..

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Леся. І Катря прийде?

Зінько. Да... Прийде й Катря...

Леся. Вона ще не виїхала на село?

Зінько (раптом зупиняючись). Куди на село? Хто? Хиба вона збіралась?

Леся. А ну-да... А тоді-ж, як у нас був Омелько...

Зінько. А! тоді, я думав: знов. Ні, вона зостаєть ся...

Леся (помовчавши, тихо). А ви дуже злякались?

Зінько. Злякав ся? Чого?.. Ні... Так просто, несподівано...

Леся. Ні, злякались... А скажіть мені, Зінько... Тільки скажете правду?

Зінько. Скажу.

Леся. На певне?

Зінько. На певне.

Леся. Скажіть, чи правда, що вона називала мене „пушистою самочкою?“ Тільки правду!

Зінько. „Пушистою самочкою?“ Хм... Ні, я щось не памятаю. Хто це вам казав?

Леся (тихо). Так, казали... А ви неправду сказали, я по голосу чую, що вона казала...

Зінько, Ну, от!..

Леся. Да, да!.. (мовчаннє).

Леся (задумливо, сумно). Да, я не така, як вона... Чужа вона мені... Страшенно якось чужа... Я ще майже ні одної людини не мала до себе такої чужої, як вона. Так наче ми з ріжних кінців сьвіта... А обидві-ж Українки...

Зінько (ходячи). Вона не подобаєть ся вам?

Леся. Ні... Чого?.. Тільки... Я право не знаю, я не знаю, про що з нею говорити... Нема якось теми ніякої... Ну, і взагалі якось так... Вона мене, здаєть ся, не любить.

Зінько. Ну, єрунда!.. Чого ради? Просто ви не познайомились досі ближче...

Леся. Ні, не те... Вона (я знаю, я це чую!) справді щитає мене „пушистою самочкою“...

Зінько. Та хто вам це казав?

Леся. Казали... Ну, от спитайте самі... Вона зараз прийде?

Зінько. Да... Вони повинні-б уже бути... Вони йшли за мною. (Пауза). Да, зараз мабуть будуть... Хм!.. Ну, побачимо... Будем балакать... Особливо мене дратує те, що й... Ну, та нічого... Хай.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Леся. Ви мені скажете, Зінько? Чи не можна?

Зінько. Да, тільки потім... Зараз довго дуже... Вони зараз прийдуть...

Леся (підходячи до його, беручи за руку й гладючи її). І будете хвилювать ся? Да?.. Не треба... Правда?

Зінько (посміхаючись). Хто його зна, може й треба...

Леся. А ви все таки не хвилюйтесь... Добре? А то потім ви такий колючий якийсь... Злий... (В сінях дзвінок).

Зінько. Ну, це вони! (Іде в сіни і через якийсь мент вертаєть ся з Катрею і Абстрактом.)

Катря (холодно і мовчки здоровкаючись з Лесею, весело до Зінька). Ну, це свинство, Зінько, що ви мене покинули з цим Абстрактом. Я більше в жертву конспірації не буду приносити свого терпіння. Він весь час обясняв мені з погляду історичного матеріалізму, через що тепер носять не широкі штани.

Абстракт (здоровкаючись і незграбно, але галантно шаркаючи перед Лесею). Ну, розумієть ся... Ви подивіть ся...

Катря. Ну, ну, ну! Я згожуюсь, згожуюсь...

Абстракт (не слухаючи її). Ви подивіть ся: де вперед появляєть ся мода? У вищих классів..

Катря. Абстракт! Буде. Це безжалісно!.. (Леся виходить) Ну, годі... Ну, так от так, Зінько, я думаю, що найкраще буде так: через два тижні... Я думаю, що нам треба це скоріще обміркувати. Правда?

Абстракт. Тим паче, що для цього ми й зайшли сюди.

Катря.. Ну-да... Ну, дак ми думаємо, що буде найкраще так: через два тижні, як Василь пришле сіґнал, ми зробим першу пробу. Як що нічого, тоді, значить, можна. І підуть, значить, так: ви, Буць, Калатало і пять робітників. Вісім чоловік, я думаю, буде... Вам, Зінько, необхідно треба буть...

Зінько (хмуро). Чого необхідно?

Катря. Ну-да, ви сиділи в цій тюрмі, знаєте всі закутки, що й куди... Треба неодмінно, щоб був чоловік на практиці знайоми з росположеннєм тюрми. Як робить побіг, так робить, а не так...

Зінько. Єрунда! Можна дуже добре роздивить ся й так... Розказать можна, намалювать план...

Катря. Ах, покиньте! „Намалювать“. Тут маленький промах і у нас буде провал... А рискуємо не тільки свободою, але й життям людей...

Зінько (спалахнувши). Та чого ради я повинен цим жит-

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

тям рискувать? І для кого?... Я просто не розумію вас... Це по мойому... а особливо, Катре, з вашого боку, дуже... е... ну, не коректно, чи що пропонувать мені цю історію...

Катря. Ви це таки серьозно, Зінько?

Зінько. Цілком серьозно... Я-ж вам уже говорив, я братись за цю справу не можу... Василь мій особистий... ну, одним словом, я не люблю Василя і не можу, просто орґанічно не можу помогати йому тікати з тюрми... Як ви цього не розумієте?!

Катря.. Я таки не розумію цього. Ви розумієте, Абстракт?

Абстракт. Тоже не розумію... Це, по мойому, не законний мотів... для того, щоб одмовлятись від своїх обовязків...

Зінько. Це самий законний мотів! Я не люблю, ненавижу його, ну, от ненавижу, не виношу його та й годі! Він мене так само, ми — вороги особисті, він образив мене перед арештом...Ну, ви знаєте... І все це я повинен забуть і витягувать його, рисковать для його своїм життям?! Що за абсурд!.. Сьмішно навіть...

Катря. Слухайте, Зінько! Не вже ви справді серьозно все це говорите? Їй богу, мені не вірить ся.

Зінько (дратуючись). Що вам не вірить ся? Що тут такого страшного? Не можу я, розумієте, чи ні?! Мені хочеть ся в глотку йому вчепить ся руками, а я їх буду протягувать, щоб він тікав... Я мушу грати ролю якогось християнського праведника, що підставляє ліву щоку, як його луплять у праву. З якої речі? Не хочу!

Абстракт. Ну, це, знаєте... (стискає плечима)

Катря. Хиба ви це для його робите?

Зінько. Для кого-б там не було!

Абстракт (єхидно). Навіть для соціялізму?

Зінько (в запалі). Все одно! Я не признаю ніяких молохів, для яких я повинен приносити в жертву свою душу, своє „я". Я людина, а не якась автоматична машина начинена голими прінціпами.

Абстракт (підводячись). О-го-го-о!.. Ну, це дѣйствительно... Так я не розумію, що ви досі робите в орґанізації? Удивительно...

Катря. Чекайте, Абстракт... (Говорить глухо, і по малу). Зінько! Не вже ви не бачите, що ви страшенну нісенітницю плетете? Не кажучи вже про формальну сторону справи, це вже про-

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

сто неморально, не виликодушно... Чоловік сидить у тюрмі, безсилий, і ви одмовляєтесь помогти йому... (Тре лоба). Фу, як це неприємно!... Да, я погано зробила, що зачепила вас... Ну, нічого...

Зінько. Що таке моральність?! Я не бачу нічого неморального. Навпаки неморально те, що ви робите. Ви хочете насильства над моєю душою, хочете, щоб я сам розірвав свою волю, своє серце, свій навіть, як хочете, і розум на дві половини і примусив їх гризти одне одного. Це — неморально. І я цього не зроблю. Плюзать мені на те, що хтось, хоч би це була сама людськість, человічество вважали це неморальним. Коли я сам з собою в гармонії, коли і воля, і розум, і серце всі разом штовхають, тягнуть мене кудись і те, що я зроблю одобряють всі три, тоді я роблю морально, хоч би я і вбив чоловіка. Розумієте? От!

Абстракт. Он як? Так це по вашому виходить, що всякий буржуй робить морально, коли в гармонії з собою видушує соки з робочих?

Зінько. Да! Коли розум його не розходить ся ні з серцем, ні з волею, він може вважати своє видушуваннє моральним. І совість його чиста. А хай він послухаєть ся, наприклад, серця і зробить уступку робочим, а розум знайде це некорисним, ото його буде мучить совість як за неморальний вчинок. І з погляду буржуїв це таки і неморально.

Абстракт. Ну, голубе, знаєте, як всякий буде так розсуждать, тоді вся наша дісціпліна піде к чорту... Ви повинні йти, це ваш товариський обовязок! Ви мусите йти!

Зінько. Ну, це ще побачимо! Я з примусу не признаю обовязків! Це вже вибачайте. Коли вся моя істота тягнутиме мене, коли це буде випливать з моєї сили, коли сила ця буде вимагать прикласти її до цього, тоді це — мій обовязок. А коли я весь дріжу од гидування простягнуть Василеві руку, коли все моє „я“ скажено одвертаєть ся од цього обовязку, і я все таки робитиму, то це не є обовязок, а насильство. Та хто, який бог такий, якому-б я давав на закланя свою душу? Що за єрунда?!

Абстракт. Хм!.. Правда, це у нас приватна балачка, але я мушу тепер перенести цю справу на офіціяльне засіданнє орґанізації. Чи можемо ми допускати такі... такі нарушення дісціпліни?..

Зінько. Можете виносить.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Абстракт. І я думаю, що ваше „я“ не погладять по головці.

Зінько. Ну, що-ж?..

Абстракт. І думаю, що винесуть постанову іти вам...

Зінько. А я винесу собі постанову не йти.

Абстракт (єхидно). Значить?..

Зінько. Значить... Значить, буде те, що буде... А я...

Катря (що сиділа весь час задумливо понуро). А!.. Не в цьому річ!.. Діло не в постанові... Що тут постанова? Значить, ви, Зінько, не можете пожертвувать своїм одним „я“ для богатьох „я,“ для „ми“?

Зінько. Не можу.

Катря. Та-ак... Ну, що-ж?.. Тоді, розумієть ся... Фу, як це неприємно...

Абстракт (іронічно). Хм! Це — представники інтересів коллєктівности... Коли торкнеть ся їхнього „я,“ дак і стоп... Замічатєльно!..

Катря. Значить, вся ваша робота для коллєктівности цієї одна брехня була?.. (Зінько робить нетерплячий рух). Підождіть... Я хочу розібрать ся в цьому... (В сінях дзвінок). Значить, ви робили для неї тільки через те, що вона давала вам... Не ви давали їй, а вона вам... І через це... (В двері стукають).

Зінько. Ввійдіть! (Входить Буць).

Буць. Ну, добре, що знайшов вас тут. А то... Чорт!.. Бігаю, як оглашений. Ну, одним словом, діло йде. Треба тільки, щоб хлопці нікуди не посилались. От!

Абстракт (єхидно). Ну, не зовсім діло йде.

Буць. Та ну?... Якого-ж то чорта?

Абстракт. От Зінько не хоче йти.

Буць. Ну, брехня! Щоб Зінько не схотів...

Абстракт. Спитайте самі.

Зінько. Да, не хочу.

Буць (страшено здивований). Та йдіть к чорту! Правда?

Зінько. Правда.

Буць. Чого-ж то? Боїтесь? Чи якого чорта?

Зінько. Ні, так... Вони вам скажуть...

Буць. „Вони“! А у вас у роті нема язика, чи якого чорта?

Зінько. Довго балакать, надокучило. От будете виключать мене з орґанізації, тоді й узнаєте...

Катря. А! Глупості! Не може Зінько, ну, і все.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Буць. Ні чорта не понімаю. Не хоче, не може... На таку справу не хотіть?! Зінько! Ідіть к чорту, ви жартуєте...

Зінько. Не можу я, Буць...

Буць. Ну, то... (сердито) то це чортовиня і більше нічого! Їй богу! Був один чоловік, що не боїть ся револьвера і „не може, не хоче". На кого-ж тепер вірить? З Абстрактом іти? А він почне мені там з погляду історичного матеріалізму курок піднімать.

Зінько (раптом). Слухайте, Буць: ви-ж самі мені казали, що терпіть не можете Василя, як же ви йдете помогать йому?

Буць. Ну, та що?.. Як так?

Зінько. Ну, от так...

Буць. Та хиба я для Василя це роблю? Чорт з ним... Я роблю для орґанізації... А потім, що мені нравить ся це... А Василь мені що? Хиба не все одно? Хто-б там не був, аби наш.

Абстракт (дивить ся на годинник). Вісім годин. Я мушу йти. Бувайте здорові.

Катря. Куди? Підождіть. Треба-ж якось з цією справою.

Абстракт. Я не можу, мені треба йти. Я рівно в вісім пю чай.

Катря. Ну, сьогодня можете напитись у девять.

Абстракт. Не можу. Прощайте.

Катря (роздратовано). Та що за єрунда! Підождіть! Треба-ж нам знать, хто йде, а хто ні...

Абстракт. Та чого-ж ще ждать? Зінько ясно сказав, що не піде. Остаєть ся, значить, перенести цю справу на комітет і шукать когось иншого.

Буць. Без Зінька не можна. Ніхто порядків не знає. Це буде чортовиннє! Я теж не піду на галай на балай...

Катря. Ну, от бачите. Підождіть.

Абстракт. Ні, я не можу... Коли капризничають... А я за капризи пропускать чаю не можу... Бувайте! (кланяєть ся всім і виходить.)

Буць. От туда к чортам собачим... А я вже радів, що хоч раз прийдеть ся „испытать сильныя ощущенія"... Зінько!.. Та плюньте ви свої чорти батька зна які вигадки і ходіть з нами. Що за чортовиннє, їй богу!

Зінько. Я сказав, що не можу, і не можу.

Буць. От „не можу"! Чого ви не можете? Забудьте, що

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

то Василь, а думайте, як я. Думайте тільки про це: Ось ми підкупаєм часових, ідемо в ночі до тюрми, сіґнал, підкрадаємось. Василь тікає, тут крик, стріляють, ми тоже, потім на коней от і все! Ей, ви! Не понімаєте, як жить! І що тут Василь? Хиба я для його йду?.. Ет! А я, їй богу же думав, що й ви такий, як отті.. „Не можу"... Боїтесь та й все!

Зінько. Ну, пожалуста, Буць, чи не можна без оцінок?

Буць. Та що-ж справді, той не може, той боїть ся, той не хоче... „Без оцінок". Трус ви тай годі, по просту без оцінок говорячи.

Зінько. Буць! Ви не маєте права цього говорить!

Буць. А! Що там право! Трус ви тай годі. Якусь там псіхольоґію собі видумує. Знаємо ми. Докажіть, що не боїтесь. Ідіть.

Зінько. Я з вами балакать не хочу!

Буць. Ну, то чорт вас бери з вашою справою! Прощайте! (Сердито повертаєть ся й виходить).

Зінько (злісно). З якої речі я повинен це вислухувать? За що? Що це таке?! Один приходить і мало не падлюкою зве, другий трусом, третій ще чимсь! За що? По якому праву! Хто дав їм таке право? Якийсь абсурд получаєть ся!

Катря (понуро, задумливо). Да-а... Так ви, значить, он який...

Зінько (хмуро). Да, такий...

Катря (тим же тоном). Боляче як... Давить у грудях страшно.., Значить, я помилялась?.. Зінько! Іди сюди!.. Ближче! (Зінько мовчки підходить). Дай сюди руку.

Зінько (подаючи руку). Ну?

Катря. Пусти мене в свою душу! Да? Пустиш?.. Мені боляче, я хочу переконать ся... Я хочу все знать... Скажи, може ти через те, що ревнуєш мене до Василя? Да?

Зінько (тихо). Не знаю... Може й те...

Катря. Але-ж я його не люблю, він противний мені... Двадцять пятий раз я тобі говорю це... Хиба ти не можеш здержати свого звіря?

Зінько. А! Хто його зна, чи він противний тобі...

Катря (одпихаючи його руку). Ти!.. Яке ти маєш право говорить так?! Для чого-ж би я мала брехати? Фу, як це грязно. Зінько!..

Зінько. „Грязно"! А для чого?.. Як... Ні, то мені скажи: як ти тільки можеш так двоїть ся. Ну подумай! От ти говориш,

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ти, моя горда, чесна, правдива, ти говориш, що він противний тобі, і тут-же робиш для його таке, яке тільки можна робить для брата, для любої людини. Це-ж ламаннє самої себе! Це-ж брехня! Я цього ніяк не розумію!

Катря. Знаєш, Зінько, я бачу, що я тебе не знала... Ти — невимовний еґоіст. Ти — дикий ще чоловік... Ти — убогий духовно... Ти не можеш навіть зрозуміти того, що я це роблю не для Василя, не для свого „я", а для многих „я", для коллєктівности... Подумай це!

Зінько. Думаю і не розумію.., бо не бачу...

Катря. Ну, ти просто...

Зінько. Підожди! Дай же мені сказать. Ти просто не хочеш зрозуміти мене. Ти ввійди в мою душу... Ну, от візьми, забудь, як ти думаєш, і подумай по моєму...

Катря. По твоєму не можна, бо...

Зінько. Та підожди, ну, дай же мені сказать... Я сьогодня з ума зійду... Все це так по ідіотському виходить, не розуміють тебе, не хотять просто зрозуміть... Ти подумай: ну, нехай я навіть іду, сціплюю зуби і йду помогать Василю. Добре. А що, як він, узнавши, хто йому помогає, не схоче взять моєї помочи? Ну? Що тоді? Та я як подумаю це, в мені підіймаєть ся оттут (бє кулаком у груди) таке дике полумя, що в голові починає все скажено стрибати. Та ти розумієш, яка це образа мені?! Він, він вийде і плюне на мене, а я, як ідіот утрусь тільки... Звір, кажеш? Да, я звір! Але чим же я винен, що я не можу инакше почувать? Ну?.. Ти думала про це? Ти ввійшла, ти схотіла ввійти в мою душу? „Капризи"! Я коли капризничав, коли одмовляв ся від обовязків? Хто може сказать? Або я бояв ся? „Трус". Я — трус! А ти, ти сидиш і підтакуєш їм. І говориш, що ти близька моя людина. Ти не близька, бо ти не хочеш ввійти до мене, а не до себе в душу! Ах, підожди! „Убогий, вузький чоловік". Через що? Через те, що хочу все істоти? Да! З погляду установленої моралї ваш вчинок що до Василя може й кращий за мій, але з погляду моралї цільности, єдности людини ваш вчинок, се — брехня, се — неморальність. І що хоч можеш собі про мене думать, а я не зламаю себе і буду таким же, як є!

Катря. Значить, все для твого „я"?

Зінько. Зовсім не значить, а тільки значить те, що я свого „я" не дам ніякому молоху на наругу. От і все.

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Катря. Цей — молох — люди.

Зінько. Все одно!

Катря. І коли ти їм не даватимеш, вони тобі не даватимуть.

Зінько. Нехай, обійдусь без людей!

Катря. Ти це — серьозно?

Зінько. Без всяких жартів! І хай мені посьміє тепер який небудь з їх сказати те, що говорили ось ці... люди, я їм покажу „трус“... Це — нахальство! По якому праву вони ображають мене?! Хто дав їм це право? Молох? Геть к чорту всяких таких молохів. Це вже не первий раз, це вже накипіло. Надокучило мені! Годі!

Катря (встаючи, тре лоба). Дда-а... Ну, бувайте здорові, мені вже пора.

Зінько (понуро). Бувайте здорові (простяга руку).

Катря (стискає). Так, обійдетесь без людей?

Зінько. І без молоха, значить!

Катря (втягує в груди повітря і силою видихає). Душить... Ну, нічого... (рішуче поводить головою, повертаєть ся). Прощайте!

Зінько (тихо понуро). Катре! (Катря зупиняєть ся й мовчки, чекаючи, дивить ся на його). Це вже... кінець?

Катря (твердо і жостко). Мені здаєть ся, що кінець.

Зінько. Та це-ж дико... Катре! Дико. Глупо!..

Катря. Я не думаю... Не думаю... (По малу підходить ближче, тихо, з мукою). Чого-ж вам ще треба? Ну?.. Моїх риданнь? Да? хочете їх?

Зінько. Та чого, Боже мій?! Чого риданнь? Через що-ж?!

Катря. Ви не розумієте? А чого ридають, як ховають близьких?

Зінько. Ховають?

Катря. Да.

Зінько. Чого-ж „ховати“, чого „ховати“?.. Через що? Для чого?.. Що-ж це таке справді?! Ну, сядь! Сядь тут... (Катря сідає). Сядь, треба озирнутись, ми в тумані якомусь... Чого кінець? За що? Ну, добре і треба йти, мені треба йти ратувать Василя. Ну, добре. Я не хочу, не можу, одмовляюсь... Так. Через що-ж з тобою кінець? З тобою через що? Не тебе-ж я не люблю! У мене голова крутить ся. Катре! Я-ж хочу чесно жить! Памятаєш, як ми разом обіцали бути чесними з собою, з своїм „я“? Ну, згадуй...

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Катря (тихо). Я згадаю.., памятаю...

Зінько. Ну? Як же я можу? Хиба я можу, хиба я повинен робить це, коли мене силують, коли буду робить проти своєї волї, своїх бажаннь? Чи я не повинен мати своєї волї, своїх бажаннь? Я повинен їх оддать? Да?

Катря (з мукою). Хиба це, Зінько? Хиба я кажу тобі бути нечесним з собою? Хиба того мене зараз душить от тут? Зовсім нї... Дїло не в тому, що ти не поможеш Василю...

Зінько. Ну, а в чому-ж, у чому?

Катря. А в тому... Фу, як менї жарко!.. Я не знала, що так глибоко це... Дїло в тому, Зінько, що у тебе... що в тебе, я бачу, нема вищого... вищого інстінкта. У тебе тільки інстінкт твого „я", інстінкт самця, інстінкт того дикаря, що за кістку міг загризти свого товариша... Ти не винен, я знаю... Що-ж робить, ти — такий, як є... Ну, а менї це боляче... Ти не винен... Але.. Хиба важно те, що ти Василю не поможеш? Важно те, що ти, значить, не поможеш нікому... Підожди!.. Не важно те, що ти не будеш в нашій орґанїзації... Ну, от ти лїкар тепер. Візьмеш ся ти тепер за практику... Коли тобі, твоєму „я" стане гидко возить ся з якимсь хворим, ти не зможеш убить це твоє погане „я" і покинеш того хворого. Це — так, Зінько... Я знаю, чим ти скінчиш. Ти жениш ся собі з своєю пушистою самочкою, одгородиш своє „я" від всїх і будеш жить і дїтей плодить, утверждать своє „я"... Правда?

Зінько. (холодно) Не знаю; тобі, видно, лучче відомо, — ти так вичитуєш ясно...

Катря. Ну, а хиба не правда? Хиба не любить тебе твоя пушиста самочка?

Зінько. Слухай, чого ти звеш її пушистою самочкою? Вона сьогодня питала вже мене, чи ти звеш її так.

Катря. Ну, і що ти сказав?

Зінько. Я сказав, що не чув від тебе. Що-ж би я мав говорити?

Катря. Зінько! А бути чесним з собою? Забув? Да?

Зінько. Нїяково в лице їй говорити...

Катря. А чесним з собою? Чи це тодї тільки, як твоєму „я" вигодно. Да? Ти побояв ся образити її? А хиба вона не самочка?

Зінько. Чого-ж вона самочка?

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Катря. А хиба вона має що небудь більше в життю, як кохати, кохати ся, вийти заміж, звити кубелечко і вмерти?

Зінько. Не всім же сьвіт перестроювати.

Катря. Розумієть ся. Я тільки це й кажу... А тебе ображає, що я так говорю про неї?

Зінько. Ні, не те... Мені неприємно, що ти її так не любиш. Вона помічає це...

Катря. За те ти її, здаєть ся, любиш і за мене.

Зінько. Ну, покинем цю розмову.

Катря (злісно, з силою). Ні, не хочу кидать! Скажи мені прямо: вона дуже тобі подобаєть ся? Тільки правду мені говори. Я сьогодня все хочу знать. Ну!

Зінько. Да, вона подобаєть ся мені... А чи дуже? Не знаю...

Катря. Правду, всю правду! Як самому собі.

Зінько. Добре, я скажу все, як самому собі... Чи дуже? Да, иноді дуже подобаєть ся...

Катря (глухо). Так, так... Все, все!

Зінько. Иноді, особливо, як вернеш ся з цих наших справ, злий, зтомлений, морально грязний, буває страшенно приємно говорити з нею, дивитись навіть на неї... Вона орґанічно добра і тиха. Як на хутір з шумного города ідеш до неї з наших... зібраннь.

Катря. Не треба ні думать, ні боротись... Ну, далі, далі...

Зінько (понуро). Ну, що-ж далі?.. Все... Тільки все таки... Я не знаю, чи я міг би з нею жити... Я иноді думав... Хороша вона, а часом скучно буває...

Катря (пильно). Так?

Зінько. Хочеть ся цього шумного, великого, дужого... Руху хочеть ся, крику, сміху, плачу... З хутора хочеть ся в город, в шумний, неспокійний, заклопотаний, жорстокий... Тоді... (зупиняєть ся).

Катря. Ну!

Зінько. Тоді тебе мені хочеть ся.

Катря (злісно). Угу! Так. Дякую...

Зінько. Страшно, Катре, скажено хочеть ся. Здаєть ся, як би ти прийшла в таку хвилину, я міг би од щастя заридать... Вся душа болить, ну, просто болить... Памятаєш, ти раз прийшла, і я цілував твою шапочку? Тоді було щось таке похоже...

Катря. А потім од мене біжиш і Лесіну шапочку цілуєш? Да?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зінько. Н-н-і...

Катря. Неправда!.. Чого-ж ти лукавиш?

Зінько. До неї я так не біжу... (Твердо й рішуче) Да; до неї так не біжу...

Катря. А!.. Ну, все одно... (Підводить ся. Глибоко втягує повітрє і з силою видихає). Ну, нічого... Я мішать більше не буду... Будеш собі тепер сидіти уже не виходячи на хуторі... Я ділить ся не люблю. Можеш всього себе оддать їй... І себе і своє „я“... Ну, я вже йду... (Горпина входить в їдальню, запалює лямпу, вносить самовар і ставить на стіл).

Зінько. Ідеш?

Катря. Да, іду.

Зінько (глухо). Чого?

Катря. Того, що так треба. Годі нам „розводить канитель“. Нам в житю не по дорозі, значить, треба признати це і... і все. Ми вже довго з тобою і так у піжмурки граєм. Я себе вже і так гидую, що позволяю собі всю цю канитель. Од мене до Лесі, од Лесі до мене. Фу! Гидко. Годі. Прощай.

Зінько. Зовсім?

Катря. Да, зовсім. Тепер зовсім.

Зінько. Через що?

Катря. Через те, що я-ж кажу, мені не по дорозі з твоїм „я“. Або я, або Леся, або „ми“, або твоє „я“. Надокучило. Ти повинен іти помогти Василю. Це — твій обовязок. Не хочеш?..

Зінько. Я не повинен. З примусу я не маю обовязків ні перед ким.

Катря. А я маю! Значить, і годі, нема про що більш балакать. Рвать так рвать. Я перша буду стоять за те, щоб перенести це на суд орґанізації. Перша! Ти не можеш принести в жертву свого „я“, а я сама понесу його. Сама! І чим швидче тим краще.

Зінько. І виключите мене з орґанізації за це?

Катря. Там видно буде. Я принаймні за це буду стоять. А другі як знають... Ну, мені пора. Прощай.

Зінько. І зробиш це з легким серцем?

Катря. Яке тобі діло до мого серця? Я зроблю так, як велить мені мій обовязок. А серце...

Зінько. Обовязок серця не знає?

Катря. Не повинен знать. Ну, годі! Прощай (повертаєть ся).

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Зінько. Підожди! Ще одне слово... (Давить голову руками). Значить, кінець?

Катря. Кінець. (В їдальню входить Леся і наспівуючи про себе іде до шафи, вийма склянки, чайник, розставляє на столі і готовить чай).

Зінько. Безсмислено... Жорстоко... Дико!.. Во імя чого-ж це?

Катря. Во імя людей і життя!

Зінько. Так проклятте-ж їм, коли так! На моїх страданнях будуть рости вони? (кричить). Проклятте! (Леся змовкає і здивовано прислухуєть ся).

Катря. Хто проклинає життя, того і життя проклине!

Зінько. Брехня! Це не життя говорить твоїми устами, а твій фанатизм, вузость, сектанство!

Катря (Круто повертаєть ся). Прощай! (швидко виходить).

Зінько. Прощай! (зхвильовано ходить по кімнаті. Леся пильно слухає, як ходить Зінько, потім підходить до дверей і обережно стукає).

Зінько. Хто там?

Леся. Можна мені?

Зінько. Можна.

Леся. (входячи, озираєть ся) Нема нікого?.. (Зінько мовчить) З ким ви тут кричали, Зінько?

Зінько (ходячи, хмуро і злісно). З фанатиками, з людьми у яких замісць серця якийсь механічний апарат!

Леся (підходить до його і зупиняє, взявши за руку). От бачите, тепер ви колючий...

Зінько. Ах! З вашим братом треба бути... сто раз колючим і все одно не вколеш!

Леся (тихо). Не всіх, Зінько.

Зінько. Всіх!.. Женщина ради того, щоб доказать свою силу, готова і собі і другому вирвать серце, розтовкти його, розтерти на порошок і з геройським видом здуть з долоні. Це зветь ся „обовязок"... Фу! Нема нічого поганчого, як женщина з обовязком!

Леся. Тут Катря була? (Зінько злісно ходить).

Леся. Зінько, скажіть, чого ви кричали?

Зінько. Хотів-би я знати, хто-б не кричав, як би йому розтирати серце на порошок!.. (Сіда на канапу, заклада руки за шию і сидить).

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Леся (підходить, сідає і трохи мовчки дивить ся на його). Зінько. Вам тяжко?

Зінько. А!.. Що вам до того? (Леся тихо і мовчки схиляє голову).

Зінько (трохи мягче). Ви не сердьтесь і не ображайтесь, Лесю... Вибачте... Я зараз чую, як у мене тріщить серце... Тут так болить, так болить, Лесю!..

Леся (хапаючи за руку його шопотом, жагуче, з мукою). Скажіть мені, Зіню.., скажіть... Покажіть мені ваше серце, я буду цілувать його рани...

Зінько. Не треба, Лесю... Для чого? Не поможе...

Леся. Поможе. Скажіть... Це Катря зробила? Да?

Зінько. Не треба, Лесю.

Леся. Ні, скажіть... Я хочу знать... Я знаю, це — Катря! Я її терпіть не можу! Через неї ви попали в тюрму, через неї ви — раз-у-раз злий, сердитий... Як вона приходить, мені стає холодно. (Зінько зриваєть ся і починає знов ходить).

Леся. Зінько!.. Сядьте коло мене... Зінько.

Зінько. Не можу... Підождіть... Сісти?.. Ні, я буду ходить...

Леся (перепиняючи його). Ви мені не скажете? Не вірите мені?

Зінько. Я нікому тепер не вірю!.. Нікому.

Леся (тихо). Зінько, я вас люблю.

Зінько. А!.. Знаєм ми вже цю жіночу любов. А завтра скажете мені взять в зуби серце і повзти до якого небудь вашого молоха і принести йому в жертву? (злісно сміеть ся).

Леся. Ви — мій молох.

Зінько. І це ми чули... Не вірю я вам і не треба мені тепер цеї віри, цеї любови, цих обовязків. К чорту. Хай! Ну, ну! Мене не злякаєте, ні! (ходить).

Леся схиливши голову по малу виходить в їдальню і знов почина готувати до чаю. Входить в пантофлях Остап, іде ліниво, зупиняєть ся коло Лесі і якийсь мент з посьмішкою слідкує за її рухами.

Леся (звернувши на його увагу, тихо і сумно). Чого ви дивитесь?

Остап. Любуюсь вами...

Леся. Нема чим любоватись.

Остап. Ні, є... Під підходящий настрій можна навіть слезу умиленія пролить...

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Леся. Ах, не сьмійтесь хоч тепер, Остапе... Раз-у-раз ви сьмієтесь... Хиба вам так весело?

Остап (добродушно сьміеть ся). Чого-ж би менї було не весело?.. Ось зараз настроїм ся ще більш на мажорний тон... (Підходить до буфета, вийма фляшку й чарку й налива) Людина, Лесю, все одно що скрипка, а нерви її — струни. Се-б-то найголовнїйша частина. Підкрутить їх і буде... (Пє) і буде чудесно. Правда, Лесю? (Вона пильно і сумно дивить ся на його). О, Боже, какой укоризненный взглядъ...

Леся. На віщо ви це робите, Остапе?

Остап. Підтягую струни, вони трошки розкисли сьогодня. А ви не судїте, да не судими будете... А тим паче мене... Бо я — самий правдивий чоловік... їй богу! Ви не вірите? Зараз документально докажу вам... Дивіть ся... (пє). Бачили? Я випив чарку коняку. І тепер мої нерви підтягнуті, скрипка гратиме. Я роблю це просто, без траґічних поз і без метафізики... А другі люде роблять це саме, тільки посредством инчих способів: коханнєм, біганиною за ідеалами, всякий на свій лад. Тільки вони кажуть, що роблять це для других, а я кажу, що роблю це для себе, а другі хай собі роблять самі для себе, як це і полагаєть ся і як воно справдї й є.

Леся. Погано-ж це, Остапе...

Остап. Що саме? Біганина за ідеалами?

Леся. Нї... Випиваннє оце.

Остап. А то-ж чому? Гірше нерви підтягує? Зовсїм нї... Чудесно. Краще, нїж коханнє... Або ідеали... Спробуйте.

Леся. Ех!

Остап (сьміеть ся). Чого?..

Леся. Не гарно це. Пянство... Фу!.. Як який небудь хулїган...

Остап. Що-ж таке? А хулїган не людина? Аби він себе гарно почував, хай пє...

Леся. Так дивить ся-ж навіть погано!

Остап. А то вже як вам угодно... Можете не дивитись... Хм! Кумедний страшенно народ ці люде: через те, що йому погано дивити ся, я повинен одгонять від себе приємне менї. Кожному хочеть ся, щоб усї щитали найкращим те, що йому подобаєть ся... Яке менї дїло до других, що їм погано дивить ся? Аби я міг на себе дивить ся. От коли я гляну на себе і сам

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

собі покажусь гидким, о, тоді справді погано. А про других клопіт малий!.. Другі — це отара, яка мекає вся разом, як мекне один...' (Підходить до вікна, дивить ся). От!.. Біжать, спішать... заклопотані, захоплені. А посудить просто, про що врешті решт вся ця заклопотанність, всі ці трамваї, машини, цівілїзація, електричество? Врешті решт як подумати просто, вся ця вікова біганина людей зводить ся до того, щоб їсти, пити, наплодить дітей і для чогось померти. Але все це робить ся з страшенним траґізмом, серьозністю, так наче справді вони роблять щось важне, розумне, щось своє... Хм!.. Чудаки, їй богу.

Леся. І як вам не сором, Остапе, так казати! Самі-ж ви тільки місяць як вернулись із зсилки за це саме, а тепер...

Остап. Е! Сором було-б Лесю, як би я мавши три роки, щоб подумати, не додумав ся до цього.., Тепер уже в силку за це не піду...

Леся. Сідайте чай пить. (Іде до дверей і гукає:) Наталю! Чай!.. Олено Максимовно!.. (Іде до Зінькових дверей і стукає. Остап посвистує ходячи по їдальні.)

Зінько. Можна.

Леся. Зінько, чай пить...

Зінько (сідає на канапу). Зараз, Лесю... Сядьте коло мене... (Леся сідає) Ви сердитесь на мене?

Леся. Ні... Мені тільки боляче...

Зінько. Простіть мені. Я — ідіот... Але тепер цього не буде. Годі. Нехай...

Леся. Ви мені не скажете?

Зінько. Ні, скажу. Вам я скажу, Лесю. Ви — справжній друг мій, ви — мій добрий ангел. Я скажу вам... Ось що, Лесю... Я їду за кордон з Остапом. (Леся мовчки, поширеними очима дивить ся на його).

Зінько. Чого ви так зблїдли, Лесю?..

Леся. Ні, нічого... За кордон? Для чого?

Зінько (беручи її за руку). Чого ви зблїдли?.. Ну?.. Вам не хочеть ся, щоб я їхав? Да?..

Леся. Не хочеть ся.

Зінько. Любите? Справді? Дуже?

Леся. Я-ж вам казала...

Зінько. Хороша моя, кротка, добра... Мій тихий ангел... Да, Лесю? Ви — мій тихий ангел?

Леся. Да.

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Зінько (раптом пускає її руку). Ох, Лесю, не вірте мені: паскудний я. Мерзота! Не вірте.

Леся. Я хочу вірить вам... Я хочу бути з вами, Зіню, я хочу бути вашим другом... Любий мій!

Зінько. Ні, Лесю, не треба, я — подлий, я може все брешу вам. От я збрехав вам тоді: „Катря вас називала пушистою самочкою". І я зараз це думав... Бачите? Бачите, який я — гидкий... Плюньте на мене. (В їдальню входить Наталя з книжкою і Олена Максимовна).

Олена Макс. А де-ж Леся?

Остап. У Зінька.

Олена Макс. Лесю!

Леся. Зараз! (встає). Ходім чай пить. (Гладить по голові). Не думайте, Зіню. Я не сержусь... Ходім... (Зінько встає і разом ідуть у їдальню. Леся сідає до самовару.)

Олена Макс. Остапоньку! А чи не перестав-би ти потрясать воздух своїм немелодичним свистом?

Остап. Можна, мамаша.

Олена Макс. І може-б ти хоч зачесав ся і черевики одяг?

Остап. А цього вже ніяк не можу. Сьогодня у мене „день грязнотцы".

Олена Макс. Чого?

Остап. „День грязнотцы", мамаша.

Олена Макс. То-ж для чого?

Остап. Так мені хочеть ся.

Зінько (роблено весело). Ну, Остапе, їдем разом за кордон? (Всі дивлять ся на його).

Остап (помалу). За-кор-дон? Хм... Ти? Оце так! А виражать інтереси пролєтаріата?

Зінько (піднято). Обійдеть ся й без мене.

Остап. Та що ти?! Їй богу, я починаю чути розумні речі. Ти це серьозно?

Зінько. Більш-менш.

Остап. Що значить „більш-менш"?

Зінько. Так... Ну, чорт його зна... Мені зараз хочеть ся дуже поїхати...

Олена Макс. (пильно дивить ся на його). Куди там тобі їхать? Тобі треба хворих лічить... Пора за практику братись. Ось ми тебе женим, наймеш собі квартиру, вивісиш табличку „доктор Чупруненко" і весь твій за кордон...

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Остап (комічно-траґічно). Зінько! Спаси тебе боже од цеї програми! Краще вже виражай інтереси пролетаріата, ніж інтереси самця... А найкраще їдь справді зо мною за кордон. Ти помисли тільки собі: ти — сам... Розумієш ти це, чи ні? Ти — вільний, як дикий сокіл. Ніяких кайданів ні на серці, ні на розумі. Сам!

Зінько. Положим, сам все одно не проживеш. Все одно близькі люде будуть.

Остап. Для чого тобі близькі люди? От чудачина.

Олена Макс. Ну, ти! Індівідуаліст! Не аґітіруй, пожалуста. Їдь собі з богом... Лесю, дайте йому чаю, хай він замовкне.

Остап. Ні, справі, Зінько, як же це так ти... Кидаєш спасать род людський?

Наталя (піднімаючи голову од книжки). Фу, як це паскудно!..

Остап. О!.. Ще один спаситель роду людського!

Наталя. А ти — його паразіт!

Остап (добродушно сьміється). Чого-ж ти сердиш ся, моя мишечко?

Наталя. Пішов вон! Я з тобою балакать не хочу. Цінік!

Остап. Значить, слово тепер за Зіньком. Ну?

Зінько. А, покиньмо! Я це так собі... Може й поїду, а може й ні...

Остап. Уже назад? Скоро! Чи може якось то буде? Ну, добре... Хай так, по українському принаймні (ліниво потягуєть ся). Які люди, власне, боязькі!.. Накладе собі якесь ярмо на душу, впряжеть ся і тягне... І муляє воно йому, і хочеть ся зкинуть, і толку мало з його роботи, а все таки тягне. Боязко, щоб не сказали на його яке небудь модне слівце... Хай собі говорять! Не все одно, чи індівідуаліст, чи соціаліст, чи анархіст?.. Хиба в цьому суть? Суть в тому, щоб чоловік міг сміятись.

Наталя (не піднімаючи голови од книжки). Хоч би другі плакали од твого сміху?

Остап. Хоч би й так, моя мишечко. У вас в програмі мінімум сього не має?

Наталя (дивлячись на його). І чого-б'я корчив із себе щось... Фу!

Остап. Знов розсердилась... Так їдемо, Зінько?

Зінько (понуро). Не знаю.

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Остап. Їй богу, мені хочеть ся навернуть хоч одного чоловіка на путь праведних.

Зінько. Єрунда! Я жартую, нікуди я не поїду...

Остап. А все таки чого-ж у тебе така думка? А служенне громадським справам? Памятаєш нашу позавчорашню розмову?

Зінько. Я тобі і тепер те саме скажу... (Раптом встаючи й виходячи з за столу). Ах, одчепіть ся ви ради бога! Ну, що ти знаєш? Що ти можеш розрішити? Ну, от я тобі скажу таке. Слухай!

Остап. Слухаю.

Зінько (тре лоба). Ну, так. Ет!.. Нічого я не скажу... Нема нічого... Плюньте на це, не звертайте уваги. Прошу вас, пийте собі чай і... і більше нічого. (Сіда за стіл і підсовує склянку з чаєм. Олена Макс. тихо питає щось Лесю, та стискає плечима.)

Остап. А все таки за кордон варто поїхать...

Наталя. Ти й їдь собі, все одно ні до чого не здатний.

Остап. А ти поїдеш, як скінчиш ґімназію?

Олена Макс. Ну, діти!.. Е! це вже погано... Наталю.

Наталя (горяче). Так чого-ж він? Сам каліка і других хоче зробить калїками. Йому досадно, що другі можуть ще жити чимсь иншим, ніж одною своєю персоною! Фу, свинство!

Остап (сьміеть ся). Ох, моя мишко! Ти ще під стіл пішки ходила, як я це саме говорив.

Олена Макс. (навмисне голосно). Зіньку! А я бачила сьогодня гарненьку кватирку, як раз для молодого лїкаря.

Зінько. Я можу практикувать і без кватири... Як схочу.

Олена Макс. Коли-ж ти вже схочеш? Пора-ж уже...

Зінько. Мамо!.. Та що це ви, їй богу, сьогодня всї напали на мене?! Схочу, буду практикувать, не схочу... к чорту піду. Що вам до того?

Олена. Макс. Та чого-ж ти сердиш ся? Возом тебе зачепили?

Зінько. Возом не возом, а не хочу я ніяких насильств над собою. Ніяких! Надокучило менї. Хочу собою бути!

Олена Макс. Та будь, хто тобі що говорить? Тільки-ж пора тобі вмостить ся в життю якось... твердїще. Все для других, а для себе-ж коли? У тебе є обовязки не тільки перед твоїми там ділами, а й перед сімєю, перед природою.

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Зінько. І тут обовязки?! І скрізь треба насильства! Та з якої речі, ви мені скажіть, з якої речі?! Та не хочу я, чорт забірай їх! Не хочу!!.. (схоплюючись, встаючи). От я вам зараз... Слухайте. Ось передо мною лежить тепер тоже обовязок. А ну, що ви скажете? Обовязок такий. Сидить в тюрмі товариш. Ви його, мабуть, не знаєте. Я його не виношу, я його особисто ненавижу, я гидую навіть доторкнутись до його. І от цьому товаришу треба помогти втікти з тюрми. Він уже якось там все устроїв і треба тільки в ночі прийти до тюрми і помогти йому. І треба, щоб я ішов, бо я знаю тюрму краще всіх. Розумієте? Ну? Мені гидко,мені паскудно доторкнутись до цього чоловіка, а я повинен, я мушу йти простягать йому руку. І можливо, що доведеть ся перестрілку завести з стражою, як нас помітять, можливо, що ранять, убють. Розумієте? І за кого-ж? За того, кого я ненавижу! Ось обовязок... Я не хочу брать на себе цього обовязка, але мені кажуть, що у мене нема законних причин для цього, що моє особисте відношення до Василя не може служить арґументом до одмови. Ну?..

Наталя (палко). І все одно ти повинен це зробить!

Олена Макс. Та ви показились чи що? Що це таке справді: його можливо поранять, убють, а він все таки повинен іти. Та хиба нема кого иншого? Хай ідуть другі, або хай посидить.

Наталя. Фу, мамо!

Олена Макс. Що „мамо"? Та до якої-ж пори справді? Ну, хай був собі там студентом і занімав ся всякими ділами, а тепер уже пора і про друге подумать, а не під тюрму бігать, якісь приключенія устраювать...

Зінько. Ах, мамо, та не в цьому річ!

Остап (встаючи й саркастично посьміхаючись ходить по кімнаті). Д-да... Це — пікантно... Хм!.. Уявляю собі тепер вашу братію, спасителів роду людського, стражів громадської моралї... І ти одмовив ся?

Зінько. Не можу я, орґанічно не можу, не маю сил!

Наталя. Фу! Це тільки есдек може так зробить!

Остап. Есеровська мишко, умовкни! Ти ще не здала екзаменів по іронії життя. Коли здаси, тоді будеш балакать. А тепер іди педагогіку учи.

Наталя. Я без тебе знаю, що мені робить. Найшов ся учитель!

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Остап. Д-да... Це — пікантно. Уявляю, як вони тепер бігатимуть, який ґвалт піднімуть. Зараз, розумієть ся, суд. А перед цим злорадство, хіхіканнє, пльотки... Я тільки місяць, як із зсилки з цеї ковбані, і перед очима ще стоїть і тепер вся ця грязь... Знаю... Ого!.. Розумієть ся, тут зараз і етіка на сцену з'явить ся. Ха! Не етично. Вони — страшенно етичний народ, вони бога етіки за бороду піймали, вони „останні люди". Тепер вони тобі, братіку, зададуть перцю!

Олена Макс. Ти, Зінько, не повинен іти! Говорю це тобі без жартів.

Зінько (жорстко). Через що, мамо?

Олена Макс. Через те, що це — безумство. Ти можеш згодить ся на инше, ніж десь під тюремною стіною впасти од салдацької кулі. Ти — лікар, ти можеш спасти людей більше своїм знанням, ніж одного. Серьозно говорю тобі, Зінько: не ходи.

Зінько (понуро-задумливо). Не в цьому річ, мамо. Я не через це не хочу йти... Не через це...

Остап. Та з якої речі ти повинен іти? Що за нісенітниця? „Обовязок". Хто видумав обовязки? Люде. Я — теж людина, значить, теж можу видумать свій обовязок. І єдиний мій обовязок — обовязок перед собою. Яка сімя, яка природа, яке там громадянство? Я знаю своє тіло, свій мозок, кров... Я знаю, що мене болить, як мене бють і я не можу не тікать. Моральне в книжках, не в головах філософів, які сидять і видумують сістеми моралї; і хоч ти собі „усвой" двадцять сістем розумом, а твоя мораль буде така, яку тобі дали століття й тисячеліття. Мораль твоя в крові твоїй, в нервах, в температурі, в скорості обміну веществ у твоєму орґанізмі. І ці мозгляки за рік чи за два хотять своїми „ідеалами" переробить мою кров, моє „я", яке тисячі літ вироблялось і передавалось з рода в рід? Це можуть вірить ґімназісти, але не люди. Але вони будуть судить тебе. Будуть судить тебе ті, котрі думають, що коли вони „усвоїли" по Каутському чи по Фурє етіку, то вони й справді переродились? Хм!... Боже, треба пожити з ними, треба богато жити з людьми і богато споганити своєї крови, щоб переконатись, що не сістеми моралї роблять мораль, а життя, тисячеліття.

Зінько. Та ні, не те... Підожди: Чого-ж.., чого-ж вони все можуть так зробити, а я і ти не можемо?.. Підожди, не горячись... Подумай: вони всї можуть і зроблять, а я не можу. Через що?..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Остап. Вони зроблять, бо — труси, бо маленькі, поганенькі. Розумієш? Вони — отара. Ні один з їх вирваний з отари не зможе сам, розумієш: сам істнувати. Вони боять ся зостатись самі, з собою, їм потрібний гурт. А ти і я можемо.

Зінько. Ні, я не знаю, чи можу...

Остап. Боїш ся? Ха-ха-ха!.. О, розумієть ся, — страшно. Розумієть ся, треба бути дужим, треба бути рівним і суцільним, щоб ходити без отари. Не можеш? Боїш ся? Боїш ся, що виженуть з отари й захирієш без неї? Та яке тобі діло до неї? Тягне тебе до неї? Тоді йди. Не тягне? Не йди. А велїння якогось обовязку служення людям нема і не повинно буть. Коли мене до цього не силує життє, то я не послухаю декламацій і прокламацій, до яких би ідеалів вони не кликали.

Зінько. Ну, це пахне погано, можеш не балакати далї.

Наталя. І подло!

Остап. О! „Погано пахне". Хм! А хиба ти справдї робиш не для себе, хиба ти справдї служиш для людей, а не для себе? Не вже ти серьозно віриш, що можна проповіддю зробити природу вовка овечою? Я не вірю. Навпаки, серце моє, я вірю, що проповідї Христа, апостолів християнства, апостолів соціялїзму, всяких такого рода апостолів тільки пошкодили людям... Всї проповідї, що вистрибували з голови людей, а не з нутра життя, тільки шкодили людям... Чого ви інтелєґенти, буржуї, чого лїзете до мужика, до робочого? Жалко вам його? Не ваше діло. Станьте мужиками і робочими і не такими, що тільки носять мужичу одежу, а з дому получають на хожденіє в народ по 100 р. в місяць. Ні! Підстав шию під всякі ярма, які життя наклада на їх, і хай ці ярма натруть тобі справжні язви, мужицькі, гнойні, оттодї я знаю, що проповідь твоя буде з нутра життя. А коли тебе не жучить життя, то як би ти не жалїв мужичків, як би ти не вірив у будучину людей, не твоє діло лїзти туди, де нема тобі місця. Повірте, пролєтаріят і без Марксів знайшов би способи видрати те, що необхідно. Повірте, мужик і без есерів знайде, чого йому треба, і не вони його навчять, а життя. А ви, не мужики і не робочі, тільки мішаєте мужикам і робочим! Це „погано пахне"? Да? Я зкинув з себе всї ярлички і маю силу правдиво глянуть на себе. О, це розумієть ся, для людей з отари „подло" і „погано пахне". Та наплювать менї! Я вже це чув. Це вже вишкварилось у мене в серцї, і тепер я можу, не виляючи хвостом перед обовязками, плювать на їх!

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Зінько. Ну, й що-ж? Хиба я можу тобі позавидовать? Хиба я хотів-би твого життя?.. Твоєї самоти, твоїх оцих туфель, коняку, „грязнотцы"? Скучно, Остапе. Не те. Все це не те, не так, а як? Ех, проклятте і більше нічого... Лесю! Що-ж ви мовчите? Скажіть і ви... Ви — суцільна, хай мені ваша орґанічна доброта скаже...

Леся (сумно). Я в цьому нічого не понімаю. Що-ж я можу сказать вам?

Зінько. Ну, йти мені, чи ні? Тільки це. Да чи ні?

Леся (тихо). Ні.

Зінько. Ну, от і все... Хм... Через що?.. Чи маю я право?.. Чи маю я право своє „я" ставити вище многих „я", вище „ми"?

Остап. Маєш повне право!

Зінько. Хто сказав це? Ти? А ти хто?

Олена Макс. Одно я тобі скажу, Зінько. Послухай мене, я там вашої фільософії не знаю. Я прожила богато на світі, десять літ я живу без чоловіка, викохала вас... Говорю це серьозно. Зінько, повір мені: нема найвищого обовязку, як обовязок перед природою. А природа велить чоловіку плодитись і множитись. Людина мусить жити сімєю, все може розпасти ся, і государство ваше, і общество, а сімя буде жити, бо як не буде сімї, не буде й людей. Оце найвищий обовязок. А через його ти й не можеш губити себе. Говорю знов, що говорю серьозно, я з вами все жартами, така вже у мене натура, дала я цю натуру і Остапові, а тепер говорю тобі, сину, серьозно (і хай Остап говорить серьозно тепер!) і повір мойому великому опиту; сину, богато я бачила, а тільки там бачила щасливе життє у людей, де була добре зложена сімья...

Зінько. Ах, мамо! Не те!.. Зовсім не те... „Щасливе життє". А коли мене не задовольняє це „щасливе життє"? Їх задовольняє, а мене ні. Остапа задовольняє його життє, а мене ні. Ну чим же я винен? І де, як знайти таке життє, яке-б схопило мене міцно, страшно, цупко, од котрого я кричав би криком мого, мого щастя?! Де?

Остап. Їдьмо за кордон.

Зінько. Ет!.. Ну, буде... Годі.. (сідає). Лесю, налийте менї чаю... Будемо чай пить... Більшого ми не видумаєм. Хе!..

(Остап, шльопаючи пантофлями й хмуро посвистуючи ходить по кімнаті. Олена Макс. задумливо качає по столї крихти хлїба. Наталя читає. Леся сумно і ніжно дивлячись на Зінька подає йому чай, Зінько мовчки уклоняєть ся. Завіса тихо падає).

(Далї буде).

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ОЛЕКСАНДР ГРУШЕВСЬКИЙ.

Сучасне українське письменство в його типових представниках.

(Далї).*)

Іван Франко.

Іван Франко не тільки видатний діяч сьогочасної української літератури, але разом з тим і взагалї одна з найцікавійших фіґур в сьогочаснім суспільнім українськім життю. Син коваля, Іван Франко ішов важким життєвим шляхом; треба було богато зусиль, щоб осягнути висшу осьвіту та видертись з важких умов. Але і пізнійше не дуже то йому усьміхала ся доля. Довго приходило ся йому бідувати матеріяльно, та в своїй діяльности часто йшов одиноко, без піддержки та співчуття. В оповіданнях Франка богато розкидано автобіоґрафічних подробиць з дитячих років на селї, з років вчення в низшій школї та в ґімназії. Події пізнійших років, на приклад арешти, також знайшли відгук в його творах.

По сим біоґрафічним вказівкам легко зауважити, що треба було великої енерґії, щоб не впасти в важких обставинах, заховати в собі вірність своїм ідеалам та переконанням і не піддати ся важким впливам дійсности. За ті 25 років діяльности, яким не так давно справляли ювилей, ми не раз зустрічаємо Франка в самих ріжнородних сітуаціях — співробітником ґазети, редактором, видавцем, науковим дослїдником, лєктором, аґітатором, кандідатом на депутата або на унїверсітетського професора.

В сих змінах далеко не все було припадкове. Наука, література та суспільна діяльність — майже однаково були принадні для Франка. З запалом віддаючись науковим студіям з етноґрафії та історії літератури він старанно готував ся на катедру історії української літератури у Львові і тільки спеціяльні умови для української науки в польськім унїверсітетї спинили отсї заміри. Наукові працї Франка знайшли собі загальне признаннє і у нас і за кордоном і не давно здобули йому почесний докторат від Харківського унїверсітета. Мав велике значіннє Франко і як

*) Див. кн. I, II і III.

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

суспільний діяч. Сам учень Драгоманова, Франко був одним із творців радикальної селянської партії в Галичині та завзятим пропаґандистом ідей соціяльного та політичного радікалізма.

Література, наука та суспільна діяльність ішли у нього рука в руку. Сам із села, Франко добре знав умови селянської праці, знав також добре побут робучого пролетаріату. Своїми спостереженнями він ділив ся як ґазетний хроніст в ґазетних статях, одягав їх в яркі, різкі контури в своїх оповіданнях з життя робучого люду, приводив їх в своїй партійній діяльности в статях та промовах як ілюстрації до суворої та нещадної критики сучасного соціяльного ладу, нарешті як науковий дослідник шукав для них пояснення в минувшім та в подібних же фактах і течіях сучасної економічної дійсности иньших країн Европи. Теж саме можна сказати й про цікавість Франка до історії всесьвітньої літератури. Він занадто близько бере ся до своїх історико-літературних студій і через те виходить з тісних рамок самого наукового досліду. З безмежного запасу переказів та казок всесьвітньої літератури бере він теми для своїх поетичних творів, майстерно передаючи прикмети прімітівности та характерні відзнаки сьвітогляду в давніх переказах Єгипта й Ассірії, в середньовічних леґендах або переспівах з дідактичної византійсько-славянської літератури. Завважу також, що сей гострий критик давньої християнської леґенди дав талановиті перерібки казок та леґенд для дитячого читання і сї книжки — окраса української дитячої літератури.

Працюючи таким чином в ріжних сферах та над ріжними темами Франко і в самій літературі не обмежив ся одним якимсь родом літературного вислову. Почав він свою літературну діяльність з віршів та перекладів з чужих клясичних творів, далї перейшов до оповідань і ще пізнїйше спробував свої сили в драмі. Таким чином в показчику творів Івана Франка знаходимо вірші ліричні та епічні, дрібні вірші та цілі поеми чи циклї віршів, нариси, оповідання й більші повісти, комедії, драми. Не минув Франко також і сатири: чи в прозї, чи в віршах він дав зразки гострої й дотепної сатири на теми загального суспільного ладу, місцевих спеціальних відносин, поодиноких суспільних подій та на окремих людей.

Щоб яснїйше уявити собі головні прикмети літературної діяльности Івана Франка (з 1874 р.), треба мати на увазї завше її

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

новаторські прикмети. Українська література в Росії разом з російською літературою пережила в 60-х роках, в епоху відродження суспільного, глибоку відміну напрямів та сімпатій. Тоді з'явило ся більш глибоке розуміннє завдань літератури та разом з тим нахил до соціальних тем в обмалюванню життя. В Галичині сього не було і в 70-х роках ще панували старі погляди на літературу та давні літературні смаки. Через те в своїх оповіданнях з життя робучого люду Франкови довело ся виступити супроти пануючих тоді літературних напрямків та поглядів. Цікава й сама еволюція в літературній діяльности Івана Франка: він почав з давніх традиційних, майже романтичних літературних поглядів — на пр. в повісти „Петрії та Добощуки“ (1875) і вже скоро перейшов до тем з бориславською життя (перші — в 1877 р.). Як далеко відійшов Франко від тих традиційних поглядів на літературу та її завдання, що панували тоді в галицькій суспільности, про се знаходимо цікаві вказівки в споминах Франка з приводу оповідання „Лесишина челядь“. Легко уявитити собі вражіннє певної частини читаючої публіки, коли автор в своїх бориславських та тюремних оповіданнях дійшов до „верхів“ реалізму.

Як завважено вище, Франко пройшов важку школу життя: добути осьвіту та видертись з важких умов життя для хлопського сина було труднійше, ніж для кого иньшого. Вже на перших кроках, у школі довело ся йому відчути сю важку ріжницю між низшими та середніми верствами суспільности. І доси читача схоплює невимовний жаль та обуреннє, коли перечитує в оповіданнях „Оловець“ або „Schön — Schreiben“ описи нелюдсько-жорстокого поведення з школярами, хлопськими синами: так сьвіжі у автора двадцять років пізнійше сї перші враження школи та науки. У иньшого сї перші враження викликали б певно еґоістичну злість супроти пригнічуючих та пануючих, еґоістичне бажаннє видертись з низин суспільности, але на сей раз — згадує автор — се стало першим зернятком глибокого та палкого протесту супроти гніту та наруги, горячої сімпатії до всїх пригнічених та зобижених. Письменник лишив ся на завше вірний сим почуттям, що давно-давно прокинули ся ще в дитячому серці хлопчика — школяра.

Гуманне співчуттє до всїх страждаючих та пригнічених, се дуже важна прикмета літературної діяльности письменника. Вперше в галицькій українській літературі висловлено було се почут-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

те так широко. Певно й ранійш висловлювано в літературі більш або меньш яскраво, більш або меньш щиро сімпатії до селянства, до його важкої та безвідрадної долі. Франко пішов далі. Кожна чула та щира людина відчує моральну красу в непомітній з першого погляду постаті старенького пан-отця, щирого порадника та оборонця своїх парохіян (Панські жарти). Не дивно, що сей твір дуже подобав ся читачам та викликав дуже прихильні оцінки (на приклад, що постаті отсієї поеми „достойні станути побіч найкрасших типів гомеричних"). Але з такою ж глибокою симпатією обмалював перед нами автор і психіку бідної жидівської служниці Сурки, як нове могутнє почуттє підіймає в гору отсю пригнічену душу понад рівнем щоденного нужденного життя („Сурка"). Згадаємо також і його постать бідного „ходачкового" шляхтича, що хоч сам Українець, живе одиноко своїми мріями про минувшу Польщу та надіями на будуче її відродження: на якусь хвилину надія, здавало ся, так близька до здійснення, він іде до повстання, і — яке гірке було розчарованнє! І знов письменник в отсих химеричних надіях, всіх кумедних, здавало ся б, примхах сільського шляхтича вміє показати глибше почутє. Селяне байдужно дивлять ся на химерні надії шляхтича, з посьміхом до його шляхетських забаганок; звістка про повстання, що так підіймає в гору дух Довбанюка, занепокоює їх, ануж дійсно вернеть ся стара панщина, — і все ж таки щире почутє жалости захоплює їх всіх, коли бачать його по повороті і чують, що він навіть не дійшов до бою, а в часі мандрівки тілько „тягав дуби" в якімось панськім лісі і при тім натерпів ся голоду. В очах селян він з'являє ся покривдженим, і вони чулим серцем розуміють се, слухаючи його оповідання про розбиті надії.

З своїми щирими симпатіями до всіх покривжених та пригнічених не міг поминути Франко і споминів про нещасливої памяти панщину та утиск галицького селянства в ті недавні ще часи. Він не дає повної та детальної характеристики давніх відносин між панством та селом, щось подібного до яскравого малюнка сих відносин в записці. „На нашій не своїй землі" (для українського Поділя), але не раз звертаєть ся до тої доби в окремих оповіданнях. Частійше всього се події в переддень визволення селян і змальована там жорстокість відносин, се аґонія старого ладу перед неминучим кінцем. З яким почуттєм написано, та які враження викликають у читачів сі малюнки з часів пан-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

щини, легко згадати читаючи на приклад „Панщизняний хліб“, „Гриць і панич“, „Панські жарти“; се деталї гидкої дійсности пансько-селянських відносин недавнїх часів.

В віршованім оповіданню „Панські жарти“ яскравими рисами зазначено радість селянства з приводу знесення панщини. Але все ж таки на тім не скінчила ся економічна залежність та моральний утиск селянства. В зачарованім крузї духової темноти і економічної зубожілости бідне селянство і досї не може видертись з під шкідливих впливів. По декуди зазначено, як моральні відносини між панською господою та селянськими хатами досї ще заховали богато з давнїйших часів (нпр. „Основи суспільности“ та иньші). З другого боку замісць давньої економічної залежности від самого тільки панства місцями з'явила ся і нова економічна залежність від нових експльоататорів. В кількох оповіданнях обмальовує Франко сих нових напасників, як вони йдуть на завойованнє селянства. Вони забирають у свої руки ріжні галузї промислу, не забувають нїчого, що могло б їх збогатити, висисають усї соки з селянства і лишають за собою саму руїну. Ґрунти і лїси, худоба, нїчого вони не минуть у своїм безперестаннім змаганню до збогачення: лихварська сїтка — се найлїпший для того спосіб і завдяки селянській темнотї та необережности ґрунти один по одному переходять в руки сих експльоататорів. Наслїдком сього велика нужда по селах та сумний їх вигляд. В уяві робітника, бориславського пролетаря, бувшого селянина, з такими яскравими фарбами виступає в згадках село, селянське життє, але се тільки в згадках — „не вже він міг так легкодушно проміняти такий рай на отсе пекло?“ В дійсности в селї — економічна зубожілість та духова темнота через брак осьвіти. Сумними рисами обмальовує письменник селянське життє, селянську хату в своїм вірші „На Підгірю“, в подібних також прикметах виступає селянське життє у враженнях подорожника — „села біднї, сірі, з головатими вербами при дорозї, з обломаними садками, болотяними вигонами, обскубаними сірими стріхами, пообвалюваними тут і там плотами“. (Перехресні стежки). Так виглядає зубожіле село, але такому виглядови цїлком відповідають і умови селянського життя, економічна та духова його залежність.

Коли не стає сил далї тягнути таке життє, коли необережний крок або лихварська рука викидає селянина з села, з бать-

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ківського ґрунту, тоді лишають ся два виходи: еміґрація або робітничий пролєтаріат. Якою чарівною малює ся Бразилія в сих напів-казкових оповіданнях, про плодючу землю та богату й пишну природу, про швидке збогаченнє переселенців! Але скільки страждань підчас подорожі до Гамбурга, а там далї до Америки, скільки важких розчаровань там на місцї, серед нових та тяжких умов життя і працї. („До Бразилії").

Другий вихід — безземельний сільський пролєтаріат та шуканнє на сторонї зарібку задля кусника хлїба. Один з таких притулків для шукаючих працї, се Бориславські нафтові промисли. В цїлім рядї оповідань дотикаєть ся Франко сїєї теми і дає заокруглений цикль бориславських оповідань. Се не тільки образки з життя робучого люду, се має — окрім того — глибше соціяльне значіннє. В сих доповняючих себе оповіданнях письменник розкриває перед нами важний соціяльний процес. Замісь старих форм та умов соціяльної залежности встають нові, остільки ж важкі, як і ті попередні. Вчорашній хлїбороб, селянин стає пролєтарем, робітником коло бориславської кипячки, і автор крок за кроком стежить сей важкий перехід. З початку бачимо ще селянина на власнім батьківськім ґрунтї, з важкою щоденною селянською працею та неохотою до всяких новин. В звичайних умовах він з гордістю почуває себе з батьків та дїдів хлїборобом та з невірою відносить ся до дивних чуток про якісь нафтові промисли та швидке там збогаченнє робітників. Аж ось приходять на село нові експльоататори, плетуть коло селян свою вірну сїтку позичок та лихварства, відбирають за довг або скупують підступом за дешеві гроші ґрунти і множать таким чином сільський безземельний пролєтаріат. З другого боку сама земля в районї нафтового промислу набуває нову коштовність з огляду на можливість знаходу нафти. Наслїдком сього змагання видерти у хлопів їх землю та знов ріжні підступи, щоб обійшло ся се як мога дешевше. Руйнуєть ся сільське господарство й цїла околиця переходить до рук нафтових підприємців.

Друга стадія сього процесу, се Борислав. В кількох словах передмови автор пояснює нам його значінє. „Борислав висисає вздовж і вширш всї сусїдні села, пожирає молоде поколїнє, лїси, час, здоровля і моральність цїлих громад, цїлих мас"... Кілька оповідань присвячено обмальованню умов бориславського життя давнїйших часів; вони написані з великим реалїзмом і роблять міц-

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

не та важке вражіннє на читача. Важка праця при малій платні, підступи, здирство та експльоатація з одного боку і тупа злість з другого, не вимовно важкі умови самої праці, бруд, піянство, роспуста, на решті повна недбалість до чужого життя, се все робить з життя бориславських робітників дійсне пекло. Одних забирає Борислав від разу на завше, иньших на якийсь час, але в усякім разі він являєть ся огнищем моральної роспусти на цілу околицю і тільки декому пощастить видертись із сього пекла та вернутись до звичайного працьовитого життя. Звичайно бориславське пекло цілком губить, і як се не „задуха“, то важкі умови праці коло кипячки разом з браком усяких технічних поліпшень та прімітівних засобів забезпеки, так важкі умови життя, мала платня, погана їжа, погана горівка, хороби. На решті голий, нічим необмежений цінізм в експльоатації людської праці, людського життя, без жадного вагання посилають на вірну погибель; працюючи серед небезпечних обставин, людина меньше навіть робочої худоби: ту всеж таки треба остерегати та доглядати, а тут навіть лишають так, незакиданими старі ями після кипячки: най пада на смерть, хто хоче! А коли людина, робітник стає неприємним для хозяїв, для підприємця, завше знайдуть ся чиїсь руки, що темної ночи непомітно пхнуть його в яму, а там чекай, коли його припадково знайдуть!

Важкого, безвідрадного суму повні у Франка отсі описи бориславського життя! Він перший з галицьких письменників глубше обробив теми соціяльного та економічного побуту і якими сумними вийшли сі малюнки! Цінічна експльоатація людської праці та сліпа апатія засуджених на погибель, се зріст економічного добробута країни, бориславське життє, бориславське пекло минулих часів.

Иньше пекло — се тюрма: її обмальовує нам письменник в кількох оповіданнях та віршах. Знов важкий реалізм поодиноких сцен та глибокий сум самих умов тюремного життя. Велике значіннє мають сі різкі описи тюремного життя, що розкриває се ві всій своїй гидкій повноті перед очима Андрія Темери („На дні“): се грізне, але завше потрібне momento для нашого апатичного та самолюбного суспільства. Автор підіймає разом з тим й иньше питаннє. Андрій Темера опинив ся „на дні“; в тюрмі цілком припадково, але письменник малює нам в тій тюрмі і деяких иньших, кому при звичайних умовах цілком натуральне місце в тюрмі, на

Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

дні, бо вони становлять низшу верству на самім дні суспільства. Се не ті, що цілком несподівано для себе і для иньших зроблять якийсь злочин та потім по закону та з судового вироку опинять ся в тюрмі; се ті, що й звичайно живуть — і до тюрми — на дні суспільности. Франко досить докладно обмальовує нам постать Бовдура, такого представника суспільних низин, обмальовує його життя з дитячих літ, коли сільскі діти знущаючись над ним дразнили байстрюком, знайдою. Се один з тих, що — по словам самого автора — „на се дно суспільного гнету не принесли з собою нічого, нічого: ні думки ясної, ні споминок щасливих, ні блискучої, хоть би обманливої надії“... В иньшім оповіданню письменник дає мальовниче порівняннє: найнизші верстви суспільства він порівнює з низинами моря: „важко й сумно мабуть тим нижнім верствам води бовванїти й дубіти вічно на мертвому дні, в страшенній пітьмі, під нечуваним тиском, серед самих трупів. Важко й сумно їм, особливо коли в них скрито відізветь ся та вічна, непропаща сила, без котрої нема ані одного атому в природі. Жива, непропаща сила в нутрі, а кругом пітьма“...

В отсих оповіданнях, тюремних та бориславських, Франко виступає завше як письменник реаліст. Він слідить умови життя та праці, малює типові постаті й передаючи життє не минає його важких подробиць. Детально описує він, на приклад, бійку між арештантами в тюрмі, не минаючи і таких деталів, як кров з розбитого в бійці носа та рота капає на арештантський хліб („На дні“). Але поруч з сими подробицями, що давно вже, на перших кроках здобули письменнику імя реаліста, докори та поради критиків, поруч з сими деталями знаходимо й деякі иньші характеристичні прикмети. Ось на приклад серед важких та сумних умов тюремного життя хлопчисько Йосько: якими мягкими, лагідними рисами змальовано сю симпатичну постать з його глибокою жадобою знання! Справді, Йосько в сім тюремнім оточеню поява цілком припадкова, він попав у тюрму тільки по підозрінню в крадіжці; але ось вже рецідівіст, дотепний злодій, що кілько разів уже побув в тюрмі — Панталаха, в його стражданнях в неволі, в змаганнях видертись на волю тим або иньшим засобом є щось героїчне і се почуває тюремний доглядач Спориш. Ще яснійше виступає ся риса творчости Франка в бажанню осьвітлити крізіс в душі Бовдура після вбійства Андрія Темери, коли щось нове, якесь ще неясне почутє прокидаєть ся в душі Бовдура і він звер-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

таєть ся до вбитого ним зі словами: „Братчику мій! що я зробив з тобою! за що я тобі віку збавив!?“ Пригадаємо при тім ще ту сцену в повісти „Для домашнього огнища“, коли на запит поліційного комісаря дівчата відрікають ся пізнати в мертвій вже пані Анелї ту даму, що вела з ними такий ганебний торг. Сього незавше-б можно було очікувати від реалїста, якому критики закидали спеціяльне замилуваннє до сумних та різких подробиць життя. З такою чулістю сей письменник, уважно приглядаючись до сучасного життя з всїми його важкими та темними сторонами, слїдить кожну прояву вищого почуття, вищих змагань серед бруду щоденнього істнування.

Отся двоїстість іде глубше в псіхольоґію письменника: вона виявляєть ся окрім сього вагання в осьвітленню життя, такеж ваганнє в оцїнцї життя. Характерні думи Андрія Темери, його сумнїви та вагання: тут є дещо автобіоґрафічного. „А може всї ті наші думи, наші змагання, наші бої — може все те знов тілько одна велика помилка, яких тисячі прошуміло досї, мов пусті вітри по над чоловіцтвом? Може ми будуємо дорогу поза шляхом, кладемо місто на безлюдному острові? Може найблизше поколїнє піде зовсїм не туди, лишить нас на боцї, як памятник безплодних змагань людських до непотрібної цїли? Ах! така думка крає серце, гризе мозок! З одного боку подивитись на се людське життє — ех, люде, люде! не убійники, злодії та злочинцї, не пануючі й піддані не кати й катовані, не суддї й підсудні, а бідні, прибиті, одурені люде!“, а здругого боку факти, що мимоволї нагадують давню формулу — homo homini lupus... Щож справдї?

Та й щож взагалї наше життє? Чи можуть поодинокі сьвітлі прояви людського духа та творчости затерти нам важкі враження від бруду щоденного життя? чи можуть сї рідкі хвилини щастя примусити нас забути се безмірне людське нещастє? Навіть коли людина взагалї дивить ся на сьвіт оптімістично, всеж таки вона не може зберегтись від вражінь важких та сумних і в такі хвилини звичайний оптімістичний настрій мусить блїднїти. Тим більше се справедливо для чутких натур, що бачучи чуже стражданнє мов переживають його. І коли в такі хвилини просто з серця виливаєть ся гіркий докір, вірші горя та сумнїву, важко буває розібрати ся в сих висловах душі та притягнути письменника до тієї або иньшої традиційної катеґорії. Оптіміст чи пессіміст Франко? Розумієть ся, він занадто критично роздивляєть ся в дій-

Generated on 2015-08-09 06:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

сности, занадто добре її знає, щоб бути „сліпим“ оптімістом; але загальне розуміннє життя і проґреса? В загально відомім вірші „Каменярі“ звучить ясна та жива певність сьвітлої будуччини для нашої землї — „прийде нове життя, добро нове у сьвіт“..... „Я твердо вірю — каже автор в иньшім місцї — в ясний день по ночи горя й мук“... Але ось хвилина сумнївів та зневіри, з уст зриваєть ся проклін сьогочасному сьвіту „за те, що паном в нїм богач, а гнесь слугою люд нїмий“, смішним здаєть ся поету кожний, хто думав би шукати „в сїм сьвітї — правди й розуму“, і ідеалїстів рівняє він з червяками, що вмерли побачивши дїйсне сонце, з проклоном убійчому сьвітлу.... Знов проходять сї хвилини сумнївів та зневіри, і ми чуємо від поета „нуту другу — надія, воля, радісне чутя“, він знов твердо вірить, що „дух, наука, думка, воля не уступлять пітьмі поля“, він знов надієть ся здійснення ідеала в далекій будуччинї....

Але щоб осягнути в далекій будуччинї здійсненнє сих ідеалів, треба богато боротьби против ворожих сил та невсипущої, невпинної працї. Боротьба против істнуючих умов життя задля здійснення иньших, лїпших умов життя, така боротьба, се необхідний стімул проґресу. Се „вічний революціонер — дух, що тїло пре до бою, пре за поступ, щастя й волю“. Тільки те певне, вірне придбаннє, що придбано боротьбою. „Лиш боротись значить жить — vivere memento“ — нагадує письменник в одній своїй поезії. Щоб провести в життє ті нові, світлі ідеали, треба побороти шкідливі впливи старого, ще міцного ладу, і участь в такій боротьбі — обовязок кожного.

Ся горяча, невпинна боротьба за прінціп, за ідеал провадить в сучасних умовах до горячого протесту против кожної прояви соціяльної несправедливости, соціяльного утиску разом з глибокою сімпатією до всїх покривжених в життєвій боротьбі. В оповіданнях Франка читач знайде не мало представників стану пануючих. Останнї зразки польського панства з часів кріпацтва, й нові пявки на бориславських промислах, лихварі серед темної селянської маси невеликою купкою сидять на плечах мілїонів голодних та працюючих. Дїяльність одного з таких хижаків — бориславського експльоататора Германа Ґольдкремера нагадує письменнику образок удава, boa constrictora. В иньшім місцї письменник бере символом для всїх таких соціальних хижаків беркута: „я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте!... За те, що кров ти

Generated on 2015-08-09 06:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

„пеш, на низьких і слабих з погордою глядиш, хоч сам живеш із них: за те, що так тебе боїть ся слабша тварь“... Хоч беркут міцне та гарне з зверхнього погляду сотворінє, але він живе самим убійством, несправедливостю...

Боротьба та праця, се два чинники проґресу і автор підкреслює велике значіннє праці. „Правдою і працею й наукою“ сподіваєть ся письменник осягнути висшу мету. „Я твердо вірю в труд його (чоловіка) могучий, в ті міліони невсипущих рук, і твердо вірю в людський ум робучий“... Праця — основа людського істнування та щастя: „лиш в праці мужня виробляєсь сила, лиш праця сьвіт таким, як є, сотворила, лиш в праці варто і для праці жить“...

Але ся висока оцінка праці, се глибоке до її шанованнє, се не тільки теоретичне, фільософське рішеннє питання про людське життя: воно в творах Франка голосний та яскравий рефрен. Письменник завше чує своє спорідненнє з робучим людом — „я мужик, прольоґ, не епільоґ“ — відповідав він на докір в декадентстві. Серед споминів пережитого один з найбільш яскравих, в мягких, лагідних рисах — се кузня батька на селї: разом з глибокою симпатією до давно минулого дитинства тут є щира пошана до людської праці. З якою щирою симпатією та майже епічними рисами намальовано сю сцену гартовання сокири! І знов почуттє кревного споріднення з далеким минулим, з робучим людом, його життєм та почуттями. „На днї моїх споминів і доси горить той маленький, але міцний огонь. У ньому пролизують ся синї, червоні та золотобілі проміні, жеврів мов розтоплене вуглє і ярить ся в його глубинї щось іще білїйше, проміняcте, відки раз по-разу сарахкотять гилькасті зиндри. Се огонь у кузнї мойого батька. І менї здаєть ся, що запас його я взяв дитиною в свою душу на далеку мандрівку життя. І що він не погас і доси“...

Написавши в однім вірші, що героєм сьогоднїшнїм уже не дон-Жуан, а „продуцент-робітник“, письменник тримав ся сього погляду і в своїх творах: робітнику віддає він тут богато місця. Він кидає гіркий докір сьогочасному суспільству за те, що „чесна праця в нїм придавлена, понижена“. Він складає цїлий збірник „В потї чола — образки з життя робучого люду“ і дає нам малюнки праці в ріжних умовах, починаючи з селянської та ремісничої і кінчучи працею панночки в почтовій конторі. Поруч з глибокою симпатією до всїх працюючих, ми чуємо ненависть до всякого роду

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

експльоататорів та гірку іронію против ріжних шляхетних опікунів народньої праці, що видають закони та накладають податки, не придивляючись близче до дійсного життя.

Довше зупинити ся над соціяльними темами Франка треба було за для того, що такі теми мають велике місце в літературній діяльности письменника. Але самими ними Франко не обмежовуєть ся. І поза границями соціяльного життя він уміє відчувати та яскраво передавати почутя та настрої. Франко різкими та яскравими рисами малює нам важку життєву боротьбу, утиск експльоататорів та невимовно-сумну долю покривжених робітників, але разом з тим він відчуває — на приклад — красу ясної місячної ночи і передає се нам кольоритно, в мягких, лагідних тонах. Дуже гарні та живі у нього образки річного життя: для розуміння сього треба згадати, що сам письменник страсний риболов-аматор. Подекуди — з другого боку — чуємо пантеістичні відгомони почутя природи — на приклад: „вітре теплий, брате мій!“ — або в иньшім місці: „рад би я яструбом плавать в блакиті, травкою ніжною пнятись з землі, хвилею бурхать о скали розбиті, мушкою гратись в вечірнім теплі“...

Нераз застановляєть ся також письменник в своїх творах над детальним псіхольоґічним аналізом, який так часто в темах соціальних відступає на другий плян перед обмальованнєм умов життя. В бориславських, на приклад, оповіданнях опис умов життя, серед котрих працюють ріпники, займає богато місця. Зовсім иньша пропорція в циклі віршів „Зівяле листє“: внішні умови цілком відступають пред тонким псіхольоґічним аналізом чутя Сї вірші, се лірична драма кохання у людини з хоробливо-розвиненою чутливістю й слабою волею і перед читачем в гарних образках всї моменти сієї ліричної драми, починаючи від розриву з милою і кінчучи самовбійством. Се не факти, а настрої, лірика, і через те прибирають мягкі, лагідні тони всї сї переходи в почуттї, починаючи з признання, що він любить властиво не її саму, а свою улюблену мрію („люблю я власну мрію, що там у серденьку на днї від малечку лелїю“) через моменти одчаю та вагання, надії аж до глибокого бажання спокою та буддістських відгуків про нірвану-небуттє (Поклін тобі, Буддо!): кінець всьому — самовбійство, кінець кохання щирого і глибокого, але безсилого. Разом з тим се гарний зразок чулого оброблення тонких псіхольоґічних тем, і се у тогож письменника, що дав яскраві малюнки соціальної боротьби, бориславського пекла та дрогобицької тюрми.

Generated on 2015-08-09 06:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Коли цикль віршів „Зівяле листє“ поруч з такими оповіданнями, як „Полуйка“ або „Добрий заробок“ являєть ся гарним доказом, що Франко однаково добре вміє користуватись соціальними, як і псіхольоґічними темами, однаково добре вміє їх оброблювати, то з другого боку побіжний перегляд змісту поодиноких оповідань дає нам розуміти, який широкий взагалї кругозір сього письменника. В попереднім ми залишили на боцї оповідання із життя так званої інтеліґенції: тепер треба трохи зупинити ся і на них. З більших „Основи суспільности“ — широко задумана, але на жаль не скінчена повість, мала дати детальну характеристику середньої польської шляхти, зубожілої фінансово, але з великими вимогами та арістократичними манєрами. Докладно змальована постать Адася, молодого хлопця з „добрим вихованнєм“ в звичайнім розумінню сього слова, але з повним браком моральних переконань: така ж сама коло нього і вся арістократична молодїж. Автор вже не звертав ся пізнїйше до сієї теми та до сієї верстви суспільства, але деякі риси сього голого цінїзму під санкцією звичайної буржуазної моралї він яскраво обмалював в пізнїйших своїх оповіданнях, на приклад погляди Юліяна в драматичній сценцї „Чи вдуріла?“

Инакше задумано повість „Перехресні стежки“ — се перші кроки суспільної діяльности молодого адвоката Рафаловича. Письменик, що завше почував свій кревний звязок з робучим людом, почував себе сином селянина, як „вихований, вигодований хлїбом, працею, потом свого народа“, Франко не міг не надавати великого значіння справедливому порішенню старого питання про відносини між народом та інтеліґенцією. При всім тім письменник не забуває про старе споконвічне недовірє народа до панів — „нїколи якось панська ласка хлопови на здоровля не виходить“. Се все разом — духова темнота селянства, його глибоке недовірє до панів та їх культурної працї на селї, брак матеріальних засобів і громадянської самосьвідомости, се все значно утрудняє культурну діяльність інтеліґенції. З другого боку треба згадати спеціяльні умови галицьких відносин, недовірє до кожного кроку в зростї української самосьвідомости в Галичинї, всілякі перешкоди в сих цїлях зі сторони польського панства та краєвої адміністрації. Нарештї псіхіка працьовника — інтеліґента, гірке почуттє своєї самітности, хвилини знесилення та сумнївів, успіхи і розчарування. Легко уявити собі, яким цікавим має бути

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

такий широко зачеркнений малюнок суспільного життя, надій, змагань і боротьби. Ріжні фіґури сьогочасного галицького суспільства, родинне життє Стальських, особисті почутя молодого Рафаловича, його надії та пляни, перші кроки його суспільної діяльности, відносини до селян, втручання урядників, се все намальовано яскраво і живо: заміри суспільної діяльности і особисті почутя йдуть разом, переплітають ся в сложну сітку гадок і вчинків, надій і розчаровань.

Звичайно серед глибокого та щирого захоплення суспільною діяльністю, серед надій та плянів, серед рідких успіхів та важких розчаровань, людина глибоко в серці плекає чарівну мрію про особисте щастє, про те рідне серце, з яким він поділить свою радість в день успіха, свій пекучий біль в хвилини страждання. Але доля обманула сї надії ідеаліста Рафаловича. Родинне життє Реґіни Стальської та її страждання від нелюба чоловіка, се один з найбільш важких і сумних малюнків, які вийшли з під пера Франка з своєю жорстокою експресією малюнок родинного життя Стальських, чи ліпше катуваннє Стальським своєї жінки, може заняти місце разом з малюнками бориславського життя та дрогобицької тюрми: се все малюнки людської жорстокости, від яких холоне серце читача. Письменник знає, що в нашім житті є богато сумного і важкого, хоч де чого читачі і не знають, не бачучи на власні очи, на приклад тюрми чи життя робучих людей. Треба показати се, засмутити спокійних, обурити задовольнених життєм: нема для чого зміняти дійсність, малюючи її в оповіданнях: коли ся дійсність брудна і гидка, „деж нам взяти кращих декорацій?“ Через те, малюючи з рішучою отвертістю умови людського життя, письменник кілька раз наводить в своїх оповіданнях також сцени катування зьвіря людиною або людини людиною і се з невимовно-жорстокою реалістичною експресією. Але не треба забувати задля справедливої оцінки, що той письменник, що дав малюнки бориславського пекла або дрогобицької тюрми, що намалював родинне життє Стальських або сцену катування кота, вмів також добре передати враження чаруючої місячної ночи, ніжні відтінки кохання, або перші, неясні, на пів ще несьвідомі альтруістичині змагання у цілком, здавалось би, загубленої людини на дні суспільства.

(Далї буде).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

О. ЮРКЕВИЧ.

І так буває.

В місті обявили воєнний стан. Учора на головній улиці кинуто дві бомби — єсть убиті, а покалічених сила. На мешканців жах напав, трамваї ходять порожні. На вулицях прохожих мало; багато крамниць сьогодня і не відчинялось... Пізно вже... Ліхтарі погасли, але ясно, як у день... Місяць вповні підняв ся й своїм сяйвом заливає всі закутки — хоть голки збірай. Улиця пуста — ні душі... Права сторона, де високий манастирський мур, в тіни; сутінє густе, темне й здаєть ся ще чорнійшим від яскравого блиску місячного проміння...

З-за муру, з переулка вийшов чоловік і пішов далі ходником. Сутінє його прикрило й чути тільки легкі, жваві кроки і веселе насвистуваннє веселої пісні.

Мабуть якась весела людина!

Та як йому й веселому не бути? Івану Петровичу 24 роки. Він гарний, здоровий, молодий... Сеї зими, не вважаючи на забастовки і всякі перешкоди, йому пощастило таки якось скінчити університета й тепер він жде доброї посади в акцизі, яку обіцяли йому приятелі його батька.

Сьогодня у вечері був він у нареченої, любої Насті, яку любить без міри. Ходить він до неї щоденно; сьогодня вже договорив ся з її батьками до краю. Матиме посаду і весілля!... Радість аж розпирає груди Іванови Петровичови....

Ніколи він не цікавив ся „політикою“, а тепер захоплений своїм особистим щастєм був далеко від усяких альтруістичних думок. Мрії про будучину з любою захопили його цілком; всі сучасні події йому чужі й не цікаві. Що йому військовий стан? Що йому революція?...

Щось перебігло вулицю. Якась постать недалеко від його спинилась в тіни, — став і він. Постать поралась біля муру, забілів на стіні папірець.

Іван Петрович тихенько став наближати ся, пильно придивляючись... Щось майнуло в його памяти... Та так, так, сеж він, вн, його товариш, його приятель Павло, якого не бачив він вже років зо два!... Але що він тут робить?...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Павло Олесницький учив ся з Іваном Петровичем в ґімназії, разом поступили в університет. Малими вони товаришували; дуже любились, в університеті перший рік і жили в одній хаті, але далї Павло спізнав ся з иншими людьми, зацікавив ся питаннями загально-людського щастя і вищої правди, читав багато, вступив в земляцькі товариства, партії, конспірації...

Спокійний, поміркований Іван Петрович, чоловік не великого розуму, з вузеньким, буржуазним світоглядом сварив ся з Павлом. Вони все ставали чужійші один одному. Далї Павла арештовано. Подержали його щось у тюрмі і випустили, згодом забрали знову, а там уже й зник він десь. Два роки Іван Петрович і не чув про його нічого.

Тепер Павло стояв під муром і щось там порав ся.

Іван Петрович тихо підійшов і поклав йому руку на плече.

— А ти що тут робиш?

Постать скочила в бік, грізно засвітила очима, в руці блиснуло щось.

— Що се ти, що? Се-ж я, я Іван, товариш твій, Іван Майданський!...

Павло опустив руку.

— Іван? Який Іван? А! Ти? Чого-ж се ти?

— Я вглядів тебе тут. Що ти тут робиш?

— Хиба-ж не бачиш?

Іван Петрович подивив ся і зрозумів: Павло наліплював на мурі проклямації.

— А! Ти все по старому „революцію пущаєш“?

— Як бачиш...

— Що-ж ти, як? Давно тут?

— Не давно, з місяць.

— Як-же ти, де живеш?

— Де живу? Хто його зна! Вже другий рік нелеґалом, а тепер з тим військовим станом ще труднійше стало. Ґо́род ваш маленький, шпигів розвело ся сила, а мене тут усяка собака знає, хоч зовсім у день не ходи; доводить ся, як сові тільки в ночі й вилїтати. Як ти?

— Нічого. Де ночувати будеш?

— Та піду до знайомих.

— Ходімо до мене. Тут не далеко.

— Як не боїш ся, то спасибі, добре, піду.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Прийшли до кватири Івана. Іван Петрович наймав кімнату в знайомого чиновника. Засвітили лямпу. Покоїк невеличкий, ліжко, канапка, столик, пара креселок... Павло не скидаючи чорного бриля сів на креселко і почав пильно дивити ся на Івана; очі його так іскрили ся веселим, іронїчним сміхом.

— Ну що, друже, прямуєш шляхом буржуазного „благополучія“? Мабуть скоро і чинодралом будеш? Ну, як живеш?

— Нїчого, брате! Скінчив унїверситета, скоро посаду матиму, женити ся думаю,

— Все як слїд. По старому в мягкотїлих состоїш ся. Ну, а з питанями правди, чести як? — по старому? Що?

— Та зажди, Павле, може б ти їв що?

— О, ти зовсїм на буржуазному положенню, і вечерю маєш! Гаразд, давай, їсти буду з превеликою охотою.

Іван приніс тарілку з шматком холодної печенї, шматок булки, склянку і глечик з молоком. Павло став їсти і запивати молоком.

— Спасибі тобі, отсе я й задовольнив ся. Цїлий день за роботою, якось не було часу й пообідати... Так, так, Іване, женити ся хочеш, чиновником будеш... цікаво... Та хиба ж можно тим чоловікови жити? Та се ж животїннє амфібії, слимача психольоґія, се культ якийсь процесу множіння... Пху, мерзота!... Нї, брате, чоловік — орел; без високого льоту, без ідеалів, без боротьби за велике, сьвяте, правдиве нема щастя, нема життя!... Інакше се смерть і гірша від всякої иншої, бо се смерть духа!... Та я говорив уже про се з тобою, Іване....

— А ти, Павле, і тепер такий як і був, все в піднебесї ширяєш. Я-ж чоловік звичайний. Жива я людина і твердо знаю що житиму тільки раз. Розумію красу альтруїстичних мрій, але перше всього жити хочу; розумієш, жити, як звичайно живуть прості люде: женити ся хочу, свою хату мати хочу, дїтей виховувати, внуків діждати.... До боротьби я не здатний. Пакости, подлости якої я не зроблю, але донкіхотствувати, наставляти житя за для когось, за для щастя не то дїтей, але внуків і правнуків, — сього не можу і не вмію... Зрештою: „блаженні вірующі“... Ну, годї тепер сварити ся, — пізно.

Іван устав, зняв з ліжка одну подушку і поклав її на канапку, кинув плєд. Подивив ся на годинник.

— Знаєш, Павле, вже половина другої, може й спати пора?

— Як спати, то й добре, лягаймо.

Generated on 2015-08-09 06:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Павло став розглядати ся. Виняв револьвера і поклав біля себе на креселку.

— А се на що? Що се ти кладеш?

— Кладу револьвера про всяк случай.

— Про який случай?

— Боронити ся буду. Буває, припливе сюди „ескадра“, ну то живий у руки не дам ся, стріляти буду. Доволї, годї! Змучений вже я!... Вибачай, серденько, може се тобі й ніяково, але щож робити, лекше вже воно не буде.

Іван Петрович зблїд, почав ходити по кімнатї. Що-ж се, думав він? Не приведи Господи, явить ся у ночі поліція, та се-ж біда буде! Як не застрілять Павла, то піде на шибеницю — сеж воєнний стан тепер у нас! Та й менї погано буде — зроду не повірять, а тягатимуть по тюрмах вік цїлий! Що його робити?!... Що його робити?!... Не вигонить-же менї з хати Павла?! Зрештою, що й думати? Ну його к нечистому! Тепер мабуть вже все одно!— раз мати родила!

Рішуче підійшов Іван Петрович до столика, з під стола достав двадцятифунтову гирю, яких дві держав для ґімнастики. Гирю поклав біля ліжка. Сам живо роздяг ся і лїг. Павло здивований аж підвів ся з канапки:

— А се-ж що? Що се ти притяг?

— Як бачиш, гирю поклав.

— На віщо?

— Як же ти думав? Ти будеш стріляти, а я дивити ся? Та годї вже! Пізно. Спи! Добра-ніч тобі, Павле! Він дмухнув на лямпу.

Приятелї мирно заснули.

В ночи був трус. Павло боронив ся і стріляючи поранив поліцая. Іван теж пхнув когось гирею і йому шашкою порізали руку. Їх повязали і забрали.

Се було в понедїлок. В середу судив їх польовий суд, а вже у четвер обох їх повісили.

$\frac{22}{\text{VIII}}$ 906.

Generated on 2015-08-09 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

СТУДІЇ З ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.

Велике господарство в середині XVI в., перед розвоєм вивозу хліборобських продуктів *).

Супроти всього сказаного вище, інтересно побачити, до яких розмірів і границь дійшло велике господарство перед розвоєм заграничного вивозу хліборобських продуктів в західній Україні, поставлене в найліпші обставини для розвою хліборобського господарства, і спеціально господарства великого, двірського. Справоздання й рахунки королївщин XVI віка — господарства старостдержавців великих комплексів маєтностей, які маю під рукою з архиву польського державного скарбу (досї ще не видані), дають можність зробити се дуже добре. Я виберу кілька більш типових хозяйств, з того часу, коли усильний вивіз хліборобських продуктів ще не захопив їх, і познайомлю читачів з їх станом.

Про розвій двірського рільного господарства, властиво — запотрібовання рук для нього, дають можність судити факти з історії панщини [1]). З них бачимо, що розвій сей ішов дуже нерівно. В близшім сусїдстві торговельних доріг, сплавних рік Бугу й Сяну, воно розвиваєть ся скорше, далї від них і від більших огнищ міщанського житя — повільнїйше. В сусїдстві більших фільварків уже в другій половині XV в. заводить ся тижнева панщина: селяне з Лодини в 1460 р. скаржать ся, що державець підносить їм роботи над „здавна прийняту й практиковану“ однодневну панщину в тиждні; шляхта холмська й підляшська добиваєть ся законодатного уставлення однодневної панщини як minimum-а, аби істнованнє занадто різких контрастів не підривало їм господарства, не звабляло селян до утеч, і вкінцї переводить ся звісна ухвала 1520 р. в сїм напрямі для цїлої держави. Але там де не було більших фільварків, або було до них рук подостатку, ще в середині XVI в., дїдичі й державцї задоволяють ся кількома днями рільної роботи до року. Загалом же взявши розвій панщини іде з заходу на схід, від польських

*) Див. в кн. V і VI.
[1]) Зібрані в т. V с. 176 і далї.

Generated on 2015-08-09 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

провінцій, скорше захоплених розвоєм двірського фільваркового господарства, від сплавних доріг, від рухливійших центрів і околиць в глибину української території на схід — північний і полудневий. І не припадком, видно, прокидаєть ся найбільш сильні й ранні скарги селян на шрубованнє панщини — до розмірів щоденних робот, так що селяне, як кажуть, „ніколи не мають відпочинку“, в найбільш західнїх українських околицях. Перегляд старостинських справоздань потвердить нам се.

От справозданнє з р. 1524/5 з адмінїстрації сяніцької королївщини, найбільше західної з українських королївщин, положеної на досить оживленім торговельнім шляху до Угорщини, над сплавною рікою. З нього бачимо, що в королївщинї було три фільварки, а четвертий війтівський, що належав до тоїж держави. Зібрано було в них разом 850 кіп пшеницї, з того наметано 290 стогів; з них продано 17½, на засїв обернено 7, решта лишила ся. Жита сїяли мало, тільки в двох фільварках, всього 140 кіп, з того 1 стіг продано, решту посїяно. Ячменя зібрано 300 кіп, 10 стогів, з того продано 5, посїяно 4, оден пішов на годівлю свиней. Овса зібрано 56 стогів (коло 1200 кіп), з того продано тільки 2 стоги, решта пішла на свої потреби (годували ним волів — на се ужито 5 стогів, і на свиней 2 стоги). З 10 стогів сїна продано 3, решту стравлено. Збіже, що приходило з млинів, все продавано; сюди ж ішло дещо збіжа з фільварків — робили солод і крупи та продавали. В сумі продажа збіжа з фільварків дала 132 гривен, з млину 257 гр., і се становило разом більше як третину доходів з королївщини (й війтівства разом). Всього вони несли 1356 гривен, і в тім чинші і стації селянські плачені грошима, дали 402 гривни. З натуралїй мала значіннє дань вівсяна і свиняча десятина. Овса давано дуже поважну скількість: 307 колоди (близько 1200 кірцїв), але все те йшло на коней; як поясняє справозданнє, всього прийшло вівса 475 колод (крім данного ще 167 колод намолочено з фільварків); з того адмінїстраційний персонал на своїх коней стравив 234 колоди, конї старости 62 колод, „татарські кони“ (близше про них не пояснено), що простояли в королївщинї пять місяцїв, 79 колод; на робленнє солоду пішло 50 колод. Пшениця данна приходила тільки з двох сїл і ужита була на засїв. З дани свинячої прийшло 96 штук, з них 70 дано на потребу замку й фільварків; так само поїли козлят, одержаних з дани.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В порівнянню з иньшими тут продукти рільного господарства ідуть на торг в дуже значній мірі. Для порівняння візьмемо тепер справозданнє з адмінїстрації дальше на північний схід, в лїсовім уже поясї положеної Любачівської королївщини; маю їх з рр. 1535/6 і 1536/7. З них бачимо таке. Чинші давали коло 160 зол. Меду приходило з королївських і панських сїл 17½ колод, і сей мед пішов на продаж, дав одного року 280, другого 308 гр. Куниць прийшло 36, продавано по 12 гр.; бобрів зловлено 5 і продано по 2 зол. Данного вівса прийшло 100—103 колоди; в 1536 р. сей данний овес в части ужито на солод, на замкову потребу, по части обернено на солод для робітників, що робили коло гатей і будників, і так спожито його; другого року „овес за наказом кор. величества заховано на його приїзд в границї Руси". Овець і коз з пяти волоських сїл прийшло одного року 119 штук, з них 30 штук спожили робітники, що робили коло замку і ставу, а 83 штук овець і 10 коз продано; се разом з иньшими датками волоських сїл дало 49 гр. Другого року прийшло 105 штук, з них 12 шт. стравили грабарі, що копали стави, 14 здохло, а 72 продано. Збіже, яке приходило з млинів, коли вони не були видержавлені арендою, продавало ся; в 1536/7 з пяти млинів продано було збіжа за 149 зол. Доходи фільваркового господарства виглядають так: фільварк був оден. З нього продано 2 пари волів і 32 свинї, за 56 зол., солоду за 38 зол., сїна 5 стогів за 12 зол., 8 колод пшеницї, з три проса, по дві коноплї маку і цибулї, колоду гороху, три колоди муки, всього коло 45 зол., а цїлий дохід з фільварка дав 165 зол. На другий рік дохід фільварка був ще меньший — тільки 118 зол. Решта продуктів ішла на виживленнє. Купували запаси з фільварку, наскільки подані звістки, по части люде місцеві — міщане, рудники, корчмарі й селяне, але свиней купують уже згінники з Перемишля, мак олїйники з Молодова, цибулю й коноплю продають в 1437 р. на ярмарку в Ярославі. Весь дохід королївщини виносив коло 1000 зол., а видатки 350 до 400. Мед більше значив у нїм, як збіже, коли лишити на боцї виживленнє.

Справоздання з дрогобицької королївщини (маю їх з р. 1524 і 1537) дадуть нам понятє про господарство иньшого типа — підгірське, випасове. На загальну суму доходів королївщини (коло 1200 гривен) тут більшу половину (понад 600 гривен) давав чинш з ґрунтів, разом із стацією, плаченою також грошима. Далї важну руб-

Generated on 2015-08-09 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

рику й тут давала продажа муки й солоду з млинів (коло 190 грив. в р. 1524). Окрім того продавано збіже стогами з фільварка (за 71 зр.), а також чималий дохід давав винаєм сїножатей і продажа сїна (перше 28, друге 120 грив.). Се поясняєть ся годівлею худоби на великі розміри, а також значним рухом — приїздило сюди богато людей по сіль і на ярмарки. Про годівлю овець дають поняте цифри „вкупу в лїси“, то значить оплат за право пасти в королївських лїсах; ми бачимо тут таких селян (в тім і панів) що мають від 200 до 300 овець — є таких пятьох, від 100 до 200 тринадцять, решта (вісїм) пасуть від 70 до 100 овець (оплати дуже ріжнородні: грошима, вівцями, сирами, попругами). Меньші, але численнїйші стада свиней: всього в 1524 р. пасла стада свиней 281 особа, найчастїйше 16 до 20 штук, [1]) кільканадцять пасло по 40 штук і тільки оден 60 штук. Переважна частина зібраних за сей впуск свиней продано (коло 250 шт.), а і з великого стада свиней власного хову (domesticae educacionis), що випасало ся там, продано також близько 120 штук, що дало разом поважну суму 192 грив. (купували переважно місцеві люде, що очевидно займали ся гуртовою продажею свиней, деякі по 30 — 50 шт., і тільки одну партию в 30 штук купив львівський згінник). З иньших доходів дали ще поважну суму соляні черіни, винаймані солеварникам (102 гр.) і продажа галуну з місцевих копалень (27 грив.). Одинокий місцевий ставок продано за 50 грив., за те єз на р. Тисьмениці дав усього тільки 54 гроші.

Взірець господарства з східно-полудневої части Галичини дадуть нам рахунки рогатинської королївщини. В 1539 р. в двох місцевих фільварках, як довідуємо ся, зібрано було $82^1/_2$ стоги жита (720 кіп), з попереднього року лишило ся $39^1/_2$, намолочено з 18 стогів 28 колод, 54 стогів лишило ся немолоченого; на засїв ужито 10 колод, на виживленнє фільваркової челяди пійшло 3 колоди, на робітників і челядь замкову 15. Пшеницї зібрано $41^1/_2$ стоги (958 кіп), з попереднього лишило ся $43^1/_2$ стоги, змолочено $19^1/_2$ стогів, з того вийшло $24^1/_2$ колоди, а 10 колод прийшло з даней; з того висїяно 11 колод, 24 колоди пішло на „солоди пшеничні й звичайні, для робітників і челяди і на виживленнє“. Ячменя лишило ся з попереднього 6 стогів, уро-

[1]) Брали двадцятину — одну свиню однаково від кільканадцяти і двадцяти штук, тому не вигідно було посилати меньші табуни.

Generated on 2015-08-09 06:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

дило ся 3, змолочено 1 стог — вийшло з нього півтори колоди, і се пішло на висїв з виїмком одного пів кірця, що пішов на квашенне капусти. Вівса родило ся 14 стогів (730 кіп), з попереднього року $8^1/_2$, намолочено з півтретя стога 6 колод, а з дани прийшло $55^1/_2$ колод; висїяно 23; на солод і до їди, мішаючи з пшеницею, пішло 6 колод, на удержанне старостиних коней 32 колоди на домашню птицю $^1/_4$ кол., і т. д.

Отже з фільварку на продажу безпосередно не йшло нїчого; продавали тільки солод і пшеничну муку, разом з тим, що приходило з млинів; житня йшла на виживленне челяди. Збіже фільваркове молотили скільки треба було на висїв і на поживу, решта лишала ся в стогах на пізнїйше — на випадок неврожаю. З справоздання 1544 р. бачимо, що з попереднього року не лишило ся жита зовсїм нїчого; нового зібрано було 9 стогів, і з них на дальший рік лишило ся два. З огляду на неврожай попереднього року було роздано жито на людей, і вернуло ся його $2^1/_2$ колоди, а $1^1/_2$ роздано на ново. 51 мац (3 колоди з лишком) вислано до Камінця за королївським розпорядженнєм (крім жита ще гороху й пшона, коло 3 колод). Вівса з попереднього року не лишило ся також нїчого, з урожаю ($35^1/_2$ стогів) лишило ся на дальший рік тільки два, все иньше разом з вівсом данним (64 колоди) пішло на виживленне коней старостинських і приїзжих (60 колод.) і на иньший ужиток: на солод (10 колод), на годівлю собак, свиней, птиці (2 колоди). Пшениці з попереднього року лишило ся два стоги, і вони зістали ся стояти на дальше; нового врожаю зібрано 908 коп — 35 стогів, і з того лишило ся 16. На пожиток пішло 8 колод пшениці — „мішаючи з житом і ячменем, для робітників і челяди“, а „на солоди пшеничні й звичайні“ 15 колод. Про ячмінь того року довідуємо ся, що його стравили на годованне свиней „кормлених на згін“ півтретьої колоди; „на солоди звичайні, мішаючи з пшеницею й овсом, для робітників і челяди“, пішло $1^3/_4$, „на муку для робітників і челяди, мішаючи з пшеницею і вівсом“ — 2 колоди, так що того року, може з огляду на неврожай иньшого збіжа, пішло сього лихшого збіжа на поживу 10 колод.

Грошевий дохід давали млини (354 зол. в 1539 р.), чинші з міста і сїл (140 зол.), не кажучи за деякі дрібнїйші доходи — з бровару, з випасів, за які платили соляники, що йшли по сїль „з Литви“, з продажи сїножатей „поза домашньою потребою“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:58 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Хлїбна данина майже не мала грошевої вартости: як ми бачили, вона прилучала ся до фільваркового врожаю, і тільки в незначній части йшла в продажу в виді солоду або муки.

Так скромно виглядало велике двірське господарство в другій четвертинї XVI в., перед розвоєм вивозу збіжа навіть в західній Українї, найлїпше загосподареній, найбільше розвиненій економічно.

Початки вивозу продуктів господарських: вивіз продуктів зьвірячих (фавни).

Як то мусїло бути з самої природи річи, Захід звертав ся по продукти Східньої Европи в міру того як вичерпували ся у нього, серед давнїйшого й інтензивнїйшого людського житя, власні природні богацтва, і в тім порядку, як висихали джерела і запаси сих продуктів в його власних краях, звертав ся він по них до країв меньше виснаджених людським житєм, з початку до близшого, потім до дальшого сусїдства. Відвічні лїси перші стратили свою дївочу неприступність, а їх фавна перша підпала знищенню під рукою чоловіка, і на сї річи передовсїм звернув західнїй купець до богатих, невичерпаних ще в своїй мало культурности країв Східньої Европи. „Скора, віск і мед“ були тому перші продукти східно-европейського господарства, які знайшли попит на Заходї, — на Полуднї також, але що полудневий експорт в тих часах, які нас тепер займають, не грав ролї в господарстві наших країв, то ми лишаємо його на боцї. Сї продукти пішли на експорт уже в часах передісторичних і служили предметом вивозу в часах староруських і пізнїйше. За тим пішло запотрібоване з одного боку на сам лїс — на дерево й на лїсові півфабрикати, як попіл, смола, дьоготь і т. и., з другого — на домашню худобу й її продукти (шкури, лой) та на рибу. Вивіз сих продуктів бачимо в значнім розвою уже в XV віцї. Найпізнїйше, бо доперва з самим кінцем XV в., звертаєть ся західня Европа по збіже. Сей попит доходить до наших земель в другій половинї, а переважно — в останнїй чверти XVI в. і робить тут рішучі перевороти в економічнім житю і в системі господарства. Перше нїж перейти до нього, ми оглянемо експорт продуктів старого господарства — ловецтва, пчільництва, скотарства, лїсових продуктів, щоб порозуміти, як впливав на його розвій той вивіз, і тодї перейдемо до торгу збіжем і тих перемін, які вніс він в те старе господарство.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Найстарший з порядку експорт — вивіз футер (міхів), має для господарства XIV—XVI вв. уже не велику вагу. Коли ще дань збирала ся з цїлих великих українських країв по „чорній кунї“ від диму, як оповідає лїтописець про деревлянську дань X в., було чим торгувати. Але вже в XI—XIII вв. українські князї й купцї, без сумнїву, торгували більше північними шкірками як своїми, хоч куниць і бобрів, не кажучи про вовків і лисиць, білок і зайцїв, було ще і в своїх лїсах подостатком. Вже тодї торг футрами був тільки в части свійський, а в части привозовий — відколи північні волости вийшли з посередньої залежности від українських князїв (то значить з кінцем XI віка). Одначе вивіз своїх міхів мусїв мати ще досить значні розміри, судячи з того значіння, яке ловецтво й боброві гони мають в XV і на початку XVI в.; ще на початку XVI в., куниць селяне дуже часто дають „шерстю“, а боброві гони служать ще дуже реальною галузею господарства. Але вже в середнїх десятолїтях XVI в. се стає архаїзмом — „зьвір виплошав“ тодї вже навіть в найглухійших кутах, як нпр. Ратенське староство, й дани „шерстю“ все частїйше заступають ся грошевим викупом, заховуючи тільки давнї зьвірячі назви; через Україну на Захід і на Полудне йдуть міхи московського привозу, і з другої половинї XVI в. се вже товар властиво „московський“. Міхи місцеві попри нього мають другорядне значіннє.

Тривкійше держить ся торг продуктами пчільництва, воском спеціально. Поняте про те значіннє, яке мав він в східноевропейськім вивозї XIII—XIV вв. дають нам торговельні умови й устави Новгорода, Смоленська й Полоцька. Поруч міхів в тім часї се в них найважнїйший предмет вивозу. В описи доріг і мит з Галичини, Волини до Прусії в другій половинї XIV в. футра, шкіри й віск також виступають як ті місцеві продукти, що йшли на експорт з Волини й Галичини. Тому що торг воском і цїна на нього богато залежала від його чистоти й довіря до неї, то його продажу й вивіз рано взято під громадську контролю, аби запобігти випускови воску занечищеного, часом навіть підмішаного навмисно, для збільшення ваги (порівняти нпр. скарги ріжних купцїв на полоцький торг, що до воску домішують дерево, камінь, лій і т. п., і уставленнє кари на тих нїмецьких купцїв, що купили б і привезли нечистий віск). Така громадська „воскобойня“ звісна нам у Львові від середини XV в.,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

але заложена була очевидно уже давнїйше. Віск, що йшов з Галичини й Поділя, чи в натуральнім видї, чи вже стоплений в так звані „капи“ (великі штуки, що важили близько 3 сотнарі, коло берковця) не міг іти не перейшовши через сю міську воскобійню. На знак, що він перейшов сю контролю, діставав він в нїй витиск міської печатки, й вона служила ґарантією його чистоти. До контролї сеї привязувано велике значіннє: коли в 1600 р. зловлено фактора пана Гербурта, що хотїв провезти віск контрабандою, сфальшувавши міський штемпель, і його протектор просив за ним, львівський маґістрат представив на то, як то важно не тільки для міста, але й для цїлої держави, аби той товар виходив до чужих країв без домішок, і Гербут відступив від свого прошення, годячи ся на те, аби того фактора повісили, навіть „поставивши на нього нову шибеницю“.

Експорт худоби в наших джерелах стає замітним від другої чверти XV в., але тодї він уже значно розвинений, так що зачати ся його розвій мусїв уже ранїйше. Головним ринком його був Шлезк уже тодї й зістав ся ним аж до XVIII в. включно. Уже з 1426 р. маємо королївський привилей, виданий наслїдком скарг львівських міщан, що вони, ідучи з волами на вроцлавські ярмарки, терплять ріжні трудности й прикрости від шляхти й ріжного стану людей, і король гостро, під високою карою забороняє чинити які небудь трудности купцям зі Львова й иньших галицьких міст, що женуть волів. Для XVI в. сьвідоцтво того значіння, яке мав експорт волів в торгу земель польської Корони з середньою Европою, себто з Шлезком, дають постанови польського правительства про замкненнє сеї границї для свійських купців: в них експорт волів все виступає як оден з головнїйших або найголовнїйший предметів торгу. Рахунки краківської митної комори дають нам близше понятє про се, вказуючи як головні предмети експорту волів і шкіри, а тілько в дальшій лїнїї віск, мед, рибу*). Ярмарки львівські, луцькі, ярославські служили го-

*) Виймаю кілька цифр:

В р. 1510 вивезено через краківську комору волів 4.424, иньшої худоби 1.909, шкур 31.781, воску каменїв 15.716, меду бочок 707, риби бочок 4.013½.

1523 р. волів 3.850, коней 33, иньшої худоби 857, шкур 7.578, меду бочок 168, риби 40½.

1533 р. волів 30.118, коров 695, коней 630, шкур волових 66.707, инь-

Generated on 2015-08-09 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ловними збірниками худоби, а більш рухливі дідичі й згінники гнали гурти просто до Шлезка, що зістаєть ся головним торгом, бо головний експортовий торг XVI—XVII в. Ґданськ в торгу волами грає другорядну ролю.

Головною ареною, з якої збирала ся худоба до вивозу, була східнополуднева Галичина — земля Галицька і почасти Львівська, Поділє і полуднева Волинь; пізнїйше, з розширеннєм панського господарства на Побоже і Поднїпрове, гурти волів починають іти і звідти; значні транспорти волів скуповували ся місцевими неґоціантами і панами також з Волощини. Гнали головно волів, а поволовщина давала чи не головний їх контінґент. Як оден з старших контрактів, наведу умову воєводи Станислава з Ходча, старости галицького й теребовельського, з міщанином львівським Вільчком з 1473 р. Сторговано волів по 2 зол. за штуку, і воєвода за виплачені йому Вільчком 1400 золотих обовязуєть ся за рік, на весну (на великодні сьвята) дати 700 волів, добре вигодованих, протягом цїлої зими. З поміж продуктів місцевого господарства, се був тодї товар так поплатний і пошукуваний, а до того до експорту легкий, що в другій половинї XV і в першій половинї XVI в., при браку й неприступности гроша, воли служили в Галичинї мов би суроґатом монети — наче в гомеровських часах, коли на воли рахували вартість річей, продавали і купували. Шляхта в потребі складала ся на публичні цїли волами; волами платили за протекцію, давали хабарі. Так в 1463 р. подільська шляхта ухвалила дати по волови від лану на викуп камінецького староства з рук Бучацких, і воно було дїйсно за ті воли викуплене; кілька лїт пізнїйше таку ж складку зложила шляхта львівська на викуп львівського староства від Одровонжів. Православні, добиваючи ся відновлення галицької катедри, обіцюють королеві Бонї двіста волів, а скасованнє привілеґії латинського арцибіскупа на обсаду галицького намісництва коштувало православним 300 волів, розданих королеви, його жінцї і ріжним сенаторам.

Маю під рукою невидані рахунки з оплат побираних за пашу в 1530-х рр., в Городку — одній з стацій на тій дорозї

ших 22.466, смушків овечих 1.000, воску каменїв 9.840, меду бочок 650 риби львівської бочок 6.141, люблинської і красноставської 4.774.

1542 волів 18.297, коров 1.265, коней 163, шкір волових 46.888, иньших 27.976, смушків 3.550, риби львівської 129, иньшої 1.223 бочок.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

якою гнали волів на Шлезк, і вони дають нам добре поняте про розміри експорту волів і торг ними. Так в сезон 1534 р. по сим запискам перейшло через Городок за місяць червень близько 12 тис. волів, а перед ярославським ярмарком протягом місяця звиш 18 тис., разом 30 тис. волів. З 1560-х рр. маємо записку люстраторів, що міщане самих привілеґіованих міст, передовсїм значить львівські гуртівники, перегнали протягом року через Перемишль понад 20 тис. штук волів — не рахуючи, що прогнала шляхта й міщане з иньших міст; а з середини XVII в. про ярославський ярмарок оповідають, що на нього приганяли по 40 тис. волів. В інтересах шляхетського торгу волами при замкненню границї в 1565 р. повзяті були ріжні постанови, які мали улекшити шляхтї продажу волів, і вона справдї широко користала з сього права, висилаючи великі гурти за границю, або запродуючи їх на місцї заграничним неґоціантам. Так на початках XVII в. староста снятинський Петро Потоцкий робить контракти з ґданськими фірмами на великі партиї волів, по кілька тисяч часом. Аґенти курфірста баварського закупають на місцї в Галицькій землї партиї волів на вивіз. Оден шляхтич Галицької землї жене на ярмарок луцький 3.000 волів, 600 яловиць, 6.000 овець і баранів. З Поділя й Браславщини через Теребовлю протягом лїта й весни 1607 р. ідуть на ріжні торги близько 6.000 волів, майже виключно з селянської поволовщини, і т. и. Експорт волів зістаєть ся на довго одною з найважнїйших галузей шляхецької господарки—

to najwiętsze misterstwo, kto do Brzegu z woły,
A do Gdańska wie drogę z zytem a popioły,

описує сучасну суспільність польський поет Кохановский.

Перше нїж перейдемо до тих popioły-в, мусимо сказати кілька слів іще про оден рід експорту місцевої фавни, а то соленої риби, що в XV, а особливо XVI і початках XVII віка також має чимале значіннє.

Правдоподібно він стоїть в ґенетичнім звязку з стародавнїми рибальськими промислами на устю Дунаю й чорноморськім побережу, звісними нам в широких розмірах в часах античних, а пізнїйше, протягом столїть веденим також і руками галицьких промисловцїв: в XII в. лїтописець знає там „галицьких риболовів“, а в XIII в. припадком згадує „лодьи“, що йшли з чорноморського побережа з рибами й вином. І пізнїйше, коли Подунаве опанувала волоська кольонїзація, довіз чорноморської й ду-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

найської риби до Львова не переривається — закупають її й на місці львівські купці, їздячи по неї до Браїлова, Килії й иньших подунайських міст, довозять і купці молодавські до Снятина, Камінця і до Львова, в великих розмірах. Ведучи на великі розміри торг сею дунайською рибою галицькі, а спеціально львівські купці — бо Львів став осередком сього торгу, правдоподібно дуже рано зачали на взір того чорноморського солива, по традиціям античної ταριχία і новійших візантийських та італїянських рецепт, солити й вивозити рибу місцеву. Розвій галицького соляного промислу в другій половині XV в. піддержав сї проби, і львівська риба скоро знайшла добру славу й широкий попит: в XVI в. з львівською рибою ми стрічаємо ся і на волинських коморах, куди йшла вона до земель в. кн. Литовського, і в записках краківської комори, кудою йшла вона до Зах. Европи; в великих масах забирали її й до королївського двору. Контракти львівських купців на аренду ставів по високій цїнї і в великім районї за границями Львівської землї, які маємо з другої половини XV віка, показують, що в тім часї експльоатація місцевих ставів на вивіз уже мала досить широкі розміри.

Головним центром її зіставав ся Львів. Львівські купці державили стави в Галичинї, на Волини й на Поділю. Иньші місцеві підприємцї також привозили рибу до Львова, тут її маринували і під міською охоронною маркою висилали зі Львова: віск, риба і перець се були продукти, що стояли під такою міською ґарантією і репутація й чистота котрих так „важна була не тільки місту, а й цїлій державі“, як казали про віск.

Солили рибу звичайно на місцї. З місцевої риби на посіл ішла щука й лин, иньша — особливо карасї йшли на власну потребу, так що „карасник“ був синонїмом ставка, з якого не потягнеш нїяких доходів, окрім що до столу. Щука була цїннїйша, лин уважав ся рибою гіршою: „риба була зла, читаємо в однім процесї: багато лина, а ледво котра верства щуки“, і в цїнї лин ішов майже о половину дешевше від щуки. Иньша риба йшла з Подунавя (осетрина, „коропи дунайські“, „оселедцї дунайські“). Натомість дуже богатий рибний промисел днїпровський і припетський зіставав ся поза львівським торгом: поза місцевою потребою днїпровсько-припетський полов запровіантовував північнї краї — білоруські й литовські, йшов і за границю, до земель коронних але мабуть в малій скількости, і в торговім обороті Львова ми

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

з нею не стрічаємо ся. В краківських митних записках окрім риби львівської фіґурує ще, красноставська і то в значних масах.

В львівськім районї рибу постачали головно стави. При великім попитї й добрій цїнї на рибу, а при невеликім, розмірно, накладї коштів на будову й удержаннє ставів, вони давали дуже показний дохід і тому в місцевостях богатих водою, відповідних до того, стави служили дуже важною й старанно використовуваною галузею великого господарства, а заразом уважали ся вони наче б привілеґією його: стрічаємо випадки, де стави роблять собі селяне, але в такім разї державець забирає його, звернувши кошти спорядження ставу: „люде збудували своїм коштом два ставки, читаємо при однім селї, — пан староста вже їх відібрав від них, позволивши їм оден раз спустити за той наклад, який вони вложили“. Щоб мати понятє про дохід, який несли стави, наведемо кілька цифр з люстрації королївщини 1564 р. Спуст ставу в Болшові під Галичом давав 1000 золотих; спуст ставу на Вепрі під м. Тарногорою давав 900 золотих; два стави в старостві Городецькім раховано на спуст на 2400 зол., а третїй за 1000 зол., так що разом з иньшими поменьшими ставами середнїй дохід з ставів на рік раховано близько на 1400 зол. В львівській королївщинї середнїй дохід від ставів на рік раховано на 1156 зол., і в загальнім доходї королївщини близько $^2/_5$ ішло з ставів. Иньші королївщини мали стави поменьші, запродавані на спуст за 100—200, за кількадесять або й кільканадцять зол., відповідно до його великости, „зловности“ й легкости в полові. Добрий став був той, що мав постійний доплив води, а не замулював ся, не заростав, і легко спускав ся. Технїка взагалї була дуже проста: на ріцї або потоках, де трапляла ся ложбина, ставили гать, піднїсши її на кілька ліктїв над рівнем води; зарибивш воду, два роки давали „віддиху“, а на третїй „спускали“ воду й виловлювали рибу протягом кількох тижнїв або й місяцїв, коли став був більший. Лїпшу солили, гіршу продавали „на березї“. „До спусту“ вимовляв собі купець звичайно поміч в роботї й ріжні припаси— „сїна стогами, по умові, солонини, сиру й масла, кілька робітників“. Обовязок роботи при гатях, сходити ся на „гвалт“ — ратувати, аби не зірвало став, і т. и., зачисляло ся звичайно до обовязків селян. Все ж таки навіть в порівнянню з господарством иньших провінцій Польщі, технїка, яка держала ся на Руси, уважала ся занадто примітивною. Се виразно підносять сучасні поль-

Generated on 2015-08-09 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ські економісти, посьміваючи ся з „коханих Руснаків“, себто шляхтичів (польських же) з України, за примітивність їх хозяйства й марнотратність в господарстві в українських землях — богатших дарами природи і не виснажених так як землї польські. Ся марнотратність в шляхетській експльоатації природних богацтв України одначе нї в чім не показує себе так сильно, як в господарцї лїсовій — чисто грабівничій експльоатації лїсів на вивіз.

Вивіз лїсових таварів.

Попит на лїсовий товар приходить до нас звідти ж, звідки ж прийшов пізнїйше попить на збіже — з балтийського побережа, й тимиж дорогами йшов в глубину наших земель, торуючи дороги для збіжевого вивозу, тільки що випередив попит на збіже більше як на цїле столїтє.

Вже серед торговельних оборотів, які на широкі розміри вела адмінїстрація рицарської пруської держави з кінцем XIV і на початках XV в., грають чималу ролю й лїсові товари — дерево, попіл (з якого виробляли поташ), смола, деготь, і поза задоволеннєм місцевих потреб висилають ся в чужі землї морською дорогою, в краї Балтийського й Нїмецького моря. З упадком рицарської держави й її правительственної торговлї скупля й вивіз сих продуктів переходить до Ґданська, що вже з кінцем XV в. стає головним, а властиво виключним вивозовим портом для цїлої системи Висли й заберає в свої торговельні, експортові операції крок за кроком українські землї. Не тільки за рідшими родами дерева — як на пр. за тисом, дуже попитуваним особливо при фабрикації середновічної зброї — найбільше луків (тому й зветься він звичайно Bogenholz), за яким шпирають нїмецькі аґенти по карпатському підгірю, а визбиравши його тут, шукають за ним і по дальших краях, — а й за звичайним будівляним деревом та ріжними лїсовими товарами пруські купцї починають попитувати не тільки в близших околицях, а і в краях середньої й горішньої Висли, Нарви й Буга. З початком другої чверти XV в. бачимо сї операції вже дуже розвиненими. Ґданські купцї роблять контракти чи то безпосередно з більшими властниками та державцями королївщин, чи то з ріжними посередниками — місцевими купцями, між иньшим з Галичини, Побужа й Волини, що постачають дерево й лїсові товари їм до Ґданьска. Перше місце займає

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тут дерево в двох головних катеґоріях: т. зв. ванчос (Wagenschoss), себто дубові плахи ліпшого сорту, порізані з сильнійших стовбурів, що йшли головно на корабельну будову, і „клепки“ (Clappholz) плахи дубові, тоньші й слабші, а також і букові, що йшли на столярську роботу. Рідше дерево мачтове, будівляне, матеріал до виробів бондарських і т. и. Потім попіл, смола, деготь. Дерево, не посортоване ґданськими аґентами на місці, сортувало ся потім в Ґданську по привозї заприсяженими міськими аґентами й діставало міську охоронну марку — торг ним стояв взагалї під пильною контролею міста. Дерево з якимись хибами, т. зв. брак (Wrak або Brak) ішло по половинній цїнї против доброго. Рахували його найчастїйше на т. зв „сотки“, які одначе були двох родів: „мала сотка“ мала дві копи (120 шт.), велика містила в собі 24 малі сотки або 48 кіп (2.880 штук); другий рахунок — на „шістдесятки“ (sachzik) — шістьдесять малих соток (7.200 штук) [1]).

Порівнянне отсих цїн пояснить нам інтерес, який двигав сею торговлею. Велику сотку ванчосу в 1420—30-х рр. платили на місцї по $2^1/_4$ до $3^1/_2$ марки (гривни) [2]), в Ґданську звиш 4 марок, в Любеку продавала ся вона по 8 до 10, в анґлїйських портах по 24 марки. Велика сотка „клепок“ платила ся на Мазовшу в 1430 р. по 7 мар., в Анґлїї 34 мар. Мала сотка тисового платила ся „в Польщі“ в 1427 р. по 14 марок, в Анґлїї 51 марцї. Понятє про розміри, яких дійшов вивіз лїсових товарів з системи Висли протягом XV в. дадуть нам отсї цифри з кінця XV в: 1490 вивезено ріжного дерева (переважно Klappholz і Wagenschoss) 2.523 соток (розуміють звичайно великі сотки — отже коло 7 міл. штук), в 1491 р. 2.235 сот., але в 1492 меньше — тільки 766. Попілу в тих роках вивезено коло 1.000 лаштів (в кождім лаштї 12 бочок). Смоли й дегтю вивозили 800 до 1.000 лаштів річно. Експортовано сї лїсові товари головно до Анґлїї, Шотляндії, Голяндії; попіл також до Франції.

Протягом XVI в. сей вивіз лїсового товару йде далї на великі розміри, і лїси в районї вислянського й бужського сплаву

---

[1]) Але рахували як побачимо зараз, малу сотку і на 100, шістдесятку на 6000 шт.

[2]) Тодїшня пруська марка варта була $^2/_3$ угорського золотого — прототипа польського золотого, або 40 широких чеських грошей, що курсували тодї в польських і українських землях.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нищать ся цілою силою. В середині XVI в. в лїсах близьких до сплавів дуже часто вже не було чого рубати й палити на „ванчос і попіл.“ Люстрація 1564 р. оповідає цікаві річи про сю лїсову господарку першої половини XVI в. От що оповідає Валентий, війт берестецький, з Холмщини, спеціалїст від лїсових товарів, про виріб сих товарів в вікових пущах Любомльської королївщини (на правім боцї Бугу):

„За небіжчика славної памяти пана Яна Тенчиньского воєводи сендомирського, († 1541), зачав я робити з батьком моїм лїсові товари, але за його щасливих розпоряджень не богато лїсу знищено в Любомлї, хоч за небіжчика ґрафа старости люблинського (тогож Тенчиньского) випалив я попілу за весь час староства його 800 лаштів, а ванчосу дві шістдесятки, себто 12.000 — ті лїсові товари роблено в Головенськім, Нудиськім і ин. лїсах. За тогож пана ґрафа виробив я двіста комяг (великих човнів): на декотрих спущено згадані товари, а декотрі продавано — по 30 зол. Потім за небіжчика Станислава Мацейовского, старости любомльського, той же Валентий виробив ванчосу шістьдесяток, себто 24.000, а попелу лаштів більше-меньше 1.300. За тогож пана вироблено дуже богато комяг, бо був старостою чотирнадцять лїт (1541—63), а кождого року роблено їх більше-меньше 30 або 40, і продавано їх дуже богато. Всї лїси, які належали до любомльського староства, за того небіжчика пана Мацейовского дуже знищено, і дуже мало вже знайдеть ся дерева здатного на лїсові товари, хиба ще на клепки може бути досить. За й. м. пана канцлера ж, нинїшнього любомльського старости, в минувшім роцї 1563 той Валентий випалив 40 лаштів попелу, а другий будник, Чиж з Ягодина випалив попелу 20 лаштів. Клепок спущено минувшого року до Ґданська 15 соток, себто півтори тисячі. Комяг того року вироблено 29, з них 24 спродано по 50 зол., а на иньших спущено згадані товари. Сього року, 1564, підстароства любомльський, на замовленнє п. Ґрайовского (оден з більших експортерів лїсових товарів) поручив тому Чижу виробити й випалити 30 лаштів попелу, а иньшому війту — Луцеви з Полап також 30 лаштів. Комяг на сей рік вироблено там 15, з них п. Ґрайовский замовив 12, а решту замовлено на потреби п. старости.

Навіть в найглухійшій з українських королївщин — Ратенській, на верхівях Припети, іде вже тодї ся робота з усею силою. „Лаврентій з Велюнча, будник і майстер лїсових товарів, дав

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

таку справу що до лїсових товарів, як п. ревізори в части самі бачили, що в лїсах велюнських, які належать до того староства, вироблено ванчосу дві шістдесятки, себто 12 тис., бо одна шістдесятка має в собі 6 тис. чверток (плах, яких з бруса виходило четверо мабуть). Робить тамже і попіл, на сей рік рахував його готового на 30 лаштів. На сю роботу п. староста ратенський дає тому майстрови грошима за сто плах ванчосу 4 зол., а за виробленнє лашту попілу також 4 зол., окрім того дає тому будникови річно десять мац жита міри міської ратенської. За той даток будник той удержує собі челядь до роботи, і нїякої помочи йому з замку не мають давати, тільки готові вже товари мають відвезти королївськими людьми до р. Мухавця, і то не далї як чотири милї. Будник той казав, що з королївських лїсів того староства — Радістівського й Велюницького він випалив в 1562 р. 50 лаштів попелу, а в р. 1563 сто лаштів — все за теперішнього п. старости; попіл той продавано в Ґданську минувшого року по 34 зол. лашт. А що до ванчосу, то його за теперішнього старости не продавано. За неб. п. Свенціцкого, давнїйшого старости ратенського, вироблено 500 лаштів попелу, а ванчосу зовсїм не роблено. Є ще в тім старостві лїси здатні на попіл, ванчос, клепки, особливо лїс Мартинів, довгий на милю, а вшир меньше, великий лїс у Трутної, коло с. Синова, великий лїс коло Корович, коло озера Сьвятого лїс великий, за Туром, коло Ветел великий лїс: в тих лїсах іще не роблено нїяких товарів, а єсть там дерева здатного досить".

Але то була найглухійша з королївщин, віддалена від сплавних артерій ґданського експорту, і тут ще було трохи нерушеного лїсу в 1560 рр. По иньших місцях лїси винищено далеко скорше. Занадто великі доходи давали сї лїсові товари! Судячи з вище поданих цїн річний експорт 50 лаштів мусїв дати понад тисячу золотих чистого доходу — величезні гроші на ті часи. Отже в сусїднїй любомильській королївщинї, в Холмській, як кажуть ревізори 1570 р. „лїси спустошені ще за п. Тенчиньских і п. Тарла на комяги, ванчоси, попіл і клепки; тепер вирубують їх від Грубешова." В королївщинї белзькій „за попереднїх старостів роблено силу лїсових товарів, як оповідали люде з тих сїл і робітники, що коло того роблять: оповідали, що за неб. п. Тенчинського воєводи краківського, місцевого старости († 1563) дуже богато лїсу випалено на попіл, й робленнєм иньших лїсових товарів понищено, бо було поставсено пять буд, в котрих роблено попіл й иньші лїсові товари". В сусїднїм Камінецькім старостві

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

„було перед тим чимало лїсів до палення попілу й роблення ріжних лїсових товарів, але тепер (1565 р.) до попілу вже дерева майже нема зовсїм, хиба до роблення ванчосу й клепок можна б ще дещо знайти.“

В своїх власних, дїдичних маєтностях пани, безперечно, були трохи розсуднїйші, не нищили лїсів так безмірно рабівничо, як по державах — королївщинах, але загалом скрізь нищено лїси без милосердя. „Де поглянеш, каже польський поет, всюди рубають або бук до гути, або сосну на смолу, або дуб на барки“.

В землях в. кн. Литовського розвій лїсового промислу також розпочав ся вже на добре в XV в., але був дещо здержуваний вивозовими митами, побираними правительством з лїсових товарів, а в серединї XVI в. загальмувала його проба заведення правительственної монополїї на них (1547). Але скоро шляхта добила ся скасовання сеї монополїї, і в 1560-х рр. з земель в. кн. Литовського ведуть уже широкий експорт лїсових товарів не тільки самі властителї, а й ріжні купцї й посередники.

Вміру того як гинули лїси в ближчім сусїдстві сплавних артерій ґданського торгу й цїна на лїсові товари йшла в гору, експортери починають звертати ся по них до дальших околиць. Які страшенні, просто неймовірні скоки робила цїна протягом пятидесятолїтя, від рр. 1560-х до р. 1620, покаже нам отсе порівняннє цифр. В р. 1563, як ми бачили, платив ся лашт попілу в Ґданську по 34 золотих, в 1620-х рр. в такій далекій околицї, як староство Овруцьке купцї платили на місцї за ґданський лашт 576 золотих. Золотий за сей час зменшив ся в своїй металїчній вартости лише в двоє, його покупна сила в яких 3, найвище в 4 рази; значить цїна попілу в порівнянню з иньшими продуктами пішла в гору що найменше в 5 разів. В сїм здорожінню лїсових товарів дало себе знати винищеннє лїсів, в таких страшних розмірах переведене протягом попереднього столїтя. Але заразом спокуса такої дорогої цїни жене до дальшого нищення — навіть в тих краях, де лїсів було мало, де вирубованнє й паленнє їх на попіл було простим злочинством перед краєм. Нищать ся лїси в східно-полудневій Галичинї: нпр. в 1640-х рр. державець галицької королївщини записаний в рахунках ґданських лїсових фірм з поважним задатком 25 тис. зол., два промисловцї з Галича винні 310 тис. зол., і т. и. Роблять ся контракти на вируб і випал лїсів подільських, побожських, київських, заднїпряньських. Будники і всякого рода „справцї“ від лїсових товарів становлять

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 06:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

правдивий аванґард в „культурнім походї“ на Україну польської шляхти з кінця XVI і першої половини XVII в.

В люстрації королївщин Київського воєводства 1622 р. з виробом поташу стрічаємо ся в старостві овруцькім, білоцерківськім, канївськім. Мартин Калїновский з жінкою в продуктах, які обовязують ся в 1634 р. постачити львівському неґоціанту Убальдіні на рахунок забраних від нього 29 тис. зол. грошей на першім місцї ставлять „уманьского поташу сто бочок“, які вони обовязують ся відставити „своїми підданими на берег до Нелипковець (тодїшня пристань для збіжа й лїсових товарів на Сянї коло Синяви — се з уманських маєтностей!). Чотири роки пізнїйше вони роблять ще більший контракт на уманський попіл, уже безпосередно з ґданьским неґоціантом Деменсом: за побрану від нього суму 108 тис зол. „на свою пильну потребу“ вони запродають йому поташ в своїх уманських маєтностей — з буд „уманських, куницьких, іванських, маньківських, буцьких, мушурівських й иньших“, „найпершого сорту, без всякого фальшу, не сухого, з облупленої клепки“, і т. д.; всього має бути коло 100 лаштів. Король Володислав в 1637 р. дає позволеннє Остророґу „на свобідне паленнє поташів і виріб иньших лїсових товарів в Лисянцї протягом дванадцяти лїт по своїй вподобі“. В околицях Полтави іде тодї такеж паленнє лїсів, але на кошт самого державного скарбу. Єремія Вишневецький списує контракт з львівським неґоціантом Боімом, запродаючи йому поташ, який вийде з фабрикації 1636 р. „в будах моїх власних українських — з усїх буд моїх, в сумі 1500 шіфунтів (коло 30 лаштів), зобовязуючи ся відставити той поташ своїм коштом до Фастова. Станислав Конецпольский видержавлюючи в р. 1643 Гадяч з околицею на три роки, контрактом обовязує державця виготовляти, що року тисячу шіфунтів (коло 20 лаштів) поташу „найвищої проби“, і крім того 15 лаштів „шимельцуґу“, відставляючи сї товари до Миргорода.

Яке знищенє в лїси сього полудневого, малолїсного поясу несли за собою сї контракти, показує напр., що в Білоцерківській королївщинї за кілька лїт поташової фабрикації лїси були вже так „перебрані“, що по гадцї ревізорів ще лише кілька років можна було робити поташ. Але разом з тим цїна йшла в гору й лїси нищено немилосердно далї для потреб шляхецької шкатули.

Gdyby nie było potażu,
Nie było by ekwipażu;
Skarb to nie dosyć ceniony
Z popiołów mamy galony —

пише ще в XVIII в. Красїцкий.

(Далї буде).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ІВАН МАНДЖУРА.

З НЕДРУКОВАНИХ ПОЕЗІЙ*).

Уривок.

Сьвятеє діло мати рідне,
Веселу хату, свій куток;
Воно тобі не остогидне,
Немов насушника шматок.
А в тім кутку ще мати друга...
Нехай тоді тікає туга!
Коли-ж часом і набіжить —
Розваже друг, розговорить.

Та що й казати! Всяк це знає
Гаразд то й добре по собі,
Але не всяк куток той має,
Скорійш знаходе у гробі...
А там у божого порогу
Не розкураже вже небогу,
Змарнілу душеньку клопіт
І не завяже ніщо сьвіт.

А ще то краще, як підбившись
Серед трудовного пути,
Та з лихом бити ся втомившись—
Собі звернувши ся знайти
Хоч на малу яку годину
Таку утішную хатину...
Стократ щасливий хто такий—
Підчас пригоди ма покій!

І я колись то мав давненько,
Тепер його я загубив,
Куток собі такий тихенький...
У тім кутку я серцем жив,
Бо душу мав одну там щиру,
Вона мою будила віру,
Коли та думала заснуть —
І знов виводила на путь.

На путь трудову, клопотливу,
Будяччям криту скрізь кольким,
Але ведущу не зрадливо
Туди, де з щастячком людським
Царює правда щира й доля
І та сьвята жаданна воля,
Що як ту бжілоньку зоря
Наш дух нікчемний окриля.

І він творить тоді великі
Діла і правди і добра...
Коли-ж достанемось каліки
Того ми царства? А пора!...
Його шукаючи ми сили
Даремно стілько положили,
Що мало хоче хто вже йти
По тій скрівавленій пути.

А єсть ще велетні душею,
Мов діти вірують вони
У те, що працею своєю
Вже скоро, скоро сторони
Тії щасливої добють ся;
Тоді на віки вже минуть ся
Людськії сльози навісні...
І йметь ся віри щось мені!

Усе-ж пошли їм Боже долю,
І не лукаву справу дай,
Веди тією їх тропою
І у пути не обаряй.
А ми-ж скалічені небоги
Посидимо серед дороги
Та будем щиро виглядать,
Коли та прийде благодать...

*) Докінченнє; див. кн. І і ІІ.

Generated on 2015-08-09 16:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

МИХАЙЛО ЖУК.

ДОРА.

Оповіданнє.

Годинник, що висів в їдальній кімнаті, швидко вибив дванайцять, хоча вказівки показували третю над ранком. Крізь вікна видко було, як коротка літня ніч мусіла ступінь за ступнем відступати перед встаючим сонцем; як прохолодний, повний роси поранок — рожевий і здоровий, як лице дитини — без жадного заходу полошив нічні тіни і вони мусіли покидати верхи дерев, біленькі димарі, дахи, вікна, і ховаючись між галузками по садах і ровах, між громадами зелених листків, дивили ся синіми невиспаними очима на непроханого гостя. А Боже борони ту, котра не встигла зарання сховати ся: сонце живою рукою бризькало на неї золотим дощем і синій, холодний колір раптом прилучав ся до веселої громади і гинув в масі кольорів. Співали пташки... Ні, се ціле повітрє було вигаптуване візерунком пісень; се плакали і здрігали ся, се раділи і сміяли ся чиїсь могутні груди....

В спальній кімнаті було тихо, а Дора не спала. Її розбудив жар власного тіла, розбудило якесь дивне почуттє, і вона не спала. Чорне, коротке, кучеряве волося дихало на неї жаром. Уста були наче пошмаровані теплим лоєм. Заложивши руки під голову, дивила ся просто себе. Гадок її не турбували ані віддих Казя (як вона звала свого хвилевого любовника, що спав зараз біля неї), ані мухи, що літали і бреніли на всі тони, ані подих прохолоди, що подихала крізь відчинене вікно, ані голос перепелиці, що кричала далеко в полі. Вона була гола, бо Казьо ще в ночі зідрав з неї сорочку і кинув до дверей, і здавало ся їй, що очі вогнем палають. Одною рукою скинула з себе ковдру і посунулась на край ліжка, де не було зігріте тілом; притулила одну щоку до подушки, котра в тім місці холоднійша була — на хвилину їй стало ліпше. Лиш гадки не покидали змученої голови. Наче в великій сьвятині, де маси людей мовчки приходять вклонити ся і поцілувати ту святощ, чути важкий тупіт ніг на камінних плитах і брязкіт монет, що маса рук скидає до купи — вражінє такеє було в голові від гадок. Ось їдна гадка цілує мозок і уявляє веселу кумпанію. Там вона зустріла Казя, там він з нею пив і спав цілу ніч, там він її запрохав до себе — і вона поїхала. Там було також душно, а ціла кумпанія кричала голосно;

Generated on 2015-08-09 16:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

там було повно диму від цигарок, а обрус на столї був цїлий залитий вином і захляпаний стравою. В голові тодї у неї було повно того пекельного крику і тої пекельної задухи; а Казьо обіймав її, частував цигарками і доливав вина в її чарку. Вона, правда, давно звикла до такої атмосфери, вона вже давно забула про инший порядок життя, але сьогодня їй тяжко, їй невимовно тяжко і вона протестує. „А на що те все?“ — думає Дора, обертаючись на спину і кладучи руки під голову. „Чому в сьвітї цїлий ряд припадків: припадково я могла бути жінкою професора, музики, ученого; припадково я могла мати гроші і жити собі до вподоби; припадково мене б шанували і поважали і припадково — на мене плюють. На мене плюють!... плюють вином, плюють грішми, плюють своїми пестощами... Люде, я жити хочу... бідна Дора жити хоче“!... Здавило щось за горло, куточки уст задріжали, вона звела до купи лікті і почула на голих руках сльози. „Бідна Дора жити хоче“! наче відголос гукала гадка.

„А тямиш ти сцену малого, вандрівного театру?“ — питає хтось непомітний, цїлуючи мозок. „А тямиш ти вино і бенкети по загороднїх ресторанах з акторами?“ „Не тямлю... Годї, годї!“ — боронить ся Дора.

Ось третя гадка цїлує мозок. Дора уявляє брата сухотника, що помірає десь тепер у варшавськім шпиталї; вона уявляє стару матїр, що ходить по дворах і скуповує старе одїннє. „Мамо, нащо ти кинула мене в сьвіт? Мамо, голубко!“... прориваєть ся крізь сльози голос. „А ти завтра поїдеш, бо Казьо соромить ся показати тебе сестрі; а сестра Казя приїде позавтра і ти мусиш тїкати. Тебе ховають і викидають, як штани і сорочки з того покою, де приймають гостей!“ — невпинно дратує гадка. „Нї, я не поїду!“ — каже вона.

Казьо порушив ся у снї і поклав руку на груди Дорі, котру сей рух наче варом обдав. Вона скинула своїми руками його руку і схопила ся з ліжка, дріжучи наче у пропасницї. Очи малювали страх; вона бажала укрити руками свою наготу від якогось лютого ворога. Дотикаючись свого тїла, вона відчувала його ненормальну старість; при кожнім кроцї вона чула на собі наче мішок важкий і горячий. „Я жити хочу!“ — казала вона не голосом, а хрипіннєм і страшними очима вглядала ся в стїну, наче сї стїни не давали їй жити. Так вона стояла хвилю мовчки, дріжучи, здавлюючи одною рукою груди і другою бік так сильно, що пальцї, наче кігтї, затопили ся в мягкім тїлї. Раптом Дора стя-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мила ся і поквапно зачала шукати сорочки; кілька разів її підносила, знову кидала і знову шукала. Зуби, не дивлячись на те, що вона їх затисла, — сильно дзвонили, а кожний мускул корчив ся, дріжав і стягав до купи ціле тіло. Нарешті зодягла сорочку, спідничку, блюзку; швиденько позапинала ся і боса через кімнати пішла на двір. Пробігла проз вікна до саду і навмання стежкою просто і просто... Так пробігла цілий сад, добігла до рова, що відділив сад від поля і був повний дощової води, — і стрибнула, стрибнула, але незручно, бо одна нога трапила в воду, в вязке болото, і вона упала. Лиш зібрала всю силу, яка була, і хапаючись руками за траву, вилізла з рова заболочена, мокра. Той сильний шал, що гнав її через сад, що не давав спокою в ліжку, наче відступив ся від неї, коли вона упала в рів, а замісць нього сльози знесилля здавили за горло. Її боліло тому, що вона слаба, незручна, підла; її боліла сама згадка на те, що хтось побаче і замісць пожалувати — буде глумити ся з її вигляду. „Боже!“— шептала вона, стискаючи сильно долоні і стаючи на коліна. „Боже! прости мене прокляту!“ Тут розум поспішно став диктувати старі з дитячих літ молитви, а уста, наче покірна дитина, повторювали за розумом слова. Але инші гадки плутали молитву, і вона починала на ново, притискаючи з силою до грудей руки і змушуючи цілий мозок до сильної молитви. Вона проказала „Отче наш, Вірую і Богородицю“, з натиском на кожне слово. Ранок, наїжачене стернею поле, копи рівними рядами, тепле проміння сонця — мимохіть трапляли в очі Дори і цілючим подихом дихали на нерви. Роса блищала і мінила ся на кожній стеблинці, а небо дивило ся простим, задуманим зором. Дора молила ся не довго, але щиро; клала поклони дотикаючись чолом землі, не зважаючи на те, що стерня болюче дряпала. Уклонившись не підносилась зразу, лиш цілувала землю і була рада, що чула запах змоченої росою землі. І якийсь новий дух, дух спокою обхопив її змучене тіло, а рання прохолода цілувала очі, як ніхто з людей, устами здорового сну. Дора з останнім поклоном лягла на землю і заснула. Уста її склали ся в усьміх дуже хворого чоловіка, котрий перший раз — за час своєї хвороби — заснув тихим сном.

. . . . . .

Годинник вибив четверту, а вказівки показували сьому. Казьо пробудив ся і, лежачи видом до стіни, почав виспівувати: „Циліндер, циліндер, циліндер — фрак, фрак, фрак, то єсть культурний

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

німецький знак.“ Потім змовк і не обертаючи виду питав: „Дора, ти спиш? А, спиш!“ і він обернув руку назад бажаючи ухопити її і збудити. „А, хитруєш... ні!...“ і він раптом перекотив ся на другий бік. „Немає? так рано... Дора! До-ора!“ — гукав він. „Ну, чорт з тобою...“ балакав далї позїхаючи і потягуючись; потім знову заспівав „циліндер“. Він почував себе сьогодня незвичайно добре. Правда, те, що не було біля його Дори, що вона так рано встала з ліжка, псувало його ранїшнїй плян: вона завтра поїде, а він хотів ще скористати з двох ранків. „Марина, Ма-арина!“ — закликав він. Війшла служниця в підтиканій спідниці, з опаленими, великими ногами і стала чекаючи. „Зроби гербату і поклич паню!“ — казав він дивлячись через голову на служницю і крутячи рукою вус. Служниця мовчки осьміхнула ся і вийшла. Потім він устав, одягнув ся і вийшов до саду стрінути Дору; пройшов гукаючи стежками до рова і виглянув на поле. Побачивши Дору, перестрибнув через рів і пішов до неї.

Сонце вже висушило болото на ногах, руках і спідниці, а вона спала. Він надійшов до неї і став здивований. „Що вона, здуріла?“ — погадав він і почав будити. Вона розплющила очи, але раптом зажмурила, бо ясний світ сонця засліпив зір. Вона полежала ще хвилину, потім сїла і мовчала, не в змозї відірвати ся від сну. Голова була тяжка і болїла, а враженнє ранку зближало ся до уяви. Вона злякала ся сього враження, наче страшного привиду, схопила Казя за шию, зачала цїлувати примовляючи: „Мій Казюньо, мій любий!“ Він не міг утримати рівноваги і упав їй на колїна, відпихаючи і кажучи: „Що ти здуріла, чи що? чого ти тут?“ Вона не дала йому розпитувати далїй і затулила митю долонею його уста. Цвікер Казя злетїв на землю, а вона, обхопивши Казя вільною рукою за шию, цїлувала; цїлувала так часто і так сильно, аж поки не відперла на другий плян ту мару, що страхала її з ранку. Потім швидко відіпхнула його з колїн, раптом підхопила ся і з незвичайною веселістю промовила: „Ну, йдемо на снїданок!“ „Але де ти, де ти в грязюку влїзла?“ — питав Казьо, шукаючи цвікера. „Се я так через рів скочила.“ „Дурна!“ — відрубав він, накладаючи цвікер і покручуючи вуса; потім заспівав „циліндер“. Вона зачала йому підтягувати; він вхопив її під паху і надавлюючи пальцями груди, всміхав ся; почав в такт пісні підскакувати та підбігати; перестрибнули в двох через рів і сміючись сховались між деревами.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ІВАН ФРАНКО.

СЕРЕДНЇ ВІКИ
і їх поет.

IV. Божественна комедія*).

Починаєть ся славна третя пісня, одна з найґрандіознїйших концепцій у всесьвітнїй лїтературі:

„Крізь мене йдуть до городу терпіння,
Крізь мене йдуть у безконечні болї,
Крізь мене йдуть в пропащі поколїння.

„Творця мого склонила справедливість,
Мене створила божа всемогучість,
Найвисша мудрість, першая любов.

„Нїякий твір не був передо мною,
Крім вічних, вічно й я тривати буду;
Хто входиш тут, покинь усю надїю!“

Отсї слова понурими красками
Вздрів я написані на шпилї брами
Й сказав: „Учителю, їх змисл жорстокий“.

Та він менї як чоловік бувалий:
„Хто йде сюди, покинь усї вагання,
Покинь всю трусість, як коли б умерла.

„Дійшли ми вже туди, де як казав я,
Побачиш душі болїстями биті,
Що стратили добро ума свойого“.

Тодї мене за руку взяв рукою,
З лицем веселим; я почув ся в силї;
І він увів мене у тайники.

Які зітхання, плач, різкі стогнання
Ревли тут під боззоряним тим небом,
Так що я й сам розплакав ся як стій.

*) Див. кн. III, IV, V і VI Л. Н. Вістника.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Всїлякі мови, лютії прокляття,
Слова скорботи, викрики сердиті,
Пискливі, хриплі гласи, сплески рук

Творили галас, що раз враз клубив ся
У темнім та безчасовім повітрі,
Немов пісок той, що ним вихор крутить.

Менї морока голову стискала,
Й кажу: „Учителю, що се я чую?
Що се за люд таким побитий горем?“

А він менї: „Се завід той жалібний,
Який заводять душі безталанні,
Що прожили без ганьби й без хвали.

„Замішані у тім ледачім хорі
Ті ангели, що хоч не були в бунтї,
Та й з Богом не були, самі собі.

Їх небо випхнуло, краси їх не вменшивши,
Тай ад глубокий їх не взяв до себе,
Щоб грішники не мали слави з них“.

Я мовив: „Майстре, щож їх так болить,
Що так страшенні лементи здіймають?“
А він: „Скажу тобі се коротенько:

„Вони не мають вже на смерть надії,
А їх тупе житє таке вже подле,
Що завидують всякій иншій долї.

„Про них на світї не лишилось згадки,
Гидує ними милосердє й правда;
Не говорім про них, зирни й минай!“

Минаючи ще одну громаду подібних підляків, що були немилі Богу й ворогам своїм, Данте пізнає декого з них і хоче забалакати, але Вірґіль велить йому мовчати, поки не дійдуть до Ахерона. Данте мовчить присоромлений і збентежений. Стріча з Хароном; він веслом підганяє тих, що йдуть лїниво до його човна.

Як в осени листочки опадають
Один за одним, поки вся гиляка
Віддасть землї усю свою оздобу,

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Так і Адамове погане племя
Валилось з берега один за одним
На даний знак, немов пташки на ваб.

І поки ті плили по чорних хвилях,
І поки ще на той бік пересїли,
Вже тут нова їх набиралась купа.

Вірґіль поучає Данта, що їм не туди треба перевозити ся, бо „Не перевозять ся тут добрі душі“. В тій хвилї затрясла ся земля, з неї вибухла буря і червоне проміне і Данте зомлїв. Він прокидаєть ся вже на другім боцї ріки від грому. Та те, що бачить коло себе, се ще не пекло, се перший круг, т. зв. Лїмб, де пробувають праведні люди старовини, яких одинокою провиною було те, що не були хрещені; вони не мучать ся, а тільки зітхають тужно. Вірґіль уводить Данта в кружок великих поетів, зложений з Гомера, Горація, Овідія і Люкана; в їх уста не вміє Данте вложити нїяких слів і тільки додає, що приступивши до того кружка мудреців разом з Вірґілем, нас було шість. Вони входять у замок облитий ясним світлом, обведений сїмома мурами, положений серед зеленого парку; тут пробувають герої старовини, Цезар і Лятін, Брут і Тарквінїй, „а з боку самотою Салядін“, далї фільософи, лїкарі і т. д. На вступі другого круга, що вузший від першого, але містить у собі „тим більші муки й голоснїйші крики“, сидить Мінос, страшний суддя, що „роздивляєть ся гріхи всїх душ, та обвиваючись хвостом судить їх“.

Ото як прийде зла душа до його
І розповість йому свої гріхи,
То він, знавець усякого злочинства,

Побачить, де для неї в пеклї місце,
І стільки раз обвинеть ся хвостом,
На скільки ступнїв їй у низ спадати.

Не можна сказати, щоб се був образ дуже щасливий, тай саму сцену такого суду автор не пробував описати детальнїйше.

Могутнїми контурами обрисовує Данте се перше місце кари:

Війшов я в край, де всяке світло тахне,
В край, що реве неначе море в бурю,
Коли в нїм борють ся вітри противні.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Пекельний вихор, що не зна спочинку,
В шаленім гонї рве з собою душі,
Шпурляє, перекидує болючо.

Инші летять горою, цїлими хмарами.

Як журавлї з своїм жалібним співом,
Протягнені в вітрах ключем предовгим,
Так тїни, биті вихром тим холодним
Летїли й лебедїли з тої муки.

Між тїнями людей, що померли через свою любов, Данте пізнає одну пару, Ґвідона да Полента і його братову Франческу з Рімінї, що закохавши ся в дївері і придибана з ним у чулій сценї була вбита її мужем разом із Ґвідоном.

І я почав: „Поете, рад би я
Поговорить з тими двома, що вкупі
Летять і в вітрі як листки вертять ся“.

А він менї: „Зажди, поки прилинуть
До нас близенько, заклени любовю,
Що їх сюди звела, й вони прилетять“.

І скоро вітер їх до нас привіяв,
Підняв я голос: „О стражденні душі,
Ходїть к нам на розмову, як що вільно“.

Як голуби, що їх коханнє кличе,
Летять до свого теплого гнїздочка
Розправивши свої легенькі крила,

Так вирвавшись вони з роя Дідони,
До нас летїли крізь туман поганий,
Такий був сильний мій благальний поклик.

„О ти душе ласкава й милостива,
Чи нас ти йдеш відвідать крізь сей темний
Туман, нас, що той сьвіт сплямили кровю?

„Колиб Цар світа був до нас прихильний,
За супокій твій ми б його просили,
Що жаль тобі сих наших мук несвітських.

„Скажи, що хочеш вчути, що сказати, —
Послухаєм, розмовимо ся з вами,
Поки затихла буря, як ось зараз.

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Земля, де я родила ся, лежить
Над морем, де у нього По впадає,
Щоб з допливами своїми спочити.

„Любов, що швидко в чистім серцї тлїє,
Зняла його повабом виду мого,
Який я втратила й кривдую досї.

„Любов, що любкови платить любовю,
Дала менї його так знадить к собі,
Що бач, і тут мене не попускаєсь.

„Любов на спільну смерть нас завела;
Каїна[1]) жде того, хто нас ізгладив“.
Такі слова почули ми від них.

Почувши душ тих жалібную повість,
Я вид схилив і так держав похилий,
Аж відізвавсь поет: „Чого задумавсь?“

Я в відповідь почав: „О горе, горе!
Які солодкі мрії й поривання
Їх підвели на той фатальний крок!“

Потім до них звернувсь я і промовив
Отсї слова: „Франческо, твої муки
Мене до слїз гірких, святих доводять.

„Скажи менї: в часї зітхань солодких,
Коли й як Амору ви піддали ся,
Пізнали ще невисловні бажання?“

Вона ж рекла: „Нема такого горя,
Як згадувать свої щасливі хвилї
В нуждї — се й твій учитель добре знає.

„Коли ж ти так горячо хочеш знати
Найперший корінь нашої любови,
Вчиню як він: розплачу ся й скажу.

„Одного дня для розривки читаєм,
Як Лянчільот в любви запутавсь сїти;
Самі були ми і без злої думки.

---

[1]) Каїна — найглубший пекольний круг, де мучать ся братовбийцї.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

„Та раз по разу ми при тім читанню
На себе зиркали і червонїлись,
Аж уступець один нас переміг:

„Ми прочитали, як бажаний усміх
Коханка притягнув до поцїлуя,
І він, що вже не відстає від мене,

„Поцїлував уста мої тремтячи.
„Звідник“ була та книга й її автор.
В той день уже ми більше не читали“.

Поки одна душа се вимовляла,
Ридала друга так, що я від жалю
Утратив память і немов при смерти
Звалив ся, наче труп паде до долу.

Ся славна сцена давала ріжним авторам імпульс і тему до лїричних пісень, оповідань і драм, та про те Данте з незвичайним ляконїзмом свого вислову і незрівняною плястикою картини являеть ся й доси недосяжним майстром.

В шестій піснї Данте переходячи через круг, де карають ся обжори, здибає одного Фльорентійця на прозвище Чякко і вдаеть ся з ним у розмову про фльорентійські відносини. Тут у перве чуємо натяк на сучасного папу Бонїфація VIII, що жив іще в тім часї, і з яким Данте в поемі зводить рахунки як із своїм найгіршим ворогом. Тут не названо ще його імя, лише сказано коротко: „той що лявірує“, характеризуючи папську полїтику з Фльоренцією з початку його панованя.

Пропускаю тут дальші піснї, заняті головно описами пекольної архітектури та ріжних мітичних фіґур і наведу з десятої піснї розмову Данта з Фарінатою та Кавальканті (в перекладї В. Самійленка). В однім місцї пекольної країни стежка йде поміж мурами, при яких стоять відкриті домовини тих грішників (між ними перший Епікур!), що не вірили в безсмертність душі. Данте розмовляє з Вірґілем, та його мову перериває один із тих, що лежать у огняних домовинах:

„Тосканче, ти що по огненнім містї
Живий ідеш і чемно так говориш,
Спини ся в сьому місцї на хвилину.

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Твій говір вказує, що ти вродив ся
В тій славній вітчині, якій я може
В своїм житю занадто надокучив“.

Отсї слова почули ся раптово
З одної домовини, я-ж зі страхом
Ще близше до привідцї притулив ся.

І він сказав менї: „Оглянь ся сьміло!
Се Фаріната у трунї простуєсь, —
До пояса його побачить можеш“.

Я зір свій устромив у вид його,
Він випняв груди і піднїс чоло,
Немов би пекло все мав за нїзащо.

Привідцї жваві та моторні руки
Мене до нього пхнули між гробами,
І він сказав: „Числи ся із словами!“

І скоро я стояв при його гробі,
Він поглядїв і якось із призирством
Спитав: „А хто були у тебе предки?“

А я бажаючи йому вгодити,
Не скрив нїчого, все йому представив,
А він підвівши брови трохи в гору

Сказав: „О так, були се вороги
Мої і моїх предків й моїх партій,
І я два рази виганяв їх з міста“.

„Хоч виганяв, вони з усюд вертали, —
Відмовив я, — і раз і другий раз, —
Та ваші тої штуки не навчились“.

Тодї в відкритій скринї тій явилась
Ще друга тїнь край тої, лиш по груди
Зринаючи, мов ставши на колїнах.

Оглянула мене, немов бажала
Побачити, щоб хто прийшов зо мною,
Але як та надїя вся погасла,

Промовила з плачем; „Коли в тюрму сю
Слїпу ти йдеш через талант високий,
То деж мій син? Чому він не з тобою?“

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

А я йому: „Не сам собою йду я,
Мене веде отой, що там чекає, —
Та ваш Ґвідон мабуть його зневажив“.

Слова його й та кара, що приймав він,
Менї відкрили вже його наймення,
Тому я й дав таку віповідь просту.

Він раптом випроставсь і крикнув: „Як ти
Сказав: зневажив? то він вмер уже?
Вже любий світ його не тїшить очи?“

Побачивши, що я немов вагав ся
І не давав відповіди від разу,
Він впав і вже не говорив нї слова.

А другий гордий, той, з яким розмову
Я не скінчив ще, не змінив обличчя,
Не зрушив шиї, не здвигнув ся боком.

„Коли мої — тягнув він далї мову —
Не вивчились як слїд тії науки,
Менї се гірш як тая домовина.

„Та перш нїж пятьдесять разів засвітить
Свій вид та панї, що оттут панує [1]),
Ти взнаєш сам, яка тяжка се штука“ [2]).

„І як що ти на красний світ повернеш, —
Скажи, чого народ наш так лютує
Проти моїх у всїх своїх законах?“

І я відрік: „Велика різанина,
Що Арбію червоно закрасила,
Тому наш храм такі карання каже!“ [3])

Тодї зітхнувши він чоло порушив
Тай каже: „Там я був не сам один,
Тай з иншими повстав не без причини.

---

[1]) Себто місяць, бо в пеклї сонця не видно.

[2]) Натяк на будуще вигнанне Данта з Фльоренції. Розмова з Фарінатою йде нїби то в р. 1300, а вигнано його 1302 р., не 50 але 25 місяцїв пізнїйше.

[3]) Се значить, фльорентійський сенат, що засїдав у якійсь церкві, наслїдком кровавого пораженя фльорентійського війська над річкою Арбією на Монте Аперто ухвалив нї при якій амнестії не допускати до Фльоренції нїкого з роду Де-лї Уберті, до якого належав Фаріната.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Але один я був, як одностайне
Приражено Фльоренцію знівечить,
Що став отверто у її защиту“.

Сей епізод вводить нас у фільозофію партійних розладів і боїв, що шарпали Фльоренцію в XIII і XIV віках і затроїли й Дантове житє. Діяльність Фарінати внесла в ті бої нечуване доси роздразнене, і тому його появою маркуєть ся перехід до найнизших кругів злочинів, що мають своє жерело в затвердїлости злої волї та безсовісности.

Дальші піснї пекла заповнені натяками на ріжні італїйські відносини, менше інтересні для нас. Подаємо тут хиба виривок із XIX піснї, де мучать ся т. зв. Сімонїсти, що захапували церковні добра не для духовних цїлий, а для задоволеня себе і своєї родини. В третій печері осьмого круга пекольної будівлї бачить Данте грішників позастромлюваних у довгі рури до гори ногами, так що з кождого грішника видно лише ноги по колїна, і ті ноги горять вічним огнем. Особливо один грішник фицає ногами дужше від инших і Данте хоче забалакати з ним. Вірґіль заносить його над ту дивоглядну домовину і Данте промовляє до нього:

Хто ти, душе жалібна, стрімголов
Поставлена, мов паль на місцї вбитий, —
Коли тобі се вільно, — вимов слово!“

Я став як монах, що сповідї слуха
Скритоубийця, що вже впертий в яму,
Кликнув його, щоб ще часок пожити [1]).

А сей ревнув: „Чи ти вже тут явив ся?
Чи ти вже тута, Бонїфаціє?
На кілька лїт письмо мене здурило.

„Чи ти так швидко наситивсь тих скарбів,
За для яких не завагавсь, красуню
Знасилувать, щоб знять її порфіру?“

Се друга згадка про папу Бонїфація, що тодї ще був живий. Той, що кричав, се його попередник, папа Микола III, з роду Орсінї (медведї — від orso), що так само як Бонїфацій знасилував „гарну даму“, римську церкву для особистих користий. Данте почувши се запитане,

[1]) Натяк на кару скритовбійцїв, яких живцем стрімголов закопували в яму.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Став як той муж, що хтось за дурня має,
І він стоїть, не може відповісти,
Бо не розчовпав даного питаня.

Тоді Вірґілій рік: „Скажи йому,
Що ти не той, про кого він питає“.
І я сказав, що він мені нараяв.

І дух на те аж закресав ногами,
Зітхнув важенько і плачливим тоном
Промовив знов: „Чогож від мене хочеш?

„Коли цікавий знати, хто я був,
Що задля сього в скелї сї трудив ся,
То знай, носив я плащ той світовладний,

„І як на те був сином Медведицї,
На жир захланним для своїх медведят,
Що там пер скарби, тут себе впер в міх.

„Під головою в мене вперті инші,
Що перед мною церкву продавали,
Тепер тут дусять ся в скальних щілинах.

„І я туди столочений ще буду,
Як той прийде, за кого я приняв
Тебе в своїм нерозважнім питаню.

„Та довше тут мої горітимуть ноги
І я стою вже стрімголов упертий,
Ніж він стоятиме з горючими ногами;

„По нїм прийде пастух із заходу,
Ще шаленїйший кат і беззаконник,
Той і мене й його покрити має“.

Данте натякає тут на Боніфацієвого наступника Климента V, Ґасконця з роду, який за протекцією французького короля дорвав ся був папської корони, та швидко потім був скинений із престола.

А ось проба Дантівського гумору — малюнок чортівської дружини над смоляним озером (пісні XXI — XXII).

Коли хто був в венецькім арсеналї,
Коли зимою там смолу розтоплять,
Щоб конопатить судна перегнилі,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Що вже не можуть плавать: сей будує
Собі нове, а той старе латає
З боків ушкоджених плаваннєм довгим;

Сей з переду щось клепле, той із заду,
Сей весла теше, а той линви крутить,
А той вітрила направля подерті, —

Так — не огнем, а божим провидїннєм
Кипіли в глубинї густії смоли
І береги кругом липкі робили.

Я бачив їх, та в них нїчого більше,
Як лиш бульки, що кипяток здували,
Коли весь плин то дув ся, то знову падав.

І поки нїмо так я вниз дивив ся,
Мій провідник закликав: „Глянь-ко, глянь-ко!“
І потягнув мене із мого місця.

Я обернувсь як той, що отягаєсь
Побачить щось, від чого жах проймає
І так його перестрах подолїє,

Що глянувши кидаєть ся тїкати.
За нами бачив я, як чорний дявол
По скелї біг і живо наближав ся.

О, якже диким вид його здавав ся,
Які страшні були його всї рухи,
Простерті крила, побігущі ноги!

На своїх плечах острих і високих
Нїс грішника узявши на коркоші
І впявшись пазурями йому в ноги.

На мостї ставши крикнув: „Малєбранке,
Отсе вам пан суддя з сьвятої Цітти [1])!
В смолу його, а я біжу по инших!

„У тому містї з біса їх багато:
Продажний кождий з них окрім Бонтура,
За гроші з чорного там роблять біле“.

---

[1]) Член інквізиційного трибуналу в містї Люкка.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

І з моста бух його, а сам по скелї
Погнав — нїколи хорт іще так швидко
Не гнав за злодїєм з ланца зірвавшись.

Сей впав до дна, та зараз вирнув знову
Задом; та дяволи, що стерегли там,
Гукнули: „Ге, тут пану не поможе

„Святе лице, тут купіль не така,
Як в Серкіо [1]). Не хочеш коштувати
Гачків тих наших, то не виринай же

З смоли на верх!“ І вхопили його
Стома гаками і кричать: „Ховай ся!
Лиш потаємно хлипай, скільки можеш!“

Се так як кухар кухтів заставляє
Вилками мясо, що сплива в окропі,
Втискати силою на дно кітла.

(Далї буде).

---

*) Річка коло Люкки.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Ф. МАТУШЕВСЬКИЙ.

Українська громада в другій державній думі.

Ще до уславленої російської конституції, як тілько зявила ся змога трактування на сторінках де яких орґанів преси про громадянське життє на Вкраїні, ще з тих часів повела ся звичка починати огляди ріжних зявищ і характеристики нашого суспільно-політичного життя з констатування сумного факту кволости і незвичайної млявости національного руху українського та спроб поставити як слід діаґноз сієї нашої хронічної і задавненої хвороби. З тогож часу, як народила ся своя власна українська преса такі передмови до характеристик і загальних оглядів життя на Вкраїні стали, як кажуть, „общимъ мѣстомъ". Безугавні скарги на наше убожество і бідність на все: і на матеріальні засоби і на інтелєктуальні сили, тримають не тілько нас, письмеників, а й инші свідомі гурти українські немов у якомусь гипнозі, і иноді не вспієш взяти перо в руку, як вона вже сама мало не автоматично виводить на папері рядки старої пісні. Ми не підемо на сей раз по сьому утертому сліду в своєму коротенькому і занадто загальному огляді зявищ українського життя громадянського і політичного характеру через певні причини, а найбільш і поперед усього через те, що згожуючись з самим фактом, богато разів констатованим і з усіх боків обміркованим і виясненим, ми всеж таки маємо що сказати на впроти. Нехай не спаде комусь на думку закинути нам може недалекоглядність і оптимізм і попрікнути нас занадто поблажливою і, як то кажуть, „обывательскою" оцінкою зявищ життя великої ваги і першорядного значіння, — оптимізм навіть і вряди годи не буває нашим гостем, бо нам, що близько стоять біля преси, більш ніж кому иншому по знаку кожний момент в загальнім темпі українського життя як з боку його інтензивности так і екстензивности. Нам бажано тільки сею заявою вказати на одну велику і найголовнїщу хибу в сій загальній, характеристиці, що набула вже собі шабльонові форми. В чому саме криєть ся хиба ся, — догадати ся не трудно: нам, котрі являємо ся не тілько як свідки, а й як дієві особи живого життя, з яким ми звязані всіма нервами нашої власної, живої істоти, дуже не легко знайти ту точку, щоб ставши на їй ми мо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

гли бачити події і зявища нашого політично-суспільного життя і складати їм ціну в правильній перспективі. А надто не легко знайти таку перспективу в такі бурхливі хвилї життя, як теперішні, коли місяць стає иноді за год. Сей прискорений темп життя, за якого політична і громадянська зрілість мас народнїх хоч і не йде паралельно з ним а всеж зростає що-дня що-години, часто не дає змоги помічати так званих „дрібних" явищ і подій, складати рахунок їм і оцінювати їх як слїд з окрема в загальній сумі здобутів наших. А ще більше не вистачає змоги в нас на те, щоб слїдити за звязком подій і фактів, вияснити собі і уявити їх річеву сторону і зробити з їх відповідні і правдиві висновки. Навіть більше того. Через брак до самого останнього часу власних наукових дослїдів в сфері історії нашого громадянства, доброї і справжньої лїтературної критики, через брак публїцистики і преси, широким кругам громадянства українського невідомо навіть в загальних рисах й досї, як еволюціоновали ідеї українства протягом, на приклад, хоч би минулого столїття, тим часом як ся еволюція має величезний інтерес. Начерк її велику силу слїпців gente ruthenos, що блукають по рідній землї „безхозяйними" табунами, повинен зробити напевне зрячими, бо він поперед усього доводить, що українство, як комплекс ідей, за невеликими винятками, не вважаючи на незвичайно тяжкі умови для свойого розвитку, через всї його стадії йшло невпинно шляхом поступу, заховуючи в собі завжди добірне й здорове зерно ідей справжнього і глибокого демократизму; що воно, дякуючи іменно сьому зерну, доволї швидко і рішуче скинуло з себе містичне і привабливе вбраннє романтизму вже в другій чвертї XIX ст. стало на ґрунт реалїзму і в сфері суспільно-полїтичних змагань наскілько се виявило ся в проґрамових пунктах діяльности свідомих елементів українства і в творах красного письменства починаючи з поезій Шевченка. Такий нарис показує, як українство нарештї еволюціонувало потому, зростало і розвивало ся в другій половинї минувшого віку, зберегши до наших часів найголовнїщі гасла поступового демократизму, що дали змогу українству в теперішню історичну добу стати поруч з иншими поступовими елементами свідомого громадянства в Росії. Як ми зважимо се все а тако-ж і те, що еволюція ідей українства відбувала ся за таких незвичайно тяжких умов, яких чи й зазнав якийсь ще инший народ в Росії, то другий висновок ми повинні зробити так,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що українство, яким його застала теперішня переломова хвиля і яким ми його бачимо зараз, не таке вже безнадійно-кволе і слабке, як здаєть ся на перший погляд; навпаки, ми побачимо де-що в йому й таке з чого можемо і повинні дивувати ся. Не ходючи далеко за прикладами, ми як на доказ правдивости своєї думки пошлемо ся хоч би на те, як за таких тяжких умов політичного житя, при такій бідности на сили інтелектуальні і матеріальні засоби, невеликому чисельно гуртови свідомих людей довело ся на своїх плечах винести весь тягар тяжкої праці, праці до загину, коло свого хоч і високого й почесного, але вельми невдячного діла, ведучи боротьбу зразу на кілька фронтів і маючи на оці єдину втіху. Єдину нагороду в надії, що прийде такиж хоч колись той час що наша, мовляв, праця комусь і на щось та знадобить ся... І сей слушний час наблизив ся, він навіть настав... Тепер тілько треба напруження сил, щоб захопити добру позицію, стати на їй твердо і непохитно і використати те, що до сього часу українство придбало і має, і за помічю надбаного старшим поколіннєм набути нового, трівкого, що виплекало б наших нащадків і дало б їм змогу надалї йти невпинно в гору по щаблях культури й проґресу.

По сій передмові, що проти нашої волї вийшла довшою ніж нам хотіло ся, переходимо до діла.

Захожували ся ми коло сього огляду ще в той час, коли істнувала друга дума, в той момент, коли навіть була надія не те, що вона істніти ме й надалї. Одже цілком натуральна річ, що заходивши ся коло складання огляду у такий час ми й ставили ся до думи, як до живої істоти і складали відповідну до того оцінку її діяльности. Тепер вже дума вмерла. Що правда, незабором вона має воскреснути, але після нового опублікованого виборчого закону третя дума буде тілько тїню справжнього народнього представництва, а не спадкоємцем і законним наступником двох попереднїх парляментів. Все отсе відбило ся мимо нашої волї і на теперішнїм оглядї найголовнїщих явищ і подій українського житя.

Центральне місце в нашому життї за останнї три місяцї займала українська громада у думі. Вона не була партійна, про те привертала до себе очі всїх, бо натуральна річ, що коли в різбярів перед очами лежить tabula rasa, то кожного з них кортить першому доторкнути ся до неї своїм різцем. Як і торік, за часів

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

першої думи, серед послів з України знайшло ся скількось чоловіка свідомих людей, що поклали першу підвалину під будівлю української фракції. Сказати, щоб посли з України другої думи були богатші на сили проти торішнього, — не можна, та за те вони безперечно були багатші на досвід. Певна частина послів другої думи мала перед очима історію української фракції першої думи, знала сю історію з її початку та аж до кінця і оцінила її при світлі критики української преси і власного розуму. Опріч того, за вісім місяців від дня роспуску першої думи по день скликання другої, в тій же самій пресі було порушено чимале число питань українського житя і розглянуто з спеціально українського погляду. Таким чином певна частина сьвідомих послів з України мала змогу роспочати роботу з готовим матеріялом у руках, при світлі провідних думок українства, і поставивити справу зразу ж таки на певний ґрунт. І перший збір української думської громади, що відбув ся 4 марця робить з сього боку дуже добре враженнє.

Перший збір скликали чотири депутати: Довгополов, Гриневич, Рубис та Хвіст, оповістивши, що треба обміркувати дві справи: 1) про виданнє ґазети для українського народу і 2) чи треба партійним та безпартійним українським депутатам для обміркування і оборони в думі економічних та національних інтересів і для орґанізації мас українського народу єднати ся в окрему ґрупу на зразок торішньої української і сьогорічнїх, козацької, мусульманської, польської та инших груп у думі [1]). Через недоладню технїку розсилки запросин з 50 — 60 запроханих на збір прибуло тілько 26 чоловіка. Коли порушено було найголовнїще питанє про те, на якому ж саме ґрунтї треба послам з України згуртувати ся, то тут ясно зазначили ся дві течії: одна, менша частина стояла на прінціпі національному, а друга, більша зразу стала на инший ґрунт. Признаючи вагу національного прінціпу, вона стояла на ґрунтї економічних потреб українського люду і через се радила і самим орґанізувати ся і орґанізувати нарід на економічній платформі, як на найбільш зрозумілій для українського сенянства і робітників. Тодї висунено наперед думку про автономію, доводючи, що на сьому прінціпі найкраще можна зєднати обидві течії. Де хто з промовників звернув особливу увагу збірки на значінє дум-

[1]) „Рада“ ч. 58.
[2]) ibid.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ської української Громади в справі пропаґанди самої ідеї українства в широких масах народніх і розбудження в їх самосвідомости національної. Підкреслено було ті відміни й особливости в сфері економічного й культурного житя, що ними Україна одріжняєть ся від инших країн, через що й мусить в питаннях аґрарному, фабрично-заводському й робітничому шукати своєї стежки. Надто зупинили ся на вияснених аґрарних відносинах на Вкраїні і на сьому зразкови доводили думку про конечну потребу заснования окремої української ґрупи в думі, котра повинна з думської трибуни і у фракційній ґазеті говорити і писати від імени українського народу і допоминати ся, щоб соціально-економічні питання на Вкраїні було розвязано не по загальному рецептови а відповідно до потреб українського народу і згідно з умовами і інтересами його житя. Промовники доводили свої думки фактами із історії України і сучасного житя. Дебати и думки, що висловлено було при сій нагоді, сьвідчать про чималий зріст в послах наших свідомости не тілько національної, а і загального розуміня фактів житя і обставин. Особливо цікаво стежити за зростом взагалі політичної і з осібна української свідомости в послах-селянах. Вони й сього разу як і в першій думі, самі попихали на перед послів-інтеліґентів не селян, вимагаючи від їх, щоб вони проказували їм шлях, котрим треба йти і увесь народ вести за собою.

Через тиждень, 11 марця відбув ся другий збір громади, до якої вписало ся більше як 30 послів переважно селян та робітників, котрі з великою охотою заходили ся коло орґанізації своєї фракції, перетягаючи до неї мало свідомих послів-селян з инших фракцій, навіть Волиняків пробували довести до доброго розуму. На сьому зборі склали резюме тому, про що говорило ся 4 марця, обрали бюро з 7 душ і доручили скласти декларацію. Бюро виконало сю постанову зборів, поклавши в основу проєкта фракційної декларації головні тезіси проґрами демократично-радикальної партії з деякими дрібними одмінами.

Не маючи зредаґованого повного тексту сієї декларації, подаємо його в тім виді, в якому його подав до ґазети „Рада“ її кореспондент.

Українська фракція не одрізняє своїх інтересів од загальної мети перебудування Росії на правову і демократично-порядковану державу. Вона признає, що кожна людина має право на задовольнення своїх економічних і духових потреб. Домагаючись, щоб кожний мав право на краще життя, чи то буде хлібороб, чи ремісник, чи інтелігент, що жи-

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ве з своєї праці, фракція буде боротись за те, щоб не було ніяких утисків ні для окремих людей, ні для цілих народів, що живуть в Російській державі.

Через се фракція бажає, щоб за нового ладу знищити всі перешкоди, які старий лад понаставляв у життю політичному, економічному і культурному. Одною з найбільших перешкод, що робить багато лиха всюди в державі Російській, є централізм, себто кермування усією державою з одного центру. В Росії ж кожна країна має свої потреби і звичаї. Централістичний уряд не зважаючи на се, приневолює коритись усіх одним законом.

Далі декларація розповідає, як московські централісти на протязі 250 років знищили вольности українського люду, позбавили його виборчих прав в урядових інституціях, як роздали вони землю народню своїм чиновникам і козацькій старшині, як за допомогою уряду російського українське панство, прибрало народ до рук, зробило його кріпаком, як намагається російський уряд обмосковити Україну, забороняючи рідне слово, вчення друкування, книжок і навіть святого письма українською мовою.

Пригнічений народ український не зміг боротись з централізмом і втеряв свої права, яких ще й зараз не одмінено і які мають свою силу і досі (полн. собр. зак. рос. Империи 27 марта 1854 г. ст. 189 и прил. 1, 2 и 3).

Далі в декларації говориться ,про економічне визискування державним урядом українського народу і між иншим про те, що майже що року до 50 проц. податків, які збираються з України, счезають в безодни центрального скарбу.

От через це то і треба, щоб кожен край і народ, що має свої економічні, культурні одміни, свою мову і свої звичаї мав би право видавати для себе закони, відповідні до своєї місцевости, до своїх звичаїв. Декларація пояснює, що автономія не тільки не руйнує державної єдности, а навпаки: забезпечуючи вольности кожному народові, кожній країні, а значить і кожній людині, автономія зміцнює державу, бо з'єднує людей силою інтересів, а не насильством.

Через те фракція буде домогатись, щоб основними законами державними забезпечено було кожному народові право на автономію.

Для задоволення економічних потреб трудових мас на Україні фракція буде невідступно боротись за переход всіх земель на Україні в руки трудящих за те, щоб вони стали власністю усього українського народу, щоб землею міг користуватись всякий, хто захоче оброблять її власноручно.

Так само фракція домагатиметься, щоб було забезпечено права і інтереси робітників промислових, щоб прибуток, який здобуватиме робітник своєю працею, йшов на користь йому ж, а не кому иншому; що-б запровадити восьмигодинний робочий день та завести в життя всі инші домагання соціялістичної програми в робітничім питанню фракція вважатиме за один із найперших своїх обов'язків.

Взагаліж за найкращий, за найправдивіший ідеал життя фракція уважає соціялістичний ідеал.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але фракція думає, що підготовить народ до розуміння цього ладу і найскоріще завести його в життя можна тільки стежкою широких реформ та енергійною агітацією, що фракція і ставить своєю головною метою.

За такий лад на Україні фракція і буде боротись. Разом з тим, пам'ятаючи, що на великім обширі української теріторії — себ-то г.г. київської, волинської, подільської, полтавської, черниговської, харківської, херсоньскої, катеринославської, а також чималої частини курщини, бесарабії, таврії, донщини, кубаньщини, вороніжчини і г.г. седлецької, гродненської, люблинської, мінської, і ставропольскої — де живе до 25 м. українців, проживають в незначнім числі ще й инші народи, як от: поляки, євреї, великороси, то що, фракція домагатиметь ся, щоб за всіма тими націями були признані права, однакові з українцями, на за доволення їх культурних та економічних потреб.

„Маючи все се на меті і вважаючи на найбільшу користну роботу українців в Думі і по-за Думою, присутні депутати організують окрему фракцію, котра в Думі проводитиме такі сучасні завдання:

1) Скасування назавжди смертної кари; 2) скасування усяких виключних законів, судів, становищ, як ось: побільшеної надзвичайної охорони і військового стану. Амністія за так звані політичні і аграрні злочинства; 3) встановлення одвічального перед Думою міністерства; 4) забезпечення незайманности людини і помешкання, а також свобода слова, друку, зборів, спілок і віри; 5) встановлення рівноправія, як поодиноких людей, так і націй; 6) одвічальність перед судом чиновників урядових так само, як і всіх людей; 7) заведення вселюдної початкової освіти і націоналізація школи. В середніх і вищих школах мають бути виклади української мови, літератури і історії; 8) реформи земського і городського самоврядування, в якому братиме рівну участь уся місцева людність. Земства повинні мати право єднатись між собою в спілки. Рівноправність української мови в установах громадських і державних на Україні 9) розвязання земельної справи на підставі примусового одібрання земель від поодиноких власників в руки трудящих. Особливі виборні комітети розвязуватимуть такі деталі аграрного питання на місцях, як от, скільки десятин може зостатись в одних руках і т. и.; 10) забезпечення інтересів робітників законодавчим порядком: свобода страйків, робітничих спілок, страховка робочих, обмеження часу праці промислових робітників 8 годинами, — праці жінок і дітей (minimum змагань соціялістичних партій); 11) знищення марних державних видатків і перетворення податкової справи; поширення бюджетного права Думи 12) встановлення вселюдного, безпосередного, рівного і таємного виборчого права без ріжниці віри, нації і полу для виборів послів до Державної Думи і т. и.; 13) при перегляді Державних законів треба забезпечити ними право України на автономію; 14) рівноправности української мови в установах громадських і державних на Україні; 15) щоб ширити між українською людністю свідомість про працю і змагання Державної Думи, міцно звязати з нею народ, група послів видає часопись для українських трудових мас.; 16) група бере участь в спілці автономістів.

Декларація дуже сподобалась селянству. („Рада" 62).

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

На третьому зборі, 17 марця, громада, вислухавши заяву секретаря бюро про бажаннє польського кола привітати нову парляментську ґрупу, постановило приняти привітанє, але все ж таки у конкретній формі підкреслити ріжницю між домаганнями кола і української громади. Тут не можна не зазначити одної цікавої вельми подробиці. Серед послів-селян особливо відзначало ся двоє: молодий і палкий Семенов з Поділя і поважний, розважливий літній Чигирик з Київщини. Перший рішуче заявив, що привітання від Поляків не слід приймати: „Вони віками їздили на наших шиях... Знаємо їх солодкі речі та братерський камінь за пазухою", одрізав посол Семенов. Навпроти думки Семенова депутат Чигирик, також само простий селянин, виступив з своєю думкою надвичайно цікавою, що свідчить про велику зрілість та широту розуму і про політичний такт його. Чигирик висловив думку, що хоч в Українців й справді дуже мало загального з членами польського кола, про те привіт не тілько треба вислухати, але й чемно відповісти. „Ми будемо мати діло, мовляв посол, не з панами експльоататорами, а з представниками Польщі. Будемо болакати до їх не як до випадкових людей, а як до представників народу. Обіцяючи в своїй відповіді піддержувать Польщу, в боротьбі за землю і волю, ми гратимемо на руку не Ґрохольським та Потоцьким, а нашим же братам селянам та робітникам" [1]).

Третій збір громади був на передодні внесення в думу бюджету. Через се в громаді порушено було питаннє, яке становище займе громада що до справи з бюджетом. Громада ухвалила запросити спеціалістів, щоб вони допомогли їй орієнтувати ся в цифрах бюджету і для сього призначити кілька днів на тиждень. Цікаво також і тут при сій нагоді підкреслити поради депутата Чигирика. Він не раяв нікому з фракції виступати в думі зараз по промові міністра фінансів, а радив се зробити тоді як бюджет повернеть ся з комісії, щоб за сей час можна було як слід підготовити ся до критики бюджету з спеціально українського погляду. Але на його думку поперед усього треба допоминати ся більшої асіґновки на українські школи особливо-ж в західній Україні, де просвіта стоїть у гіршому стані од ґуберній московських.

---

[1]) „Рада" ч. 68.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Думку, що подав д. Чигирик піддержано і розвинуто було далї: в громадї почали обмірковувати, скілько саме з тих грошей, що що-року йде до скарбу державного з України, слїд би було повернути на просвіту народню, щоб за якийсь десяток лїт наш народ хоч там вмів грамотї, як тепер він вміє по земських ґуберніях. Потому ухвалено було далї добити ся асіґновки на заснуваннє українських катедр при університетах: Київському, Харківському та Одеському найперше принаймнї хоч по історії та лїтературі.

Обміркуваннє справи з бюджетом навело громаду ще на одну важну думку про становище робітників в сільсько-господарському промислї на Вкраїнї. З приводу сього порушено було питаннє, скілько, по яких місцях і на який час треба було-б заснувати на Вкраїнї пунктів для запомоги лїками, харчами і юридичними порадами робітникам, яких напливає велика сила в лїтку на Вкраїну.

Нарештї збір ухвалив обрати спеціальну комісію, щоб вона розглянула бюджет з погляду інтересів українського народу і допомогла б громадї виступити перед думою з desirata од імени українського народа.

Де хто з членів громади з власної ініціативи заходив ся коло збірання матеріялів що до рівноправности націй. Громада ухвалила не передавати сього матеріялу до инших фракцій, а самим попереду улаштувати і обробити його, й потому вже остаточно рішити, як з ним бути і куди повернути. До громади з усїх кінців України надходила що дня сила скарг на уряд та прохань про визволеннє то з тюрем то із заслання. Громада ухвалила, щоб бюро фракції збірало матеріяли і підготовляло запитаня з приводу скарг і передавало до т. зв. „Запросної комісії“ в думі.

В справі обрання членів до аґрарної комісії, громада постановила пропонувати торішнїй спосіб — обирати одного від пятох, щоб таким способом до комісії увійшло яко мога більше від трудової фракції. Нарештї громада вшанувала память небіщика Йолоса і ухвалила послати до його родини телеґраму, висловивши в їй своє глибоке спочутє.

Ми вмисне спинили ся може навіть більш ніж слїд було на хронїкарському переказї того, про що йшли розмови в громадї, маючи на метї фактами потвердити висловлену не тілько нами,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

а й иншими думку, що українська громада в другій думі зразу виявила себе не тільки більше свідомою від такої ж таки громади в першій думі, а і заходила ся біля парляментських справ з готовим, як то кажуть, апаратом для парляментської праці і пляном що до роботи. І українське свідоме суспільство не забарило ся відгукнути ся на перші вчинки української парляментської фракції: воно почало засилати від себе до неї листи, привітання й накази, в яких подавало дірективи що до напрямку в її перляментській діяльности. Ми не будемо спиняти ся на сих привітаннях та наказах, бо вони друковали ся на сторінках українських ґазет „Ради“ та „Рідного Краю“, а зазначимо тілько, як то кажуть „ляйт-мотив“, що червоною ниткою проходить через усі подібні документи: всім їм спільне одне бажаннє, щоб посли наші маніфестували себе як Українці і бороли ся за національні права і добробут українського народу. Члени громади, справляючи свої посольські обовязки, брали діяльну участь в парляментській праці і виступали в думі з промовами, як Українці. Посол Сайко виступив з промовою при обміркованню аґрарного питання. Внісши деякі поправки в аґрарну проґраму крестянської спілки і парляментської трудової фракції, п. Сайко від імени української фракції склав таку заяву:

„Парламентська українська фракція буде домагатись негайного скасування земельних законів, виданих на підставі 87 ст. до скликання Думи; вона буде стояти за те, щоб крестянський банк спинив свою роботу; за негайне заведеннє на місцях земельних комітетів, вибраних вселюдним, рівним, прямим і таємним виборчим правом; щоб земельний закон розробила комісія, не гаючись, але в самій загальній формі, докладне ж його розробленнє мусить бути передано на місця; за правильне роспреділеннє бюджетних сум, особливо й на народню просвіту, і, нарешті, за негайне заведеннє широкої місцевої самоуправи, заведеної на основі вселюдного, прямого, рівного і таємного голосування, яке і наблизить до відродження одібраного автономного ладу на Україні.

Що до земельного питання, то наша парламентська фракція, заявив д. Сайко, внесе сими днями записку в „земельну комісію“.

Опріч д. Сайка, з приводу аґрарного питання в думі промовляли ще ось які посли українські і д. д. Нечитайло, Чигирик та Сахно — з Київщини, Семенов та Мороз — з Поділя.

Думку про власну ґазету, що послужила першим приводом до скликання українських послів, громаді через усякі перешкоди довело ся здійснити не скоро: перше число „Рідної Справи“ вийшло 12 квітня. Нещасливої спроби з виданнєм ґазети „Наша

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дума", котру було припинено на другому числі, ми не залічуємо до діяльности української фракції, хоча виданнє се почасти і звязане було з фактом істнування її, але біля орґанізації його громада, як громада, не захожувала ся.

На сьому кінчаєть ся перший період в історії діяльности української парляментської громади. „Рідна Справа" дуже добре і старанно редаґована, як слід виходила двічі на тиждень, даючи що-разу гарні статі і змістом і особливо формою, написані здебільшого прекрасною народною мовою.

В 12-ти числах ґазети, що вийши за час істнування думи, добре зазначило ся обличе української громади позиція, на якій вона стояла і напрямок, якого намірила ся держати: широкий світогляд, справжній і глибокий поступовий демократизм являють ся певними прикметами, що характеризують українську громаду.

Але житя самої громади по трьох засіданнях, що роспочали ся так гарно і зворушили стілько надій, на деякий час підупало і ніби завмерло. Пояснити се безперечно треба тим, що українські посли разом з иншими не чули ґрунту в себе під ногами, бо перед великоднем з більшою силою пішли чутки, що житя самої думи на волосочку. Натуральна річ, що непевність за своє істнуваннє не могла не паралізувати енерґії в послів до праці. Але окрім сієї була ще й инша річ, що стояла громаді на перешкоді в її парляментській роботі, як української парляментської фракції. Більшість членів увійшовши в склад української громади, одночасно належала й до инших парляментських фракцій, починаючи з крайніх лівих і кінчаючи партією к.-д. Се головним чином і шкодило найбільше українській громаді в її роботі, бо вносило елементи дізорґанізації в саму громаду і одпихало від неї тих з безпартійних, або ж инших партійних членів думи, що могли-б по своїм поглядам і переконанням прилучити ся до української громади. Більш як місяць взагалі тягло ся се безбарвне, позбавлене продукційної роботи істнуваннє громади. Невеличка статя в „Раді" з приводу сього сумного факту викликала палку, одповідь посла Сайка в 4 ч. „Рідної Справи". Але ся одповідь була, як-то кажуть, „не на тему". „Рада" й на думці не мала закидати українській громаді, ніби члени її нічого не роблять; а не маючи більш як місяць й жадної звістки про її працю як української фракції, висловила свій жаль, що громада не справдила тих надій, що на неї спочатку покладали ся. Д. Сайко

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ж у своїй відповіді доводив фактами як раз те, про що й писало ся в „Раді“; він подтвердив, що посли з України брали й справді дуже навіть діяльну участь в парляментській праці, як члени трудової фракції і крестянської спілки, що вони окрім того, вносили поправки до законопроєктів, напр. до аґрарного, до законопроєкту про амністію, але що роблючи се, вони разом з сим поклали чимало праці і на те, щоб підготовити кілька законопроєктів для внесення в думу від імени української громади, як от: про народню освіту, про сільських робітників і про автономію України. Лист посла Сайка викликав собою не менш палкого листа „Виборця з Полтавщини“, в ч. 107 „Ради“. Автор його, не роблючи особистих докорів послам з України, кидає докір всьому українському громадянству за те, що йому завжди бракувало доброго патріотизму, що воно охоче розтрачало свої сили на службі у всяких богів, забуваючи тілько про свого.

Ми не будемо зараз розбірати сї справдовування між д. Сайком та „Виборцем“ з приводу статї в „Раді“, щоб показати на чиєму боці правда, а тілько зазначаємо сей факт в історії наших громадських відносин як цікавий епізод. Мав він якесь значіннє чи не має, вплинув він якось на діяльність української парляментської громади, чи нї, — сього зараз не тожна сказати, а тілько ми знаємо, що як раз у сей саме час в думу було внесено законопроєкт про народню просвіту, і українська громада при сїй нагоді дала знак, що вона не тілько животіє, а й дбає про народ, заступником якого вона є в думі. На основі ст. 55 установ державної думи вона пропонує змінити чимало статей в законопроєктї міністерства що до початкової просвіти. Не дожидаючись того часу, коли в думі буде порушено прінціпіальне питаннє про національне визволеннє пригноблених націй і способи забезпечення їм національних їх прав, українська громада вносить в законопроєкт поправки що до мови в початковій народній школї не тілько на Вкраїнї, а взагалї скрізь, де треба захистити національність від русифікаторської полїтики. Поправки сї, що підписало 37 членів громади ось які:

1. Освіта в початковій школї повинна бути на рідній мові тієї людности, що заселює шкільний район.

2. За рідну мову вважаєть ся та мова, яку взнає місцеве самоврядуваннє за згодою людности шкільного району.

3. Постанову місцевого орґану самоврядування про мову заінтересовані особи можуть оскаржити установленим порядком.

Generated on 2015-08-09 07:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

4. Там, де живуть в перемішку люде усяких націй, меншій частині людности повинно бути забезпечене право освіти на рідній їй мові.

5. Російської мови, як мови державної, треба вчити в початковій школі як окремої науки.

6. Органам місцевого самоврядовання належить право ухвали шкільних підручників для початкових шкіл.

Окрім того, українська громада запропонувала викреслити геть з міністрового законопроєкту все що стосуєть ся шкіл т. зв. „церковно-приходських", справедливо цілком вважаючи їх за величезне лихо для народа. Потім громада рішуче запротестувала проти права міністерства внутрішніх справ втручати ся до справ просвітних. А законопроєкт в п. 8 як раз давав йому се право, бо на відкритє в тому чи иншому місці школи вимагав згоди („одобренія") міністра внутрішніх справ. Громада пропонувала викреслити сей пункт вкупі з п. 10, в якому говорить ся про „догляд і керуваннє" (о надзорѣ и руководствѣ) центрального орґану; а натомість встановити правило таке: „місцевий орґан самоврядування орґанізує й заправляє в початкових школах справами хозяйства, науки та виховання під доглядом міністра народньої освіти. Нарешті громада повстала й проти п. 12 в законопроєкті, що давав право самому міністерству асіґновати гроші на освіту хоч і „по соображенію съ мѣстными нуждами". Громада ж внесла пункт, щоб призначеннє — коштів на просвіту залежало не від самого міністерства, а і від місцевих орґанів самоврядовання *). Ми не будемо прикладати критичної мірки до сих поправок, що зробила українська громада до міністерського законопроєкту, хоч знайшло ся б багато де чого завважити навпроти їх, а зазначаємо їх як зразок конкретних домагань певної ґрупи послів, домагань, які свідчать, що ґрупа ся стояла свідомо на варті культурних потреб того народу, інтереси якого вона повинна була обороняти, а також само й инших націй, що знаходять ся в анальоґічному становищу. Виразно зазначив позицію громади і її погляди в справі народньої просвіти посол Сайко, котрий промовляючи в думі від імени української громади, заявив, що „міністерський проєкт нічого не вартий, бо не йде на зустріч тому, що потрібно нашому народови та иншим національностям Росії". Окрім того, той же самий посол Сайко заявив в думі, що негайно треба: 1) одкрити тимчасові курси української мови,

*) „Рада", ч. 109.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

літератури і історії України для учителів і учительок; 2) зараз же ввести в проґрами семинарій для учителів курси названих предметів і 3) заснувати катедри сих же самих предметів та етноґрафії при університетах: київському, харьківскому та одеському. Останні домагання українські громада мала змогу поставити не тілько на ґрунт теоретичних міркувань, а підперати їх реальними фактами житя. Починаючи з р. 1905 студенти згаданих трьох університетів не перестають допоминати ся заведення катедр для викладу найголовніщих предметів з українознавства. В кінці минулого 1906 р., після того, як студенти київського університету, скликавши величезне віче студентське і подали до ради професорів заяву підписану 1430 студентами, рух за відкрите українських катедр став рухом загально-громадським. Від того часу і по сей день без перестанку до редакцій „Ради" та „Рідного Краю" надходили і надходять листи з ріжних закутків України, в яких люде ріжного стану й віку своїми численними підписами свідчать, що заснуваннє катедр по українознавству при університетах, що знаходять ся на території України, — не проста забаганка невеличкого гуртка „фантазеров", як пишуть усякі наймити в рептиліях, а безперечна і велика культурна потреба. Досить сказати, що всього за пів року тілько вдвох згаданих часописах було видруковано 227 листів, що підписало 8919 чоловіка, не лічучи листів колективних та від ріжних інституцій, як от напр. „Просвіти", що надсилали свої листи за підписом тілько президіума *). Як що ж прилучити до наведеної цифри скількість осіб, що входять в склад сих інституцій і гуртів і нарешті додати 1430 підписів студентства, то ми матимемо цифру загального числа підписів, котра буде понад 11 тис. Ся цифра може комусь здати ся не так то вже й великою. Що казати, — вона не велика ні абсолютно ні відносно що до кількости української людности, про те неможна ніяким чином сказати, що вона не є результат плебисциту, що писаннє листів і збираннє підписів робило ся з власної ініціативи окремих людей, навіть без найменшого натяку на якусь орґанізацію, і що нарешті друкували ся вони тілько в двох орґанах. Значіннє сієї цифри ще більше зросте не тілько в наших очах, а і в очах кожної не упередженої людини, як що ми пригадаємо, на приклад, що під заявою, поданою до думи від

*) „Рада", ч. 115: „Українські кафедри і громадянство".

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

імени „союза равноправія женщин“ про права жіноцтва, зібрано було всього щось біля 19 тис. підписів. Не вжеж ся скромна цифра може бути показником справжньої думки сучаснаго суспільства що до громадянських прав жіноцтва? Не вжеж на всьому просторі величезної Россії знайшло ся тільки 19 тис. жінок, що допоминають ся свідомо людських прав собі? А тимчасом в пресі нікому і в голову, здаєть ся, не заходило зазначувати мізерність сієї цифри, хоча ідея жіночого рівноправя більш популярніща від ідеї українських катед, бо про першу річ говорять і пишуть в сотнях російських ґазет та журналів, що росходять ся в сотнях тисячів примірників, а про другу — тілько в двох скромних українських ґазетах. Нарешті, незалежно від всїх таких й инших міркувань, досить того, що в одному тілько київському університеті знайшло ся 1430 студентів, котрі подали докладно умотивовану заяву до ради професорів про заснуваннє чотирьох українських катедр. Се домаганнє повинно бути задоволене, хоча б його і не підпірало 10 тис. підписів.

Сяк чи так, а від того дня, як в думі почало ся обміркованнє законопроєкту міністерства просвіти, українська громада вступила в другий період свого істнування.

Власне кажучи до великодних свят в думі ще не було справжньої парляментської роботи, — вона роспочала ся тілько за тиждень-два перед самими святами і поновила ся аж з початку місяця мая. А без практичної орґанічної роботи для великого числа членів української громади, що складала ся найбільше з простих хліборобів-селян, без більш-менш широкого світогляду і теоретичної і практичної підготовки до справ такої великої ваги, якими являють ся справи державні, найголовніщі постуляти українства хоча й були зрозумілі теоретично, але сьому розумінню бракувало здебільшого переконання, заснованого на реальник, конкретних фактах і безпосереднїх спостережіннях власного широкого досвіду. Воно правда, що послів з України до другої думи, як ми вже і з самого початку згадували, не можна рівняти до послів першої думи що до свідомости взагалї і національної зосібна: се можна бачить і з тої характеристики їх, що подав у свій час кореспондент „Ради“, а ще більше з змісту й характеру тих розмов, що були на першому вже зборі в громаді. Ми для прикладу подамо тут кілька рядків для характеристики членів української громади другої думи, із дописів кореспондента „Ради“.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

„Замісць торішніх Штефанюків перед вами справжня сіль землї народньої. Вона ще не зовсїм чиста, вилита, не аптечна, але далеко краща нїж торішня“.

„Замісць гостроумного, але мало свідомого в програмових питаннях Грабовецького, перед вами вже гарно освічений, теж дуже розумний і гостроумний, киянин Маляренко. Він сипле природним українським гумором, але в справах серіозних двигне й „тяжку артиллерію“,—статтю з закону процітує, нагадає вам сенатську постанову... Дивиш ся на його мозолисті руки, загоріле, потріскане від зімньої студнї і лїтньої спеки обличче і не надивуєш ся, коли сей хлїбороб встиг так добре оговтати ся в сенатських постановах, або в пущах та нетрах российського законодавства“.

... „Замісць торішнього старого народовця Зубченка, що часто висловлюючись проти приватної власности на землю, посилав ся на людську совість, — перед вами теж старий присадкуватий дїдок Сахно. Зачепіть його про аграрну справу,—так він в „найголоволомнїщих“ муніціпалітаціях, націоналізаціях та соціалізаціях любого інтелігента за пояс заткне“.

... „Замісць бувшого жандаря Крука, — перед вами цїла низка молодих і підстаркуватих, зубатих і сміливих подолян“. [1])

Такими рисами характеризує д. В. Піснячевський членів української громади другої думи. І ся характеристика не плід буйної фантазії людини, заснованої на поверховому знайомстві зокола з послами — селянами, а має під собою твердий ґрунт в безпосереднїх спостережіннях автора, що стояв в близьких і тїсних стосунках до громади і мав змогу більш-менш детально довідати ся про світогляд громадян в справах полїтичних і суспільних. Як на доказ сього можно послати ся на промови послів на першому вже зборі громади, в яких виявили ся думки і погляди їх що до автономії України, ідея якої стала цїлком зрозумілою їм; що до справи земельної — як і в чому саме питаннє про землю на Вкраїнї відріжняєть ся від сього ж таки питання у Московщинї, і через що саме на Вкраїнї його треба розвязати не так як у Московщинї, чи якійсь иньшій країнї, на пр. у Польщі; промовники зазначали так же само особливости у фабрично-заводському промислові на Вкраїнї і через се розуміли, що справу з питаннєм робітничим не можна розвязати спільними для всїх країн законами; виявили вони також розуміннє особливости в питаннях культури взагалї, просвіти, самоурядовання і т. ин. Нарештї вони добре тямили вагу і значіннє істнування особливої української громади в думі з погляду на пробудженнє самосвідомости укра-

[1]) „Рада“ ч. 53.

Generated on 2015-08-09 07:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

їнського народа, його політичного і суспільного виховання й орґанізації.

„Голос української громади, — говорило ся вже на першому зборі її, — швидче дійде до серця українського селянина, ніж голос Алексинського чи Озоля; її газета, написана простою популярною мовою, і росповсюджена по Україні більше зробить, ніж „Трудовой народ" великоросиян. Так само як і в думі кияне та подоляне швидче перетягнуть од правих яких-небудь волиняків чи минчаків, ніж Церетелі, абож селянин з Калуги чи Перми, бо слово земляка чи в єврейськім чи в земельнім питанні більшу перед ним матиме вагу, ніж слово чужинця [1]).

Всї отсї цїлком вірні й справедливі думки в значній мірі і для значного числа членів громади були лише теоретичними аж по день, коли в думі почала ся справжня орґанічна робота, бо тут тілько в лябораторіях законодатної діяльности, в процесї творіння правових норм вкупі з представниками инших країн, инших національностей, инших кляс і ґруп їх, наші посли на конкретних фактах, на практиці a posteriori побачили те, що їм було зрозуміле і попереду, але зрозуміле a priori. На ділї вони впевнили ся, що представництво від такої великої країни, з такою силою української людности, з своїми особливостями мало не у всїх сферах житя економічного, соціального і побутово-культурного, силою самих річей не розминаючись зо всїма иншими проґресивними течіями і напрямками повинно йти своєю власною стежкою, як що воно тілько бажає зробити найбільше користи тій країнї і тому народови, що послали його до парляменту. Щоденна праця по ріжних думських комісіях вкупі з членами трудової фракції, до якої повписувала ся більша частина послів з України з самого початку, пересвідчила їх в тому, що стоючи на спільному ґрунтї з трудовою фракцією, хоча вона й не ворожа до їх, їм не можна буде підійти до тої чи иншої справи, розглянути її і розвязати як слїд з свого власного погляду. Окрім того послам з України довело ся дізнати таки на собі і нехтуваннє як ними самими так і їх домаганнями з боку своїх товаришів по фракції, нарештї вихід Українців з трудової фракції прискорило безладдє у самій фракції, в якій через аморфність її тактика й дісціпліна слабувала на всї ноги.

Наслїдком сього пересвідчення став ся рішучий вихід послів-Українців з трудової фракції і заснуваннє окремої української парляментської фракції з власною орґанізацією, проґрамою, так-

[1]) „Рада", ч. 58.

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

тикою і дісціплїною. Формально се стало ся 24 мая. Кореспондент „Ради“ у своєму останньому дописови з думи малює сей факт і його причини так: сказавши про безладдє, що панувало в трудовій фракції, далї про нахил до автократизму її лїдерів, кореспондент пише:

„Рядове селянство жахала така тактика главарів. Воно дорожило своїми голосами і довіррям виборців, і селяне голосували не раніще, як тільки кожне діло по людськи обміркувавши. А тут їм кажуть: „дивіть ся нам у спину: ми підіймемось вставайте і ви“. Ось через що часто-густо селяне не хотіли зовсім голосувать і задержувались при балотіровках.

Б українців було ще багато й инших причин, крім висшезгаданих і тих, про які я ранїш писав. Їх інтереси, як представників українських трудових мас, рішучо нехтувати і в Думі, і в групі товариші по фракції. Литовці, козаки, мусульмане і иньші мали право сміливо і одверто балакать і про те, що у них земства не має, і про бажання свого народу добитись автономії і власного земельного фонду. Українцям же треба було тільки заикнутись про свій фонд, про свою автономію, про інтереси трудових українських мас, як великоросіяне і навіть литовцї накидались на наших депутатів з піною на губах, репетуючи, що їх хотять ограбить. Дарма їм казали, що в українців самих землі не має, що коли лишить ся від харчової норми, то і їм ще дадуть — буде особливий переселенський фонд — ті ніяк не заспокоювались. При таких умовах навіть несвідомі українцї почували себе чужими в гурті тих протестантів і все більше та більше горнулись до своїх. [1]).

Цікаво зазначити те, що на вихід з трудової ґрупи Українцї зважили ся не одразу, а по довгій боротьбі і детальному обміркованню свого вчинку, розуміючи його велику полїтичну вагу. Їх турбувало питаннє, чи не пошкодить їхнїй вчинок трудовій фракції і всій лївій частинї думи, і чи не вийде він на користь центрови й правим. Цїлих два тижднї мало не що дня в громадї йшли наради. Але на їх виявило ся, що: 1) трудова фракція сяк чи так а роспадеть ся: 2) що свідомі елєменти українського справжнього демосу, а не тільки інтелїґентських його гуртків в наказах і листах до громади висловлює одностайне бажаннє, щоб українські посли зорґанїзували власну ґрупу окрему від инших парляментських партій і фракцій і 3) що за час істнування думи і видання громадою свого орґану само життє фактами потвердило думки й слова орґанїзаторів громади, котрі на першому зборі її говорили, що ради самої пропаґанди ідей українства, послам варто закласти власну громаду, а не блукати по чужих

[1]) „Рада“, ч. 126.

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

фракціях; що для діла буде далеко користніще як що депутати-Українці промовлятимуть з думської трибуни до народу язиком його інтересів — найбільше йому зрозумілим і доступним, і коли розженуть і другу думу, то в третій посли з України будуть вже застраховані від помилки попереднїх двох українських громад і зразу зорґанізують власний гурт. Обміркувавши таким чином з усїх боків справу, громада доручила 20 чоловіка з найвидатнїщих своїх членів подати заяву від імени громади про вихід з трудової фракції, застерігши її, що вона виходить не через прінціпіальні проґрамові незгоди яких не багато, а через незгоду що до тактики. На загальному зборі трудовиків, н.-с., та с.-р., 24 мая зійшли ся для обміркування гуртом законопроєкту про амнестію і формули переходу до чергових справ по дебатах з приводу аґрарного питання, депутат Сайко прочитав заяву української громади.

Вихід громади з фракції і заява її були несподіванкою для трудовиків і дуже вразили фракцію їхню. Тоді депутати: Чигирик та Семенов додали, щоб на вчинок Українців не подивили ся, „як на зворот в право".

„Ми будемо стоять горою за інтереси пригнобленого українського робочого і селянського люду. Але разом з тим будемо „бичувать і наших товаришів з инших націй, будемо помагать в боротьбі і нашим товаришам лївим, — сказали вони".

По виході з фракції, громада тілько заходила ся вже в друге біля своєї орґанізації і думської роботи, яко самостійна і окрема фракція. Збіраючись що-дня вже у власнім помешканні, громада остаточно розглянула і обміркувала свою проґраму, склала умотивовану заяву про свій вихід з трудової фракції, заходила ся коло розгляду і обміркування чергових справ думських, з свого погляду, обміркувала і доручила обраним з поміж своїх вже членів комісіям скласти три законопроєкти, серед яких законопроєкт про відкритє українських катедр при університетах: київському, харковському та одеському цілком, вже було уложено. Через кілька днів в ч. 11 „Рідної Справи" було видруковано умотивовану заяву про вихід громади з трудової фракції з передмовою. Тая передмова — вступна статя під заголовком „На певний шлях", автори якої в дуже популярній формі виясняють українському народови своє становище у думі серед иньших ґруп і фракцій, конечну потребу окремої української фракції, розуміннє з боку послів сієї потреби і ті причини, що довгий час стояли їм на

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

перешкоді до здійснення того, чого вимагало само житє, і голос власного розуму і народа, наскілько він встиг виявити ся у зносинах його з громадою. Тут громада між иншим отверто признаєть ся, що постанови і накази партійних українських зїздів що до парляментської громади, особливо двох із їх: демократично-радикальної і народньої партій не мало спричинили ся до виходу громади з трудової фракції і орґанїзації власної і самостійної ґрупи. Заяву громади як цікавий історичний документ ми вважаємо за потрібне подати цілком.

„Порішивши оддїлитись в самостійну парляментську українську громаду і повиходити для сього з инших фракцій, до котрих ми попереду належали, ми добре розуміли, який се важний вчинок і уважаємо потрібним, щоб не було нїякого непорозуміння, прилюдно висловити ті причини, з яких се сталось.

Російська імперія, як відомо, виникла з Московського царства, котре витворилось більш меньш насильним приєднаннєм сусїднїх держав і земель. Вона поширилась і зміцнїла теж через подібні захвати як в Европі так і в Азії, — і тепер складаєть ся з богатьох ріжних частин, що иноді держать ся купи лиш оружною силою і дуже боляче відчувають, що вони підлеглі пануючому великоруському народови і його центральному правительству. Вони тим глибше почувають свою підлеглість, що як тільки котра з сих невеликоруських частин спробує хоч трохи оберегти свої національні осібности, то на се вже правительство дивить ся, як на полїтичний сепаратизм (бажаннє оддїлитись), котрий загрожує цїлости і єдности російської держави.

Тепер, коли Російська імперія зробилась конституційною державою і коли її основні закони (статті 72—81) забезпечують усім російським громадянам, не розбіраючи нації та віри, вільний розвиток, ми не тілько не бачим в законодавчій діяльности правительства якоїсь переміни поглядів на права невеликоруських народів, але в ґазетах, близьких до уряду, чуємо старі обвинувачення в полїтичнім сепаратизмі, — і сим обвинуваченням, як видно, спочувають і де-які з полїтичних партій, що виробились в Думі.

Між тим полїтичне оддїленнє від Россії якого-небудь з її безправних народів, — так само і України, — ми признаємо за неможливе і небажане.

Не кажучи вже про те, що таке оддїленнє порушить загальне. полїтичну рівновагу Европи, що воно може викликати чужоземне втручаннє і закінчитись новим поневоленням народів, що шукають волї, — се полїтичне оддїленнє, щоб його здійснити і забезпечити на далї незалежність і силу нової держави, вимагало-б такого напруження економічних сил, якого така держава не змогла-б витримати. Далї, коли-б такий державі і пощастило, вона конечне мусїла б підпасти під економічну і полїтичну залеглість від дужчих сусїдів, так як ми тепер бачимо у Румунів, Болгар, Сербів, Чорногорців і т. и

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

З другого-ж боку, народи, що складають сучасну Росію, за сотні літ спільного життя дуже багато внесли в загально-державний культурний і матеріальний капітал — і не можуть зректись від нього. Не витворювати нові держави по старим зразкам повинні тепер поневолені народи Росії; вони повинні йти до такого перероблення російської держави, як вже там вона не склалась, — щоб кожному народови була забезпечена свобода самостійного розвитку і життя на своїй землї.

Отже ми не признаємо нї можливим, нї бажаним порушення цїлости і єдности Російської держави, а навпаки бачимо в тій цїлости і єдности конечну умову сили для забезпечення будуччини всїх народів Росії, — і про се заявляємо зовсїм певно і рішуюче.

Але ся цїлість та єдність російської держави буде міцна і непорушна лиш тодї, як народи, що складають Росію, будуть звязані між собою не військовою силою і централїзацією урядування, а через справжню спільність інтересів, котру всї будуть признавати. Вживаннє трохи не всїх економічних і полїтичних сил держави на те, щоб удержати слухняними всї її ріжні частини, і щоб піддержати адмінїстративну централїзацію, вже привело до того, що добробут люду і навіть зовнішню безпечність краю тепер не можна уважати за певні.

Один тілько єсть вихід з сього становища. По нашому глибокому переконанню, — се рішуча і конечна переробка державного урядування на національну і территоріальну (краєву) автономію всїх країн Російської імперії, котрих людність повинна одержати права самовиразу і самоурядовання.

Через те, маючи на увазї, що жадна з полїтичних партій Державної Думи не виставила досї питання про краєву автономію в усїй повноті і для всїх недержавних народів Росії, а в тім і для нашого рідного краю — України, ми ставимо своєю особливою метою досягнути сього не резолюціями чи полїтичними програмами, а міцними державними установами; для сього, а також і для оборони всїх окремих інтересів України в загальнім законодавстві, — ми рішили зєднатись в одну українську парляментську громаду, повиходивши для того з партій, до котрих ми досї належали.

Єднаючись таким чином для того, щоб добити ся зведення автономного ладу в усїй Росії визволення нашої України з неволї, зостаючись вірні українській національній думцї, котра завжди йшла не ухиляючись поруч з думками демократизму й поступу, ми зовсїм не думаємо одрізнятись від загальних полїтичних і економічних змагань инших опозіційних партій. Поруч з тими партіями в Думі і в можливо повній згодї з ними ми будемо добиватись полїтичних і громадянських прав кожному з люду Російської держави, на умовах повної рівности, не розбіраючи віри, нації і полу, будемо добиватись поширення прав народнього представництва що до законодавчого почину, що до бюджета і догляду над діяльністю мінїстерства, одвічального перед Думою.

Що до економічних справ, то на першу чергу ми ставимо здобуття народови землї, котрою користували ся-б тілько ті, що прикла-

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

дають до неї свою працю. Для того ми уважаємо потрібним перевести законодавчим способом через Державну Думу примусове одбіраннє в краєвий фонд казенних, удільних, кабінетських, монастирських, церковних і всїх тих панських земель, котрі переважають трудову норму, щоб віддати їх на урівняне вживаннє трудового народа.

Що до робітницької справи, то ми будемо вимагати восьмигодинного робочого дня, оборони праці жінок та дітей, страховки на старість та случай знесилення. Домагаючись скасування економічного крепацтва, ми не бачимо великої ріжниці межи примусовим одбіраннєм земельних чи заводських маєтків. Що до сього, то на першій черзї треба поставити ті фабрично-заводські підприємства, котрі стосують ся до хлїборобства (сахарні, винокурні то що).

Отже ми не расходимось в основних завданнях що до парляментської роботи з иншими опозіційними гуртами — і через те рішуче одхиляємо всякі докори, нїби ми дробимо чи ослабляємо сили демократії або забуваємо загальні інтереси держави за своїми національними змаганнями. Наше глибоке переконаннє, — що наш виступ льогічно виходить з сучасного становища держави і з самих насущних її потреб, що ждуть задоволення".

Але на превеликий жаль, ледве тілько громада встигла вступити в другий період свого житя і роспочати працю по-новому, як нитка житя самої думи увірвала ся і поклала край усїй роботї народнього представництва. Правда, незабаром буде скликано третю думу. Але навряд, чи український народ матиме в їй серед послів представників своїх інтересів після нового виборчого закону. Про те ми подаючи досить цікаву, як на наш погляд, історію української громади в другій думі сподїваємо ся, як і сама громада висловила ся, що досвід послів з України перших двох дум не пропаде марно: він знадобить ся колись і допоможе будущим послам зразу стать на певний ґрунт.

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

П. КАПЕЛЬГОРОДСЬКИЙ.

Пісня жнців.

Годі дрімати, бо треба вставати, —
Ніч безпросьвітня минає:
Ген розвидняєть ся, люд прокидаєть ся,
Праці денної шукає.
Он уже й сонечко всім усьміхаєть ся,
Золото скрізь розсипає!

Нумо до діла, до справжнього діла, —
Ми ж бо і так забарились!
Руки не зморені... Ниви поорані
Колосом спілим укрились.
Дні такі довгі, а ніченьки зоряні, —
Ще ми, брати не спізнились!

Встаньмо раненько, вберімось хутенько,
Вийдім на поле з косою...
Кожна билиночка, кожна рослиночка
Божою вмилась росою, —
Де не поглянеш, на листі перлиночка
Сяє привабно красою.

Поле безкрає на сонечку грає...
Доки ж ми будемо ждати?
Досить вагали ся сонця питали ся,
Чи не пора уже жати?
Чом же тепер ми позаду остали ся?
Час до роботи ставати!

1907 року 5 січня.

С. ЧЕРКАСЕНКО.

Немає сил.

Немає сил втікти од гучного життя!
Душа болить і рветь ся геть у височінь,
Бажає там поринути без вороття,
Як в сяйві сонця ночи тінь...

Покинь життя, навік від його одсахнись,
Кохай ся і живи в довічній лиш красі,
Лиш їй самій кабі, вклоняй ся і молись,
Покинь життя принади всі!..

Немає сил... Бо серця думи потайні —
Усі! усі! — з життя вродились і умруть
В йому, — вони лиш відгуки його смутні:
Нема його — й вони заснуть!

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

БЄРНШТЕРНЕ БЄРНЗОН.

МАРІ.

РОМАН.

VIII.

Рішило ся.

(Конець).

Другого дня Мері була на гробах. Її увагу відвернув від болю малий припадок,

Була субота, а завтрішня неділя була одним із нечисленних днів у році, коли в каплиці правили службу божу. На такі дні радо прикрашувано гроби. Сусідній двір належав колись до Кроґскоґена і похоронне місце для нього було також тут. Власне прийшла селянка, щоб прикрасити сьвіжий гріб, і з нею прибіг старий фінський пес. Малий пудель Мері кинув ся очевидно по щирости до нього, і на велике здивоване Мері й селянки старий пес після докладних розслідів приняв малого дурня до своєї приязни. Він, що не міг стерпіти молодих псів, в того формально влюбив ся. Позволяв, щоб той його тягав за вуха та кусав у лапи, а навіть поклав ся неред ним і вдавав переможеного. Се справляло Мері таку радість, що вона пішла кусень дороги з жінкою, щоб придивляти ся тій забаві. І за се стріла її нагорода, бо наслухала ся теплих похвал для свого батька, які були відгуком всего того, що в тих днях говорили про нього кругом і що складало ся на його посмертну славу.

Коли вертала до дому з псом, який все ще був розбавлений, думала собі: Чи я починаю бути подібна до матери? Чи в мені лежало щось, що давнійше не мало простору розвивати ся? Якась іділля?

Того дня ждали її дві річи. Перша, се лист від дядька Клявса. Він назвав її: „Моя високоповажана, дорога похреснице, панно Мері Кроґ!“ Що він був її хресним батьком, про се вона нічого не знала. Батько ніколи не казав їй сего. Видно сам уже був забув про се. Дядько Клявс писав: „Є почуваня, занадто сильні для слів, особливо для писаних. Я не герой пера і тому позволяю собі лише висловити письменно те, чого не міг сказати, а саме, що того самого дня, коли вмер мій незабутній приятель, твій батько, і твоя благородна опікунка пані Дооз, і ти лишила

Generated on 2015-08-09 07:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ся сама, я назначив тебе, моя дорога похреснице, наслідницею моєї спадщини. Мій маєток куди менший, як се загально думають, а крім того в останніх роках мав я важкі втрати. Але все таки остає ще досить для вас обоїх, значить, коли ти заряджувати-меш своєю частю, а не Єрґен*). Я власне допускаю, що ви поберете ся. Від богатьох літ лежить у мене тестамент пані Дооз, я заряджував її грішми. Вчора я отворив тестамент. Вона записала тобі все, що має. Є того коло шістьдесять тисяч корон, але з тими грішми таке саме, як з грішми твого батька: тепер не дають вони майже ніякого доходу. Твій хресний батько Клявс Кроґ".

Мері зараз відповіла. „Мій дорогий дядьку і хресний батьку! Твій лист дуже мене зворушив. Дякую Тобі з цілого серця. Але твого великого дару не можу приняти. Адже Єрґен твій вихованець і я ніяк не хочу ставати йому в дорозі. Не будь за те на мене злий. Не можу инакше. Про тестамент пані Дооз розпоряджу ся пізнійше й донесу Тобі про те. Твоя вдячна Мері Кроґ".

Виславши лист почула гуркіт воза. Зараз опісля принесли їй карту, на якій стояло: Dr. med. Марґарета Рее.

Заки вона ввійшла, минула хвиля. Мусіла найперше скинути подорожний плащ; се був холодний день. Се значно побільшило напружене Мері, так що коли висока, сильна жінка з добрими очима стала в дверях, вона задрожала й поблідла. Бачила, яке вражінє зробило се в добрих очах і як вони розпростерли над нею все своє співчутє. Неначе-б знали ся вже роками, Мері підійшла до неї, поклала голову на її плече й заплакала. Марґарета Рее пригорнула нещасну тепло до себе.

Сіли. Панна Рее прийшла запитати, коли Мері думає їхати за границю. Мері поглянула на неї здивована. „Чи я з ким говорила про се?" Марґарета Рее сказала, що чула се від доглядачки. „Ах", відповіла Мері, „що я говорила в тім стані, не знаю. В кождім разі пізнійше я вже не думала про се". „То не їдете?" Мері вагала ся. „Справді не можу сказати, я ще не в силі думати про себе саму." Марґарета Рее була в клопоті. Се бачила Мері, чи радше чула. „Ви також хочете їхати?" запитала. „Так. І хотіла знати, чи не могла-б вам у чім помогти, тоді могла-б

*) Сї слова були підкреслені.

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

свою подорож урядити зовсім відповідно до вашої.“ „Куди-ж ви їдете?“ „Їду на студії і зачинаю від Парижа. Доглядачка казала, що ви вибираєте ся туди“, додала вона. Починала бути щораз більше заклопотана: хотіла помогти Мері, а тепер виходило, що вона накидаєть ся.

„Я знаю, які ви добрі“, відповіла Мері. „Можливо, що я говорила про Париж, сього не можу собі тепер пригадати; скажу тільки, що поки-що нічого ще не порішила“. „То справді мушу просити прощеня, бо все се вийшло з непорозуміня.“ Панна Рее встала.

Мері чула, що повинна її задержати, але неначе не мала до сього сили. Аж коли та була вже коло дверий, вона задержала її. „В сих днях прийду поговорити з вами, панно Рее“. — говорила тихо й зі спущеними очима. „Нині не маю сили“, додала. „Се видно по вас. Я догадувала ся того і принесла Вам щось, коли хочете приняти. Се найліпше покріпленє, яке знаю“.

Ні, яка вона симпатична. Мері дякувала їй сердечно.

„Коли буду трохи сильнійша, прийду“. „Буду дуже рада“. „Себто“, сказала Мері, червоніючи, „ви не мали-б нічого проти того, щоб прийти до мене?“ „До вашого дому на торговиці?“ Також почервоніла. „Так, до нашого дому на торговиці. Чи властиво я вже не можу казати: до нашого дому“. Сльози знов пустили ся їй з очий.

„Коли тільки мені скажете, прийду“.

Се наступило через вісім днів. Серед найскаженійшої падолистової бурі, найстрашнійшої, яку затямили в околиці. Заливи ще не позамерзали і кораблї ще плавали. Але нині ледви з великою бідою посували ся на перед. А коло міста не могли далї рушити. Марґарета Рее була дуже здивована, коли того дня прийшло запитанє, чи не могла би прийти до дому Кроґів на торговиці. Прийшла в привітно огрітий дім, хоч усї привикли бачити його опущеним і зі спущеними жалюзіями. Повели її в гору широкими, старомодними сходами; цілість мала форму і стиль старих міщанських домів з попереднього столїтя. Мері сиділа в глибині в червонім будуарі, що походив іще з часів її матери і був зовсім незмінений. Сиділа на софі під великим портретом матери. Коли встала, в чорній одїжи, блїда, з важкими очима під червоним волосєм, видала ся Марґареті Рее втіленим образом смутку, — найгарнійше, що можна було собі уявити. Сьвяточний

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

супокій лежав на всій її істоті, говорила так тихо, як тільки на се позволяла буря.

„Чую, що ви шануєте смуток инших, і я також певна, що вмієте мовчати“. „Так“. Минула хвилька, заки Мері сказала: „Хто такий Єрґен Тіис?“ „Хто Єрґен Тіис?“

„Богато причин заставляє мене допускати, що ви“... „В такім разї мушу найперше запитати: чи ви не заручені з Єрґеном Тіісом?“ „Ні“. „Так говорили“. Мері мовчала. „Так, але чи ви ніколи не були заручені?“ „Була“. Тепер Марґарета сказала швидко й весело: „Але розвязали заручини?“ Мері притакнула. „Сим буде богато людий тішити ся, бо Єрґен Тіис не стóїть вас“. Се, здавало ся, Мері зовсім не дивує. „Ви щось знаєте?“ запитала вона. „Жіноча лікарка, дорога панно, знає більше, як може сказати“. „Але я все таки думаю, що він любив мене“, сказала Мері, неначе оправдуючи себе. „Так, се ми всї бачили“, відповіла Марґарета, „він безперечно любив вас щирійше, як котру иншу“. І додала: „І се не дивно. Але в Християнії я знала молоду, чарівну дївчину. Вона була тодї його єдина. Се підбило її, а що вони не могли побрати ся, вона віддала ся йому“.

„Що вона зробила?“ Мері зірвала ся налякана. Чи добре чула? На дворі така сильна буря, що ледви можна було що чути. Марґарета повторила виразно й певне: „Вона мала щире серце і вірила, що вона справдї його єдина“.

„Вони не могли побрати ся?“ „Нї, не могли побрати ся, й вона віддала ся йому“.

Мері зірвала ся, але стала; хотїла щось сказати, але здержала ся. „Не лякайте ся так, дорога панно, се не такий рідкий випадок“. При сих словах Мері неначе впала до ряду низьких чисел. Поволи знов сїла.

„Ви певне не маєте житєвого досьвіду в таких справах“. Мері похитала головою. „То мене справдї дивує, що ви ще в пору розвязали ся з Єрґеном Тіісом; він має рутину“. Мері не відповідала. „Ми всї думали, що ви поберете ся ще до осени, особливо коли ваш батько і пан Дооз занедужали“.

„Ми хотїли, але показало ся неможливим“.

Марґарета не могла збагнути, що криєть ся за тою загадочною відповідю, але говорила далї з допитливим поглядом: „Тодї певне його пристрасть сильно зросла?“ Мері задрожала, але зібрала всї сили: „Ви неначе-б його знали?“ Марґарета ва-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

гала ся хвильку. „Знаєте“, сказала, „я старша від вас і старша від нього, а все таки на сором мені треба сказати: в Християнії я порядно завернула собі ним голову, справді. Він се відкрив і — зробив пробу“. Засьміяла ся.

Мері поблїдла, встала й підійшла до вікна. З надвору били об шиби буря й дощ, тепер треба було дуже голосно говорити. Мері стояла хвильку коло вікна й стала перед Марґаретою, блїда як смерть і дуже зворушена.

„Обіцяєте менї нікому не казати, про що ми нинї говорили?“ Марґарета поглянула здивована:

„Я маю нікому не казати, що ви питали мене про Єрґена Тіса?“

„Я дуже прошу, щоб ніхто про се не знав“.

„Кого розумієте?“

Мері поглянула на неї. „Кого розуміть?“ Вона не розуміла сього питаня. Але Марґарета встала. „Сюди в город прибув один чоловік, щоб вам сказати, що Єрґен Тіс не стоїть вас. Він прийшов за пізно. Але все таки здаєть ся менї, що він заслужив дізнати ся, що ви тепер самі відкрили, хто той Єрґен Тіс“. Мері відповіла швидко: „Так, так, скажіть йому се, скажіть йому се, прошу. Отже він для того прибув?“ додала поволи. „Яка я рада, що ви менї се сказали. Бо моя друга просьба була“... вона задержала ся хвильку, „друге, чого хотїла я в вас просити, було... поздоровіть від мене свого брата“.

„Добре. І дякую вам за се. Ви знаєте, чим ви для мого брата“. Очи Мері пересовгнули ся геть.

„Я одна з тих нещасних“, сказала, „які у своїм власнім житю нїколи не вміють знайти ся в тім, що стало ся. Не знахожу нитки, але прочуте говорить менї, що в сїм причасний ваш брат“. Очевидно хотїла ще більше сказати, але не могла. Замісь того підійшла знов до вікна і стала. Буря промовляла з надвору до кімнати тисячними голосами обуреня. Просто кликала її. „Мій Боже, така буря“, сказала Марґарета сильним голосом.

„Тїшу ся, що можу вийти в такий час“, сказала Мері й обернула ся до неї з ясними очима.

„Хочете виходити в такий час?“ скрикнула Марґарета.

„Піду до дому“, відповіла Мері.

„Ще до того йти?“ Мері підійшла і стала перед нею, не-

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

наче-б хотіла сказати щось велике, дике. Замісь того змовчала. Але невисловлене лунало з її очий, з лиця і з грудий, воно заставило її простягнути рамена в гору і з диким стогоном кинути ся назад на софу своєї матери, де Марґарета її застала була. Опісля закрила лице руками.

Марґарета стала перед Мері на коліна. А Мері позволила їй спокійно обняти себе, притиснути до грудий як утомлену, хору дитину. Бризнули сльози, зворушливі, безпомічні, діточі сльози. Її голова впала на рамена приятельки.

Але тільки на хвильку. Опісля підняла ся одним рухом. Бо Марґарета шепнула їй в вухо: „Вам щось бракує. Скажіть мені".

Ані слова відповіди. Марґарета не сьміла більше говорити. Встала. Чула, що тут покінчила все.

Мері не робила нічого, щоб задержати її, попрощали ся. Вона також устала.

Але Марґарета, стоячи вже коло дверий, не могла ще раз не сказати: „Справді хочете вийти?" Мері кивнула головою, неначе-б хотіла сказати: „Нічого більше про те, се моя річ".

Марґарета пішла.

В городі горіли вже ліхтарні, коли Мері стояла на дворі перед своїм домом. Ледви держала ся серед ударів вітру, який з південного заходу протискав ся поміж доми. Мала непромокальний плащ з капузою, густо запнятий жакет і непромакальну обув. Ішла як могла найшвидше. Тільки один образ лишив ся в ній з розмови з Марґаретою. І він гнав її наперед, бив її, разом з дощем, що бив її по плечах. Налякані очи Марґарети і її бліде лице, коли вона сказала: „Вам щось бракує, скажіть мені". Небесні сили, вона знала! Так дивили ся-б на неї всі, коли-б дізнали ся. Так страшно завела й обидила людий в їх вірі в неї. Здавало ся їй, що всі вони за її плечима і вона втікає перед ними. Незамітно для себе самої була вже далеко за городом. Коли минула останню ліхтарню, стало страшно темно. Мусіла на хвильку стати, заки побачила дорогу. А тоді почала просто бігти далі. Буря йшла по части з заду, по части з боку. От се засуд, що проганяє її з краю і сьвіта. Ще дальше гонить її. З хвилї, коли зрозуміла своє положенє, здавало ся їй, що принесли їй пакет, якого до тої хвилї не отворила. Весь час прочувала, що в нім є, але отворила його властиво аж вчора. В пакеті була

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

велика чорна заслона, в яку вона мала обгорнути себе і свій сором: заслона смерти. Але й се дано їй тільки під умовою. Під умовою, яку знала ще від дитинства.

Тоді оповідали їй про одну бабку. Вона хотіла затаїти, що завагітніла підчас неприсутности мужа і що вечера ходила потайки босими ногами по холодній як лід підлозі. Хотіла вмерти природною смертю, яка була-б наслідком того. Тоді ніхто не знав би, що вона собі відібрала житє, і не повстане ніяке „чому?“ Але хтось чув, як вона так ходила що ночи, і се таки вийшло на верх.

Тепер треба се ліпше зробити.

Від слабости, яка так неждано найшла на неї, коли вона стояла перед Марґаретою, не було ні сліду. Непогода насталила її. Тепер мала силу до свого діла.

Неначе на те, щоб зараз перебути пробу, виринуло коло неї щось велике, з формами тіни. Неждано вийшло з темряви, так грізно, близько, що почала тікати. Який великий був її жах, коли крізь рев бурі причувало ся їй, що се біжить за нею. Вона набирає знов відваги і стає. Те позаду неї стає також. Вона йде далі, те також іде далі. Ні, думає вона, коли не маю відваги стати йому перед очи, то також не маю відваги до найблизшого діла. Обертаєть ся рішучо й іде просто на страхітє, що гнало за нею. А воно заржало добродушно, — був се молодий кінь. Був осідланий і в своїй опущености шукав чоловіка. Погладила його й заговорила до нього. Все-ж був се привіт від житя і опущений потішав ту, що в розпуці. Але коли звірь хотів іти далі за нею, відвела його на найблизше селянське подвірє. Мусіла бути сама. Там були дуже здивовані, що в таку непогоду якийсь чоловік був на дворі, а до того ще жінка. Швидко втікла з ясности знов у темряву.

Але та мала пригода покріпила її. Тепер знала, що має відвагу. І швидко пішла далі.

Тепер ішла через перший горб, що перетинав дорогу. Чи се справді так було, чи тільки здавало ся їй, що буря все кріпшає. Мусить в кінці дійти до найвисшого ступня. Але для неї плакав голосом бурі її власний сором. Власне се покріпляло її. Перед смертю не було їй лячно, тільки перед житєм.

Ідучи далі все передумувала. Своєї дитини не хотіла зрадити. Не хотіла її вбити, щоб себе вратувати. Не хотіла дати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чужим, щоб опісля відректи ся. Не хотіла жити, не шануючи себе саму.

Коли-б прийшов до неї жених, — а їх певне прийде так богато, як приходило доси, — має йому признати ся? Або безсоромно все промовчати? Ні, тільки одно могла вчинити з честю, разом з дитиною згинути. До нічого иншого не чула сили. Але се треба було так зробити, щоб ніхто не завважив. Мусить умерти наслідком недуги, значить, треба набрати ся смертної недуги.

Се повинна зробити для себе самої. Бо сього була ще нині так само певна, як того вечера, коли пішла до Єрґена, була певна, що не заслужила бути через те нещасною.

Се була величезна похибка, так, але вона не була винна. Правда, се було сильно сплетене з природним потягом, але все таки був се поступок, якого не соромила ся. Се повинна зробити для себе самої, щоб умерти з незменшеним співчутєм всїх людий, скільки їх знала. Се повинна зробити також для тих, що бачили в ній першу поміж усіми. Не хотіла нельояльно завести віру инших у себе.

Була тепер на початку шматка землї, що вибігав на море. Страшна боротьба, яка тут почала ся, стала мимохіть боротьбою за се одно. Неначе всї сили землї хотіли їй відібрати самопошану й засудити її. Море було тут свобідне і милями йшли сюди хвилї, зростаючи безнастанно. А коли розбивали ся о скали, прискали метрами в гору. Найвисші доходили останнїми бючими смугами аж до неї. „Маєш, маєш!“ А буря, що била о пошарпані краї скал, хотіла її силою тиску воздуха пірвати з відси й викинути геть. Хоч плащ добре притримував її спідниці, здавало ся їй, що буря хоче їх зірвати з неї. „Стій гола у своїм соромі, у своїм соромі!“

Але щоб вона почула себе винною, до того шалений гук хвиль таки не довів. Також буря не могла загнати її до зелїзної штаби край дороги, а звідти десь далї. Хилила ся, підчас найбільших ударів мусїла ставати, але йшла відважно далї й держала ся своєї дороги. „Не віддам мого почесного вінка й умру з ним. Не будете мене мати“.

Перейшла щасливо кругом сього шматка землї на другий бік і звідси на рівнину між сим горбом і другим. Тут раз завалило ся камінє, обірвала ся гора і тепер лежали тут зломи каміня, через які вела дорога. Серед сих збутвілих зломів, зараз коло

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

дороги, стояла однїська слаба берізка. Переходячи туди, думала про ту берізку: серед такої бурі її певне зломило? Нї, вона стояла. Стала коло неї, щоб відітхнути. Деревце гнуло ся, так що вона кождої хвилї думала: тепер зломить ся; але молоде і сьвіже знов випростовувало ся. Вона сама не могла вдержати ся на місцї, так страшно як раз тут шалїла буря, але молода береза, що вигнала так високо, мала таку богату корону й була така нїжна і слаба, — та видержувала.

Хотїла розвинути ту думку, йдучи далї по рівнинї. Але якраз тут буря мала таку силу, що била її дощем по лици; кожда смуга була наче остра стріла. Так, так, думала, так було-б менї, коли-б попробувала держати ся серед бурі, яка мене жде.

Сьвітла з осель, — одиноке, що вона бачила, — віщували супокій. Але вона знала, щó він має для неї.

Бігла далї здовж заливу, але почала втомляти ся. Пізнавала се по тім, що образи брали верх, а дїйсність затирала ся. Старі образи, які знала з книжок. Коли добила ся до найблизшого шматка землї, море, яке знов розтягало ся вільне перед нею, се не було море, тільки складало ся з самих морських потворів, які з широко отвореними пащами ревіли з жадоби, сотнї сотень. А повітрє було повне лїтаючих диких звірів зі страшними крилами, які тим у морі обіцяли кинути її в їх пащу. Останнїми силами держала ся камяної стїни, але натрапила на рів; упала в нього і змочила ся до голови. Отже ще більше ворогів, подумала, і почала драпати ся в гору. На щастє шматок землї був вузкий і вона швидко добила ся до скруту на найблизшу рівнину. Тепер треба було перейти ще тільки один горб. Не для вратованя житя боронила ся вона перед бурею, нї, для вратованя чести. Коли-б її знайшли в водї або коли-б зовсїм пропала, всї люди сказали би, що вона шукала смерти, — і шукали б причини.

Аж тут крізь темряву почула, як загавкав старий фінський пес. Дуже близько. Отже йшла швидше, нїж думала; була вже коло сусїдського подвіря і справдї побачила сьвітло.

Сама думка, що стріне добру для себе істоту, зворушила її. Любила житє. І не вважала себе такою нездібною до житя. Коли відізвав ся до неї з темряви знайомий голос, то неначе-б люди з розбитого корабля стали на побережю.

Коли йшла через подвірє, пес надбіг мокрий, гавкаючи тихо й махаючи хвостом, щоби привитати ся з нею. Погладила його

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тричі на прощанє і пішла далї. За хвильку почула знов, як гавкав, сим разом иншим, острійшим голосом. Ненароком згадала Єрґена. Адже тою останньою дорогою, яка давнїйше була посьвячена лиш її батькови, ходила й їздила з ним сотки разів. А тепер і се через Єрґена зіпсувало ся. Не могла сюди більше ходити без нього. Анї кусника далї в житє без нього.

Мимоволї поглянула в гору, але неба не було видко.

До краю втомлена йшла через останнїй скрут дороги. Перейшла його без вражіня, без думки про те, що се останнїй раз, але також без боязни.

Цїль, до якої стреміла, стояла так просто і так міцно в неї перед очима, як дорога під її ногами. Та вела тепер полями Кроґскоґена до моста в пристанї. Було так темно, що її очи, хоч привикли до темряви, аж коло моста побачили білі мури каплицї. Її думки полинули на хвильку до гробів на кладовищі, але зараз заставили її йти далї, мусїли зібрати ся коло цїли її дороги. Без ваганя поклала ногу на міст, швидко зійшла в діл. Тут не грозила вже їй буря, дощ не бив її в лице, обоє стали для неї лагідними, приязними силами, коли її нога стала на землю Кроґскоґена. Горби й острови охороняли її. Серед инших обставин була-б се відчула як добродійство, що знаходить ся під охороною батьків; тепер всяка думка отупіла. Зовсїм механїчно йшла на перед. Механїчно відіпняла пару ґузиків плаща, щоб витягнути ключ від купальнї, механїчно всунула його в замок й отворила двері. Аж коли стояла в серединї, в чорній пітьмі, прокинули ся її змисли й жах обхопив її. Останнїй південно-західнїй вітер, який попав сюди, замкнув двері, і її обняв жах. Почула самоту.

Отже мусїла роздягнути ся і зійти долї сходами, щоб стати холодною як лїд. Холодною як лїд. Опісля піти до дому, до пропасницї й до всего, що буде далї. А коли-б пропасниця не зробила того, чого від неї жде, тодї поможе щось инше. Має се з тайних шуфлядок панї Дооз. А вина впаде на пропасницю.

Але тепер, коли хотїла почати розпинати одїж, неначе все почало корити ся в нїй. Холодна дрож пройняла її. Се вода, холодна як лїд вода, на яку дивила ся, се вона наповняє її жахом. Десь близько певне є й лїд. Мусить стати босими ногами на лїд. Нї, бодай задержить панчохи, адже висушить їх опісля, так що нїхто не мати-ме підозріня. Але холодна, ледяна вода? Чи дістане корчі? Нї, буде рухати ся, пливати. Але коли зранить ся

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

об лід, виходячи на верх? Ліпше задержить також нижню одіж. Але чи зможе її висушити до рана? О певне, коли розвісить на печі. Мусить замкнути кімнату, щоби все було в порядку, коли прийде дівчина. Коли-б тільки задержати ясність ума. Ще ніколи не була хора, не знала, як се виглядає.

Серед тих довших міркованьь розіпняла плащ. А коли хотіла зняти капузу, неждано, мимоволі почала від сукні. Розіпняла її на шиї,, там, де висів медальон її матери. При тім її руки почали дрожати, а далі затрясло ся все її тіло. Про медальон вона зовсім не думала, літами не думала про нього, тепер також ні, дрожанє прийшло не від того. Медальон властиво тільки попав у руки підчас дрожаня. Мусіла-ж його знати. Коли-б тільки не забути. Ні, покладе його зараз в кишеню. Так. Аж тут прийшов новий переляк. Зовсім виразно почула сильні кроки на мості, щораз близше. Перестала дрожати. Інстинктовно позапинала ся знов, спершу сукню на шиї, опісля плащ, швидко, швидко. Хто тут має щось шукати? В купальні в кождім разі ні.

Але справді як-раз сюди йшло воно. Сильний рух замком, отворили ся двері, в них показала ся велика постать в дощевім плащи, голова в капузі перевисшала двері, електрична ліхтарня кинула їй сьвітло в лице, вона крикнула диким голосом, — перед нею стояв Франц Рее.

Почутє безсильности обхопило її, таке сильне, що мало не впала. Почула, що її беруть і виносять. Все те було ділом хвилі, двері замкнули ся, її взяли на руки й понесли далі. Не сказала ні слова, він також нічого не говорив.

Але на кінці моста прийшла знов до себе, се він завважив. І зараз почув: „Се насильство!“ Не відповів. За сим пішла проба освободити ся і знов почув, але тепер сильнійше, сьвіжійше: „Се насильство!“ Ніякої відповіди. Тільки обняв її ніжно другою рукою. Запитала з натиском: „Звідки Ви тут?“ Тепер відповів: „Моя сестра“.

Голос, той голос, як любо обнімав він її! Але вона протестувала против того: „Коли Ваша сестра бажає мені добра, коли Ви мені добра бажаєте, то пустіть мене.“ Йшов далі. „Пустіть мене, кажу. Се негідно“. Пробувала вирвати ся йому з рук з такою силою, що мусів змінити положенє, але таки не вирвала ся. Крізь сльози сказала: „На се не позволю собі від нікого, ніхто не має рішати про мене“. Тепер він відповів:

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

„Можете виривати ся, скільки хочете, я занесу вас до дому. Коли не послухаєте мене, стану коло вас на сторожі". Ті слова неначе накладали на неї зелїзні кайдани. Успокоїла ся. „Станете коло мене на сторожі?" „Так, бо ви самі не маєте власти над собою". Чогось такого дурного, нерозумного ще не чула, від коли могла чути. Але не могла тепер диспутувати з ним про се. Тільки відповіла: „І ви думаєте, що се справдї щось поможе?"

„Так. Коли побачите, що ми всї робимо для вас, що тільки в нашій силї, то уступите; ви-ж занадто добрі". Мовчала хвильку, а опісля сказала: „Я неможу приймати помочи від того, що не має для мене повної пошани". Почала плакати.

Франц Рее став і виглянув з-під капузи скільки змога: „Я? Не маю для вас повної пошани? Ви для мене найчистїйше, найгарнїйше з усего, що я коли-будь бачив. І тому тепер несу вас. А зрештою ви могли собі зробити, що хочете, — я знаю! Коли ви що зробили, то з найчистїйших почувань, инакше навіть не можете. Ошукали вас, чи ви страшно помилили ся, — я люблю вас іще горячійше, — так, тепер я се сказав. Бо знаю, що ви також нещасливі, і через те може й я можу щось значити для вас. А се було-б найгарнїйше, що може менї трапити ся. Піду від вас геть, коли так дуже сього захочете, піду з вами звінчати ся, коли схочете показати менї таке велике довірє, забю його, коли сього захочете. Зроблю все, чого захочете, коли тільки через те зможете бути щасливі".

Замовк, але зараз почав знов:

„Коли я нинїшнього вечера йшов за вами, які я муки витерпів... Я нїколи не думав, що чоловік може стільки терпіти. Тепер вона кинеть ся в воду, думав я. То й я мушу кинути ся. Серед бурі буде се наша спільна смерть. Але се нїчого не поможе. Зрештою се не те, що так мучило мене. Нї, що ви такі нещасливі, в такій розлуцї. Що вважаєте себе негідною жити. Ви, що нїколи не могли-б зробити чогось негідного, хоч би йшло навіть о найвисшу цїну землї. Нїколи, нїколи в житю не стрічав я чоловіка, якого був би певнїйший. І сього не могти вам сказати, не здужати помогти вам. Я знав вас, але не сьмів приблизити ся до вас.

„А все-ж таки я зміг вас уратувати. Бо тепер, коли ви мене вислухали, не схочете вмирати. Не правда-ж? Чи може схочете?"

Почув її хлипанє, почув, як закинула свої руки кругом його голови, так що майже придушила його слова. Тепер спустив її

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

поволи. Але рамя, яке закинула кругом його шиї, не пустило ся. Коли досягла землї, обвила й другим його шию і сховала лице на його грудях, хлипаючи, але з радости. Її серце било ся коло його, било ся швидким ритмом радости.

На горі в дворі дістали телєфонїчну відомість, що панна в дорозі, і то в найгіршу бурю, яку знають. З дому в городї питали що хвилї, чи вона ще не прийшла до дому? Мала Нанна і пес були вже кілька разів на дворі на сходах, але пес нї разу не загавкав. Та тепер він почав гавкати і побіг коротким ґальопом.

Служба була в найбільшій трівозї; для них не було в тім нїчого особливого, що нещастє й розпука вигнали її на таку бурю. Їй треба було того, хотїла ризикувати житєм, бо не цїнила його тепер. Коли-ж надлетїла мала дївчина: „Вона тут! Вона тут!“ вони плакали з радости, всї дївчата плакали. Вже довго ждали її з нагрітою кімнатою й теплою вечерею. Тепер накрили ще на одного, бо Нанна прилетїла в-друге з вісткою, що панна не сама, що чути також мужеський голос. Се певне Єрґен Тіїс, думали вони; добре, що він нарештї тут. „Нї, се не він, він не такий великий. А той що тут, се собі порядний велетень“.

А радість пса, коли її побачив, не мала границь. Скавулїв, гавкав, скакав їй до лиця і кінця сьому не було. Коли Франц Рее заговорив до нього, приняв його зразу як старого приятеля, але зараз таки вернув до Мері. Малий, кудлатий звірик просто сипав вогнем. Неначе представляв радість її батьківського дому задля її вратованя. Привіти живих і мертвих разом. Так вона се відчувала. Чула також, що се мабуть заповідь її власної знов оживаючої радости, коли дійде вже до того, щоб відігнати від себе всї пережиті страхітя.

Коли війшла з псом, який з радости все ще був не при собі, стояли три дївчата, а за ними мала. Їх вибухи радости завмерли в горлї, коли побачили за нею велетня; бо в дощевім плащи Франц Рее виглядав неприродно великим. Але се тільки на хвильку, зараз опісля закричали всї: „Нї, нї, що наша панна в таку бурю була на дворі! Боже, як ми непокоїли ся. Жінка сторожа з міста дала нам знати. В громадї огонь, всї мущини пішли на поміч. Инакше ми були-б вислали віз. Дякувати Богу, що ви вже з нами“.

Мері скрила зворушенє й пішла в теплу кімнату, до ясної лямпи. „Чи всї ті заходи і любов — нові? Чи перед тим я не завважувала сього?“

Generated on 2015-08-09 07:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Пес вив під дверми, доки його не пустила. За те його вдячність була така велика, що ледви могла передягнути ся. Особливо переміна панчіх була сполучена з трудностями.

На останку поправила волосє, при тім пригадала собі медальон матери, виняла його й повісила на шиї. Поглянула на нього, від років перший раз, стиснула в руці й поцілувала. Потім запалила сьвічку і пішла через сіни до кімнати батька. Поклала сьвічку на столї, нагнула ся над ліжком і поцілувала подушку в головах. І вийшла. Перед дверми гостинної стала. „Нехай тут спить, то завтра можна буде її знов отворити і все погане пропаде.“ Вернула до своєї кімнати, задзвонила на дівчину і звеліла натопити в гостинній. „Се вже зроблено“, відповіла дівчина. „Покласти там вашу сьвічку?“ Дістала сьвічку. „Чи вони все були такі?“ питала Мері ще раз.

Дівчина остала в гостинній попрятати. Вона сама пішла далї, до сходів. Там стала. Пес, який уже був на долинї, прибіг знов на гору, не хотів її стратити. Погладила його з вдячністю: була се неначе мала сплата з великого почутя вдячности, яке наповняло її всю, „Завтра — нинї я занадто втомлена — завтра скажу все Францови Рее. Все, що стало ся зі мною. Все. Тодї може навчу ся, що зробити з собою“. З тою гордою постановою почала сходити долї сходами, але заки ще була на долинї, стала ще раз: „Дивно, занадто дивно. Здаєть ся менї, що могла-би се сказати всему сьвітови“.

Пес стояв під дверми до голяндської кімнати, чув у нїй Франца Рее. Пішла за псом і отворила двері. Та ледви показала ся в дверях, Франц Рее, неначе-б йому було важко так довго мовчати, крикнув: „До сто громів, але тут мусить бути гарно!“ А бачучи, як пес скаче кругом неї, додав, „А як усї Вас тут люблять!“ Його лице яснїло. „В уніформі?“ відповіла вона. „Так, знаєте, що мене забрали просто з великого весїля“. Сьміяв ся.

Се навело її на одну думку. Коли пес сїпав її за одїж, вона поглянула весело на Франца Рее й сказала: „Тут в Кроґскоґенї вже жив один ґенерал інженерії“.

Переклав *М. Лозинський.*

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

НОВИНИ НАШОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

Поезії Христї Алчевської.

Туга за сонцем. Типографія И. Д. Ситина, Москва 1907 г., 8⁰, ст. 88 (і стількиж карток, бо друковано скрізь лиш на одній сторонї)[1]).

I.

Авторка не названа в титулї, тілько аж у присвятї книжки Х. Д. Алчевській, де й підписана авторкою Христя Алчевська. Перед тою присвятою портрет авторки — гарної дївчини в народнім строю, і від усеї збірки пахне молодістю, дївочою ґрацією та несвідомою кокетерією. Авторка якось так природно, мимовільно рисує перед нами свою вдачу, троха тужливу, троха мелянхолїйну, та в основі більше веселу й артистичну. Її тягне до себе всяка краса й усе поетичне: кольористі крайобрази, кольористі ефекти ріжних пор року, кольоритні люди. Барвистість, се в неї основа житя. „До дїтей мого народу“ вона кличе:

Не спи, сину! Час не спати:
Перед ранком ясним, гарним
Ще темнїють ночи шати,
Лячно людям незугарним,
Що подужати бажають
Усе добре, усе чисте,
Тільки того й дожидають,
Щоб убити все барвисте.

Як прихильниця світла й барв авторка на вступі своєї збірки обертаєть ся з покликом до сонця:

Великеє сонце, зійди над землею
Закутою в горе, сповитою в тьму!
Великеє сонце, зійди над сльозами,
Над морем страждання, над путами сну.

---

[1]) Разом з написаною на наше порученнє оцїнки д-ра Франка наспіла також рецензія д. Гр. Шерстюка на ту саму книжку, що доповняючи подекуди оцїнку д-ра Франка, кінчить ся загальним осудом дуже неприхильним для авторки. Хоча на нашу думку д. Ш. не добачив дечого в книжцї д. Алчевської, що виявляє у неї справжнїй поетичний талант, то проте ми містимо й його рецензію з деякими скороченями як причинок, що свідчить про зацїкавленнє земляків розвоєм нашої поезії й лїтературної творчости. *Ред.*

Generated on 2015-08-09 07:06 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Великеє сонце, збуди Україну,
Невольників страждущих сьвітом залий,
Твори неупинно прекрасную зміну,
Незрячії очи збуди і розкрий!

Отже в усьому тому руху, який будить сонце, для авторки найінтереснійша „прекрасна зміна“, гра колірів і тіний. Правда, вона зараз же додає:

Благаю я правду, благаю природу,
Щоб всіх Ідеал нас від темряви спас, —

Ну, та тут вона випадає зі своєї ролі, бож правда сама — неосяжний ідеал, а природа, як відомо, ні в які ідеали не бавить ся. Про те авторка безумовно вірить сонцю,

Що зійде над братами,
І ми певніше за святе
Поляжем головами —

по що й за що, того не знати. Сонце взагалі займає видне місце в поезіях нашої авторки. „Поснулі думи встали, до сонця простяглись, І з сонцем поєднались і з ним немов злились, — співає вона в вірші XXIII, —

А сонце їхні сльози сушило і пекло
І лило немов воду, і думи обняло!
Тоді з туманом раннім у небо піднялись
Розбудженії мрії і в щасті розійшлись.

Гарно, хоч і не ясно. Ну, та вже сонце не на що, як на те, щоб прояснити авторчині думи. Вона й сама в вірші XXIX, не відомо до якого „нього“ кличе в екстазі:

Візьми мене за море хмар,
За море хмар, до ясних зір,
Візьми мене на волю хвиль,
На волю хвиль, в морський простір!
І буду я світить тобі,
І лихо земнеє засне,
І буду зорею тобі,
І буду сонечко ясне!

І найвисший її ідеал:

Най спить завмерлая земля,
А ми в проміннях золотих,
В проміннях сонця і огню
Ми будем жить, ми будем жить,
Купати душу в них свою —

Generated on 2015-08-09 07:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

як мітичні салямандри. В природі авторка бачить найвисшу красу й гармонію:

В природі все гармонія, краса,
Для того варто жить і мріяти й сміятись.
Красі отій служить і нею упиватись,
Із за краси вмирать і знову сподіватись,
І знову оживать!

На жаль, авторка мабуть не знає й не читала, що та вічна гармонія природи здебільшого сама жорстока боротьба за істнованнє, в якій ніщо не служить красі, а навпаки, краса звичайно служить приманою для далеко неестетичних цілий розплоднюваня або паразітизму. От тим вся її лірика в тім вірші (XXXVI) наскрізь не вірно адресована. А на кінці своєї збірки авторка подає цілу поемку під апетитним титулом „Згага краси", в якій на щастє зміст далеко не такий негіґієнічний, як титул. Живе, бачите, в далекій країні якась царівна — у панни Христі всі героїні коли не царівни, то князівни — яка „не відала зла", не знала ні горя ні смутку, а в душі її росли чуття — не бажаннє якоїсь неземної краси, а простої, людської любови. От раз чудовим ранком царівна на морському березі здибала юнака, що назвав себе „сином убогих людий"; а їй видав ся „чистим, високим і святим". Вона й віддала ся йому, „тії-ж ночи до вбогих пішла", зразу впивала ся їх видом, але де далі зробила ся рабою свого мужа, який „зробивши ся народним героєм" покинув її шукаючи якоїсь „орлиці". Тоді вона пішла в пустиню і там умерла „любови жадібна, жадібна кохання і ласк і тепла" — а може справді від „Згаги краси"?

Є у панни Христі рядок віршів конкретнійшого змісту, які-б можна назвати любовними; д. Єфремов у своїй рецензії на сю книжку в „Раді" докорив ними авторку, в бачаючи в них еротизм. Мені здаєть ся, що се не вірно. У авторки любовні чутя ще зовсім несьмілі й абстрактні. Вид чинари на кримському березі будить у її душі неясну тугу:

Спить нічка над степом, біліє дорога,
На неї ллють промінь холодні зірки;
Душа щось сумує, щось плаче небога...
О хлопче коханий, озви ся, де ти?

Все се щось нагадує більше Клопштокову оду „An die künftige Geliebte", ніж еротичний порив. Не захоче д. Єфремов бачити еротизм і в цитованій висше вірші XXIX, в якій дівчина бажає

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

бути для нього зорею, сонцем і купати ся з ним душею в огні. Так само „пісня“ на стор. 36 „Ой не жури ся, милий козаче“ не еротична, бо той козак виразно каже: „Ой не дівчина, ой то не мила, то мене думка так засмутила“, а ся думка в тім, що „сонця не бачу в ясній блакиті, Сили не маю, жвавої хиті“. Ну вже при такім нездарі які вже там еротичні запали! В одній вірші (XXXVII) авторка виразно називає його плаксою (щоб милий не ридав). Моментальні вибухи сильнійшого чутя, які бачимо в віршиках XXXIX, XLII, се радше невинні фантазії, ніж дійсний еротизм, се „апострофи поза очи“, а не відгуки дійсних розмов:

Ти любиш? Я хочу, щоб щастєм горіли
Твої сині очи, розкритії знову
Щоб струни найкращі таємно тремтіли
У серці твоєму на тиху любов.
Ні, хочу я бурі! Щоб владаркой бути,
Щоб тебе скорити, щоб щастє знайти,
Щоб знав ти, що мене не можна забути,
Щоб зламаний гинув у ніг моїх ти!

Ну, ну, як прийде дійсний житєвий досвід, то воно не буде так страшно й траґічно й фантастично, але і з приводу сих на-пів дитячих слів годі робити авторці закид еротизму.

Я ще лише коротко згадаю про иншу низку віршів нашої авторки, на громадські, політичні теми. Власне ті вірші найслабші і найблідійші, обертають ся в самій пустій фразеольґії і не роблять ніякого враження. Краще-б зробила авторка, як би не писала їх, поки й тут житє не дасть їй конкретнійших образів.

Ще кілька слів про мову Христї Алчевської. Вона має претензію на добірну, чисту мову, і справді деякі віршики з погляду мови бездоганні. Та ся мова „підчищена“, так сказати, сальонова українська мова, без тої плястики, без того богатства лєксікона й зворотів, яке надає авторам безпосереднє підслухуваннє простого народа. При тім Христя Алчевська любуєть ся в російських формах таких, як „владаркой бути“, голубить піною палкой, морськой, такой і т. д., у польонізмах, як „пломінь“. Форма віршова терпить значно від бідности самої мови, та декуди вона просто занедбана; авторка дещо римує, дещо (в тим самім творі) лишає без риму, або добирає рими зовсім уже невідповідні. З тим усім у авторки видно талант і деякий розмах фантазії, та треба їй богато працювати над собою, щоб розвити ті задатки її природи.

Ів. Франко.

Generated on 2015-08-09 07:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

II.

До сього часу у нас дуже мало українських книжок виданих роскішно. Через се коли, побачимо книжку такого видання, то думаєть ся, що й зміст її коли не роскішно-гарний, то хоч просто гарний. Але що се помилка — свідчить книжка віршів д. Алчевської. Переглянули ми її досить уважно і скажемо про враження, що придбали від неї.

Після читання віршів д. Алчевської почуваєть ся жалкуваннє, що авторка поспішила записатись в поетеси, не заждавши „слушного часу", хоч він иноді до одних приходить занадто пізно, а до других і зовсім не приходить. Не дождала його ще й д. Алчевська. Її твори, се перші враження душі, навіяні гармонією й дізгармонією життя. Коли сї житєві враження впливають на душу і серце поета, то родять велику силу почуття, але те почуття не відбиваєть ся в душі поета зразу-ж на стільки виразно, щоб можна було самому поетови помітить всї його, навіть дрібненькі, риси, а скидаєть ся на якесь хаотичне бурлїннє, що ще довгий час вишумовуєть ся, виграєть ся і очищаєть ся від зайвого балясту. Після сього почуття формують ся і виливши ся в слова дають чисті мов кришталь малюнки справжньої поетичної творчости. Сього зформування в душі й не заждала д. Алчевська і вилила на папір не цільні поетичні малюнки, а окремі шматочки, дуже блїді й не досить поетичні. Головну увагу звертають її твори написані на громадянські мотиви, але що то за твори ми ось побачимо. Візьмемо для прикладу вірш з початку книжки (ст. 9) „До дітей мого краю":

Не спи сину! Час не спати:
Перед ранком ясним гарним,
Ще темнїють ночи шати
Лячно людям незугарним, (Sic)
Що подужати жадають
Усе добре, усе чисте,
Тілько того й дожидають,
Щоб убити все барвисте. (Sic)

Під впливом сьогочасних вражінь авторка бажала звернутись „до дітей свого краю" з покликом „не спи"! і зазначила ті причини, що вимагають „не спати". Тількиж ті причини дуже слабі й мало кого зворушать від сну. Одна з них: „лячно

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

людям незугарним", котрі „подужати жадають усе добре усе чисте". Слабість її помітила й сама поетеса і далї хотїла надати їй більше сили, але вийшло слабе повторенє того-ж самого зі зміною слів „добре й чисте" на зовсїм невдале й подібране для рими „барвисте". На свої твори поетеса так легенько дивить ся, що часто не додержуєть ся льоґічности, а ще чаще наступности. У XIII вірші д. Алчевська, бажаючи змалювати картину робітничої демонстрації, прибрала для вірша таку форму, що буцїм то вона не знає, „що-то залюде йдуть і співають у сїрій юрбі" і розпитуєть ся про них у матері, на що мати й одповідає досить коротко й сухо. Проти такої форми не можна було б нїчого сказати, але дочитавши до краю сей вірш, мимоволї широко розкриєш очі: поетеса, не вспівши почуть від матери кілька фраз, звертаєть ся нарештї сама до неї з більш докладним поясненнєм про сих людей і навіть нагадує матері про ті великі дїла, що робітники робили для народа й за що боролись.

Мамо? влучили борцїв за свободу!
Тих, що життя все за волю поклали,
Тих що всїм людям про сонце співали
І душу так щиро віддали народу!

Якось навіть кумедно виходить: разом і розпитує у матері мов про незнайоме і розповідає їй як про давно знане — і не льоґічно і не консеквентно.

Брак консеквенції помічаєть ся і в загальному розпорядкови віршів у книзї. На стор. 24 і 25 уміщено поряд два вірші; в першім — д. Алчевська вигукує: „Нам треба волї і землї... сини ми сонця і огню, за Україну на борню повстанем всї"... і т. д., і зразу-ж після сього каже, що й тепер як і раннїш вона бажає не дїйсности, а лише „гармонії і химер"

Така нахилість поетеси до „химер" помічаєть ся і в инших її творах. Не можна на приклад, не признати за якусь химернисть незначну обставину, що примусила її позбути ся спокою „убогих ради сел", про яку вона говорить у VIII віршови. (ст. II). А обставина досить глибока: поетеса почула „коханий рідний спів" і через те тілько мусить „спокій свій забути".

То голос був мого зневоленого краю,
І глибоко запав у серце він мінї,
І ось від тих часів спокою я не знаю
Ни (нї) в-день, а-нї в-віснї. (Sic).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 16:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Читаєш сей „химерний“ вірш, і хочеть ся запитать д. Алчевську: чи й справді вона-б була спокійна за свій убогий, обшарпаний люд, коли-б не почула його сумного співу? Щоб кожний мав змогу уявить собі ліріку д. Алчевської, подаємо кілька віршів:

Ти мій? Скажи... — ти мій?
І хвиля щастя затопляє
Всю душу; й серце, що сповняє, (?)
Голубить піною палкой;
Та хвиля — ніжна, гармонійна,
Вродлива, тиха, ясномрійна
Сподіванок приводе рій.
Я хвилей хочу буть морськой!
Я хочу щастєм упиватись,
Радіти, жити, сподіватись
І бути долею такой!.. (якою?)

Або ось ще один вірш, із якого видно як не доладно справляєть ся д. Алчевська там, де вдаєть ся до порівняння своєї душі з природними річами.

Чистий сніг на тих велитнях-горах,
Байдужий до хмари;
Квітка гірська, байдужа до снігу,
Сповита у чари;
Тиха скеля над краєм поснулим,
Байдужа до нього.
Дух спокою, що в небі царює
Пре вище усього, —
Ви, холодні, з душею моєю —
З єдиної криці!..

Такі порівняння трапляють ся і в нашій народній поезії і надають творам виразність, яскрявість і вкупі з тим надзвичайну поетичність, але тут як бачимо, се якась низка недоладно зєднаних слів, без краплї поезії, гармонії і плястики.

І не тілько оригінальні твори, але й переклади (з Беранже) також слабо виконані. Взагалї вірші д. Алчевської вимагають ще раз нагадати молодим письменникам не записуватись дуже рано в поети і добре памятати значіннє поезії. Поезія, що своїми цілющими джерелами впливає й на закамянілі серця, що чистими й високими почуттями очищає навіть обруднілі душі, ви-

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

магає від поета справжньої поваги до себе, як до святині, вимагає, щоб її жертовника не устилали такими офірами, що своїм курявом затьмарюють її чисте обличче.

Коли про сї вимоги не будуть забувати наші молоді поети, то вони серіознїйше подивлять ся на своє призначеннє і не приноситимуть на той жертовник таких творів, з якими краще зовсїм не показуватись в люде. Про се мусимо нагадати і д. Алчевській, бо вона не подбала навіть про те, щоб обробити свої твори з технїчного боку. До якого вірша не кинь ся, доконче знайдеш хибу або з боку риму та цезури, або мови, а то й з боку правопису. Особливо неприємне вражіннє робить страшенна убогість римів. Авторка без вагання римує: ночі — душі (11), ви — весни (22) степи — ми (24), буря — скропила (28), себе — палке (29), зітха — чека (31), зірки — ти (31), дня — земля, огню — свою (33), нїма — умира (40), гіркі — квітки, снїги — думки (42), сизий — милий (45), співа — згаса (58), членів — ненї (71), пожива — вмира, короля — жебрака (74) квітки — сни (76) і т. д. і т. и. Словаж „весна“ поетеса дуже часто римує зі словом „сна“ (ст. 24, 29, 29, 37, 57, 64), хоч той „сон“ иноді нїчогісїнько спільного не має з „весною“ і як видно ставить ся по неволї, а коли поетеса на який час забажає його збути ся, то зявляють ся такі недоладні рими як „вона“ і т. и.

Щож до мови, то вона часто пересипана не українськими словами і виразами. Не розбираючи таких виразів, як на приклад: „превищать височінь“, „хвиля голубить піною палкой“. або ті славні „мрії ялинні“, що „зникли й зоставили думцї смуток пустинї“, про котрі не знаємо що вже й сказать, а перейдемо до таких недбалостей: ушла, заміня (81), уйде (40), не увіз (60), унесе (64), наруша (23), не замай (35) і т. и.

Не завжди у згодї д. Алчевська і з правилами українського правопису. У неї помічаєть ся велика прихильність до скорочування, на манїр Москалїв, приложних римів і через те вірші здебільшого пересипані такими римами: хвилей, палкой, новой, ней і т. и. Помягчене закінченнє середнього рода д. Алчевська иноді пише через „є“, а иноді через „ня“. Требаб уже держатись чого небудь одного. Не слїд-би забувати д. Алчевській і про те, що пятий відмінок вимагає від імен самостійних закінчення „о“ і „е“, щоб позбутись таких помилок як „Ой ти туга“! (туго!) „Про що, татарка молода ти мрієш?“ „цьвіти, зелений клен“.

Гр. Шерстюк.

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

З ПЕРЕСПІВІВ ПАВЛА ГРАБА.

Із поезій Ганни Амброзіус.

I.

Що сьпівцеви треба знати,
Як йому на сьвіті жить,
Щоб шлях правий обібрати,
Бо чи мало їх лежить?
Що сьпівцеви припадає?
Люди добрі! Ви спите,
А тим часом він гадає:
Де те щастя золоте!

Його думам нема краю,
Він спокою не зазна,
Все шукає для вас раю,
Вік йому в журбі мина!
Він чужими слїзми плаче,
Братнїм горем все болить,
Мук ярмо несе терпляче,
Щоб з других його звалить.

Не для себе те він робить,
А веселий, рад, коли
Бідоласї в чім пособить,
Без подяки і хвали.
В рожі — кольор його крови,
В сумних лилїй — кольор слїз...
Дмухне вітер по діброві —
Його стони чути скрізь.

II.

Одно собі небо над нами,
І місяць один, як воно,
Так любо, так мило ночами
Нам сьвітить, і все з зіроньками,
І сонце одно тай одно.

———

Ласкаво вітрець повіває,
Мов вістку несучи здалїк,
Цїлющим струмцем напуває...
О, Боже, на що ж розлучає
Нас доленька люта на вік?

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Ф. МАТУШЕВСЬКИЙ.

З українського життя.

Українство в сучасному становищі і його надії на будущину. — Зїзди трьох українських партій і де-що з приводу їх самих і їх значіння. — Зріст національного руху. — Наукове товариство у Київі. — Просвіти.

В передмові до повисшого огляду діяльности української громади в думі, ми протестували проти безугавних скарг на кволість українського руху, на його нікчемність. Безперечно, хто стоїть аж на самісенькому шпилї сучасних потреб нашого народу і бачучи все необсяжне море народнього життя, і з такої високости ледве-ледве ловить поглядом своїх очей українські човни серед його бурхливих хвиль, то не диво, як що сї човни йому здають ся й занадто малими й нікчемними. Звичайно, нема що й казати, що краще в сто крот було б, як би українство спромогло ся було за увесь минулий час побудувати не то що ґалєри, а міцні й великі кораблї, щоб не плентатись „у хвості цівілїзації", а зразу стати яко рівня поруч з иньшими культурними націями. А як сього не має, то ми не скажемо, що „спасибі, мовляв, і за те що тепер є", а навпаки, скажемо, що ми мусимо подвійно працювати, щоб не тілько плисти в тих легеньких човнах, в яких сидимо, а ще й заготовляти матеріял для великих кораблїв, щоб побудувати їх згідно до вимог сучасного культурно-полїтичного життя й технїки. Очевидно, що зараз питаннє лежить у тому, чи може українство мати надію на те, що на тих човнах, які воно зуміло зберегти до сього часу, воно зможе з одного боку вдержати ся на морі, а з другого, — чи є в його матеріял потрібний для будівлї великих кораблїв. Відповідь на сї два питання може й повинна бути тілько одна: безперечно, що українство не то що не втоне у глибинї безмежного моря життя, а ще й вийде на суходіл міцне й дуже з нових кораблїв пристосованих до нових умов життя. Що ми віримо в міць сучасних човнів і так впевнено дивимо ся в будущину, — в сьому не має ніякого зухвальства, бо коли в українства вистачило снаги врятувати ся і не втонути на сих же самих човнах до останнїх часів, блукаючи по безкрайому морі серед такої страшенної темряви, що иноді й зорі

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

йому не блимали, то в теперішню добу, яка б вже там вона не була, всеж більшу надію можна мати доплисти благополучно до берега ніж колись. Що ж до другого питання, — чи вистачить в українства снасти на будівлю нових сучасних кораблів, то й на його ми з певностю даємо позитивну одповідь. Джерело сеї впевненности лежить не в субєктивному нашому настрою, а в сумі обєктивних данних. Треба тілько сї данні розглядати й оцінювати в правильний перспективі. Ми й спробуємо се зробити, хоча й розуміємо добре всю величезну трудність такого завдання в теперішню хвилю, коли події й факти нашого суспільно-політичного життя стоять ще в нас перед очима і не вспіли одійти від нас в потрібну далечінь.

Про один з найвидатніщих фактів нашого громадянсько-політичного життя, — про українську фракцію в другій думі та її діяльність ми вже говорили. Дарма, що її обличе було якось трохи невиразне; дарма, що й діяльність її через се саме була не така, якої б треба було, — про те всеж таки українство виступало в думі як українство, і лишило по собі результати своєї парляментської діяльности. Особливо ж зріст українства стане для нашого ока ще більше помітним, коли ми порівняємо українську громаду другої думи до громади в першій думі, а з другого боку, коли пригадаємо собі, що ще не далї як підчас виборів до першої думи в українській пресї чули ся доволї таки безнадійні голоси про те, чи матиме українство в першому російському парляменті хоча кількох представників. А тим часом, як виявило ся за часи істнування обох дум, воно не то що спромогло ся на кількох, а мало їх стілько, що вони згуртували ся в окрему громаду з власною проґрамою і тактикою відповідною до інтересів і потреб українського народа. Сей факт був ще більшою несподіванкою для широких кругів російського громадянства, що ніколи не прислухало ся до голосу Українців, не помічало їх і ставило ся до українства або ж цілком індіферентно або ворожо.

Обвинувачувати українську громаду як другої так і першої думи за те, що вона не зразу уконституувала ся і не набула відразу виразного обличя ми не маємо ніякого права, ще хоч би й тому, що кожна ґрупа, кожна фракція у парляменті, з кого б вона не складала ся, а як то кажуть не більше як дзеркало, в котрому відбиваєть ся справжнє житє так, як воно істніє в реальній дійсности взагалї; зосібна ж, — кожна парляментська фрак-

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ція се відбиток громадсько-політичних сил, що істнїють в дану хвилю в громадянстві і їх відносин, тоб-то тих політичних партій, що склали ся, працюють, кермують суспільно-політичними елементами країни і дають їм напрямок. На Україні, як відомо, ще до думи істнувало три партії: демократично-радикальна, соціал-демократична і народня українська партія. Ся діференція невеликої чисельно інтелїґенції не могла, безперечно, не вплинути і на представництво у думі від України. За нормальних умов політичного й громадського житя, як би виборчий закон був такий як слїд і як би народ готовив ся до виборів не в потьмах, а при світлї відтвертої аґітації, справжнїй волї зборів, слова й друку, то безперечно, що й наслїдки виборів були б не ті що тепер і українська фракція у думі була б не та і не така, що в двох перших думах. Серед послів з України до другої думи було більше свідомих людей і свідомість їх взагалї була більша і в глибину і в ширину ніж в послів до першої думи, про те ж що до партійности, то здебільшого се була в значній мірі таж tabula rasa, що й посли від иньших країн. Взагалї що до партійного складу, то вже другий російський парлямент дає для здавна конституційної Европи дивовижну картину незвичайної партійної номенклятури кандитатів на послів підчас виборів і блукання обраних вже на послів членів думи від фракції до фракції. Се блуканнє між партіями являєть ся характерним не тілько для одних послів селян а і для послів-інтелїґентів. Зрештою ми бачимо вже в друге на протязї мало не одного року однакове з'явище: що політичний і соціальний світогляд послів обох російських парляментів остаточно (та й то ще не вгадати) формуєть ся не заздалегідь, а в самій вже думі. І посли з України не були винятком серед сього загального явища, а поділяли так би мовити „спільну долю" зо всїма иньшими послами. Опріче двох-трьох чоловіка решта послів з України (ми маємо на оці звичайно тілько тих, що прилучили ся до громади) не мали сталого партійного облича з самого початку і не визнавали цїлком проґрами жадної з названих нами вище трьох партій. Певне не можна сказати, щоб вони були вільні від впливу тих ідейних культурно-політичних і соціальних течій, що істнували і істнують на Вкраїні серед свідомого українського громадянства і виявляли ся й виявляють ся в партійних проґрамах, лїтературі й пресї. Але через ненормальні умови політичного житя в Росії жадна з сих течій не мала

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

змоги розвинути ся і зґуртувати навкруги себе людей і дати їм підвалини для їх політичного й соціального світогляду. І аж тілько в самій думі, у сій справжній політичній школі, де не вважаючи на присутність барона Остен-Сакена і корнета Пономарьова, все повітрє пересякло духом політичних проґрам і катехизисів, де що-дня що-години відбували ся герці між представниками усяких партій, — у думі, кажемо, більш-менш склав ся політично-суспільний світогляд більшости послів з України, хоча елєменти його були в їх і попереду. Нарешті українська парляментська громада в своїй декларації з приводу виходу свого із трудової фракції сама потверджує, що вдіяла се під впливом українських партій, і окремих громад, котрі вдали ся до неї з своїми наказами.

Підчас істнування другої думи всї три поіменовані українські партії урядили зїзди представників своїх. Партія с.-д. перша скликала свій зїзд. В українській пресї мало було відомостей про сей зїзд; в їй було надруковано тілько головні пункти проґрами зїзду та постанови про відносини партії українських с.-д. до р.-с.-д. р. п. та до української парляментської фракції. Перед зїздом стояли на черзї ось які справи: 1) звідомлення орґанїзацій партії; 2) сучасний політичний момент в Росиї; 3) партизантські виступи; 4) справа про зєднання з р. с.-д. р. п.; 5) улаштуваннє партійної роботи взагалї і видавницької зокрема; 6) перегляд партійного статуту і 7) реорґанїзація центрального комітету. Склавши постанову про поширеннє партійного видавництва та змінивши деякі пункти в статутї, щоб полекшити вступ до партії, зїзд головним чином спинив ся на обміркуванню: а) відносин до державної думи; б) до української фракції в думі; в) на оцїнцї сучасного становища і г) на справі сполученна з р. с.-д. р. п. Резолюції зїзду що до перших трьох пунктів було уложено, як писало ся в свій час у „Товарищѣ", в гострому напрямкови „большивиковъ"*). В пресї цїлком було надруковано тілько дві резолюції: 1) про сполученнє з р. с.-д. р. п.; 2) про відносини до української фракції. В резолюції з приводу першого пункту у. с.-д. п. зводить свої давні партійні рахунки з р. с.-д. р. п. за те, що остання нехтує нею і зрадливо не додержує складених з обопільної зроди умов. Не вважаючи про те на таке поводіннє

*) „Рада", ч. 89,

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

російських с.-демократів, 3-ій зїзд української с.-д. робітничої партії, „зостаючись, — як сказано в резолюції, — на ґрунті постанов 2-го зїзду, ухвалив держати ся в дальших розмовах ось яких ультімативних пунктів: 1) українська с.-д. входить в р. с.-д. р. партію, як національна організація українського пролєтаріяту; 2) у. с.-д. має своє представництво в центральному комітеті р. с.-д. р. п.; 3) місцеві орґани (сільскі, волосні, мійські і краєві), що мають керувати боротьбою всього місцевого пролєтаріату, складають ся на підставі пропорціонального представництва з делеґатів національних орґанізацій, і 4) російська с.-д. визнає автономію України. Другу резолюцію про відносини до української фракції подаємо цілком. Беручи на увагу:

1) що українська парляментська фракція, як єдина українська фракція в Думі, звертає на себе національну увагу українського народу; 2) що її демократична проґрама буде привертати до неї спочуттє широкого пролєтарського та напів-пролєтарського загалу України, в яких клясову самосвідомість тільки затлумлятиме дрібний буржуазний напрям проґрами сієї фракції; 3) що, складаючись з ріжних елєментів що до партійного та класового розуміння, їм можливо зберегти себе тільки за поміччю соціяльно-політичних компромісів між своїми складними частинами, через що тільки гальмуватиметь ся розвиток клясової діференціяції та клясового змагання на Україні; 4) що сполучення в фракції ріжних елєментів на національному ґрунті безперечно примушуватиме фракцію, затемнюючи свої внутрішні клясові різнації, найбільше спиняти свою увагу а так само і увагу народнього загалу на національній справі і тим самим розвивати в народі націоналізм, — 3-ій черговий зїзд укр. соц.-дем. роб. партії встановив: 1) роскриваючи шкодливість національного гуртування ріжних клясових елєментів, прискоряти поділ фракції на її складні частки; 2) критикуючи дрібну буржуазну проґраму фракції, відрізняти її пролєтарські елєменти; 3) підтримучи ті заходи фракції, які цілком відповідатимуть інтересам та вимаганням пролєтаріяту, збивати її на шлях поступової пролєтарської тактики; 4) найрішучіше змагаючись з необхідним націоналізмом гуртка виставляти проти позиції фракції, яку вона має що до національного питання на Україні, клясовий погляд пролєтаріяту; 5) вважати за неможливе, щоб українські соціял.-демократи приставали до сієї фракції"

Не зупинуючись на критиці резолюцій зїзда, ми переходимо до постанов зїзда другої партії — У. Н. П. В проґраму зїзда внесено було такі пункти: 1) перегляд проґрами партії; 2) оцінка діяльности української парляментської фракції; 3) націоналізація (?!) українських робітників і селян; 4) відносини партії У. Н. П. до иньших українських партій: як то У. С. Д. Р. П; У. Д.-Р. П.

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

та російських поступових партій взагалі і Р. С.-Д. Р. П. зокрема і 5) події у львівському університеті. Звичайно, що не всі пункти наміченої проґрами обмірковано було однаково докладно на зїзді. Як видно з резолюцій його, найпильніще зїзд розглянув і обміркував пункти: 2 та 3 і в 4 п. звернув особливу увагу на відносини між у. с.-д. р. п. та р. с.-д. р. п. висловивши своє глибоке обуреннє проти заходів у. с.-д. р. п. для сполучення з першою у одну партію. Що до української парляментської громади, у. н. п. вимагала, щоб вона поперед усього домогала ся в думі автономії України разом з Поляками, що також вимагають автономії для Польщі, бо без автономії не можна розвязати як слід й жадної справи й жадного питання. Поки Поляки не осягли свого, говорить ся в резолюції, вони підримуватимуть змагання Українців, а як що їм поталанить здобути автономію для своєї країни поперед иньших то тоді не то що не підтримуватимуть Українців, а ще й будуть противити ся їхнім домаганням. В аґрарній справі у. н. п. згожуєть ся з проґрамою парляментської громади тілько в першій її половині, — тоб-то вона пристає на думку про краєвий земельний фонд; що до другої половини, — тоб то самої основи, на якій треба передавати землю трудящому людови, то у. н. п. визнає тілько прінціп приватної власности, бо на думку партії, український хлібороб до соціалізму не приготований.

Особливу увагу зїзд звернув на п. 3 своєї проґрами, в якому говорить ся про робітників та селян. В резолюції зїзду з приводу сього питання найяскрявіще зазначаєть ся обличе партії, тому то ми подамо її не в переказі, а по змозі цілком.

„Український пролєтаріят по містах має два завдання:

1) Орґанізовано боротись против капітала.

2) Забезпечити себе від конкуренції прибутців, головним чином Росіян, які, гнані стихійною силою шукання ліпшого життя, потоками линуть на укр. міста, і завдяки культурному гнобленню укр. нації, державній опінії, русскій державній народности і підмозі капіталістів, що самі складають ся переважно з Москалів (лівобер. Україна) і тому охоче беруть собі до роботи своїх земляків, відбирають в українського робітника працю, випихають його з усіх професій, з фабрик, заводів і робітень в ряди безробітного пролєтаріята, в пашу моральної, а потім і голодової смерти.

Поміщики, промисловці (правобер. Укр.) надто щиро беруть ся до кольонізації Поляків на Україні: український робітник тоді тілько наймаєть ся на роботу, коли Поляка та католика ніяким чином не добудуть.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сей процес закінчив ся в українській Галичині, обернувши там українську націю — в націю мужиків, що живе по селах, працюючи на польських поміщиків. Сей процес майже закінчив ся в Білоросії і дуже ширить ся на Україні; є багато укр. міст, де укр. елємент зістав ся в меншости і через те відданий на ласку прибутців — чужинців. Україн. робітник, средства до життя котрого випливають у його з рук, перед привидом своєї конечної гибелї, з розпучливим завзяттям береть ся та і мусить взятись до орґанізаційної боротьби за право працювати і жити на рідній землї.

2. Автономія України значно зменьшить, а незалежність — знищить сю силу і перемогу чужинців на нашій землї, бо знищить силу впливу їх метрополії на українські справи.

3. Сільський робітник, а з таких складаєть ся гол. чином наша нація, заробляє на цілий рік то (30—50 карбов.), що мійський робітник заробляє в один місяць; ось чому зневолені нації завше випихають ся з міст в ряди сільського пролєтаріята.

4. Прибутці пануючої нації, до якої б вони кляси не належали, як свідчить скрізь по світу, завше запекле борють ся проти змагань до політичної незалежности місцевої людности, до автономічних її домагань і тому служать елєментом реакційним.

Русскіе — на Україні, Поляки — в Галичині, Білорусії, Литві і Україні, Німці — в Чехії і Познані, Венгри — в Трансільванії, Англичани — в Ірляндії, прикладів безліч.

5. Російський уряд опікує не тільки вищі кляси державної російської народности, але хоч далеко в меншім ступіні, опікує і низші робочі її кляси.

Російський уряд обдирає окраїни на користь „центра“: державний бюджет росходуєть ся головним чином на землї, оселені російською народністю, підпирає промисловість „центра“, вся фінансова політика ведеть ся в інтересах „центра“, і тому землї, оселені руьскою народністю, поволї багатіють, в той час, як землї українського і инших недержавних народів Росії що року більш убожіють. На Заході теж уряд скрізь опікуєть ся державною народністю: краї оселені Німцями — найбогатщі в Австрії і Прусії, краї оселені Венграми — в Венгрії, — прикладів багато.

Пролєтаріят нації пануючої і зневоленої — се дві кляси з неподібними інтересами.

6. Робітницьке питаннє істнує для українського народа доти, доки в містах України істнує укр. пролєтаріят, який орґанізуєть ся і бореть ся: було б смішно і безглуздо мислити, що український робітник став би боротись за 8-годинний день і иньші добрі умови праці на фабриках та заводах України, знаючи наперед, що він від сеї праці буде відіпхнутий чужинцями, які скористають і 8-годинний день і добрі умови життя.

VI. Українське безземельне і малоземельне селянство, яке пе хиба найгіршу долю, яку тільки можна собі уявити в нелюдській праці за безцін на безкраїх загарбаних ланах чужинцями та своїми зрадни-

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ками. Аби швидше розвязатя сю найбільш болючу і важну українську справу, зїзд постановив із діяльних членів партії, що працюють по селах, скласти окрему селянську фракцію партії".

З приводу сих резолюцій останнього зїзду У. Н. П., як і взагалї всеї проґрами її треба було б багато сказати і се доведеть ся зробити не раз і не два, і не „між иньшим" тілько. Ми не маємо зараз змоги зупиняти ся не то що на докладній критиці резолюцій сього зїзду, а навіть на поверхових примітках до їх, а скажемо тільки дещо.

Від коли на території України з'явила ся У. Н. П., на неї якось не зважали, ніколи її не трактували за партію серіозну і поважну; проґрами її не брали на критику, а обмежували ся невеликими і незначними увагами і то здебільшого жартовливого змісту. Може до певного часу се й можна було робити, але тепер настав час, коли ми повинні з більшою увагою віднести ся до сеї партії, обрати що до неї певну позицію і з сеї позиції поглянути на неї критичним оком. Ми тієї думки, що проґрама У. Н. П. може знайти певний ґрунт в українстві, на якому вона прийметь ся і широко роспустить вітки свого дерева. Безперечно що теперішня У. Н. П. на се не спроможеть ся, бо в неї не вистачить, як видко з резолюцій зїзду, ні хисту ні снаги; про те вона пустить, — як вже почасти се й зробила, „в оборотъ" деякі ідеї, деякі гасла, котрими покористуєть ся трохи згодом хтось иньший, як тілько настане слушний для того час.

В проґрамі У. Н. П. є чимало такого, чим вона може привабити силу людей й зараз, бо вона претендує з одного боку на демократизм та ще й не аби який; з другого боку — називає себе партією мійського пролєтаріяту і таким чином силкуєть ся знайти для себе міцну підвалину в двох найчисленїщих шарах народу: селянству вона обіцяє землю на основі приватної власности, до якої український народ призвичаїв ся; а перед робітниками виступає з соціалїстичною проґрамою. Сї два найголовнїщі пункти своєї проґрами У. Н. П. прикриває принадною для багатьох елєментів сих двох клясових ґруп китайкою крайнього націоналїзму. Ми маємо й тепер вже факти, котрі свідчать, що проґрама У. Н. П., як і резолюції її зїзду, роблять на певні круги українських людей вражіннє; певні і в тому, що як тілько настануть иньші, кращі умови для життя і розвитку полїтичних партій у Росії, то У. Н. П. придбає собі багато адептів і прихильників. В сьому не буде нічого дивного і неймовірного. Треба зважити

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тілько на те, що в теперішню, на приклад, переломову хвилю українське суспільство відразу живе не в одному, а в кількох періодах, в кількох епохах. В той час коли справжня українська інтеліґенція переступивши через усі щаблі еволюції, стоїть тепер на самому шпилі культури і сучасних проґресивних ідей, другий шар українського громадянства ще тілько підняв ся на кілька щаблів у гору, третій — ледве ступив на перший щабель і нарешті найбільший шар лежить ще не рухомо, йому ще тілько прийде черга встати, щоб перейти всі стадії українства. Видима річ, що ідеї українства до кожного з сих шарів прищеплюватимуть ся не однаково, кожна з їх по своєму відбиватиметь ся в сій многогранній призмі і в кожну данну хвилину знайдеть ся напевно не мало елементів в українському людові серед яких гострі націоналістичні гасла У. Н. П. завжди знайдуть для себе добрий ґрунт, на якому вони приймуть ся залюбки. А зміна в загальних обставинах, умовах і обопільних відносинах суспільно-політичного життя сама допоможе не то що утворити такий ґрунт а ще й добре вигноїти його і дощем полити. Бо й справді. Зважмо на те, що до самого останнього часу все, що тілько залічує само себе, або його залічує хтось иньший до проґресивного ґрунту, — все се мало перед очима для всїх тяжкий старий лад і вишикованими лавами одностайно йшло на його. До сього гурту вписували ся свідомі люде усяких станів, усяких кляс, усяких націй Московець, Українець, Поляк, Фін, Литовець, Білорус, Грузин etc, селянин, хлібороб, робітник, міщанин, — крамар, дворянин etc. — всї почували себе братами, товаришами — спільниками, бо увага всїх фіксовала ся на одному предметови, на одному спільному завданні. Правда, иноді і в сьому стройному хорі пробивали ся нотки дісонансу, але їх швидко голосний хор заглушав і не давав їм псувати загальної гармонії. Але як тілько блиснув промінь нового життя й ладу, як тілько центр ваги громадсько-політичного життя здвигнув ся з свого давнього місця, як в ту ж мить і увага громадянства, досї фіксована загальними умовами на одній точці, роскотила ся, росплила ся і розбила ся на безліч струмочків відповідно до числа ріжноманітних справ, що увесь свій зріст, випроставшись, стали перед очами в громадянства; сї справи, навіть кожна з їх зокрема почали впадати в око громадянства з свого спеціального боку, а кожна ґрупа громадянства почала розглядати кожду з сих справ спеціально з свого погляду, стоючи на ґрунті свого розу-

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

міння громадських і державних справ, на ґрунті своїх спеціальних інтересів. Нарешті стало ся те, що й повинно було стати ся, — що вчорашні ще приятелі — сьогодня стали як що й не ворогами, то у всякім разі не спільниками — товаришами, а супротивниками — антаґоністами. Хоча вік перших парляментів російських був і занадто не довгий, про те все ж їх було вже аж два, але й жаден з їх ще й не захожував ся як слід коло розгляду й розвязання національного питання в Росії. А тим часом в обох в їх вже помітно було симптоми, що не віщували коли не нічого, то во всякім разі — не помилимо ся, як що скажемо — не дуже то багато доброго. Бо як тілько не просто, а як небудь ненароком і з боку, з приводу якоїсь иньшої справи зачіпало ся національне питаннє, то зразу ж видко ставало, що навіть представники найдемократичніщих партій в Росії не виявляли такого як слід розуміння сього питання і потрібної широти в поглядах. Опріч невгавного на протязі кількох літ змагання між українською та російською с.-д. р. партіями, пригадаймо як торік, підчас істнування першої думи зроблено було спробу пустить „въ оборотъ“ теорію про „дозрілі та недозрілі“ нації; пригадаймо, що спонукнуло другу українську громаду вийти із трудової фракції; пригадаймо нарешті той голос, що зняла останніми часами проти усяких „инородцевъ“, а в тім числі і проти нас рептільна преса з „Нов. Вр.“ на чолі, погляди якого на національну справу поділяють не тілько „beati possidentes“ торішні „октябристи“ а й инші національно конституційні елементи російського громанянства. Та окрім фактів щоденного нашого життя, також і історія міжнаціональних відносин в иньших державах ріжноплеменного і ріжнонаціонального складу, пересьвідчують нас в тому, що і для Росії не за горами той час, коли в їй загорить ся завзята, гостра боротьба на національному ґрунті. Ся боротьба безперечно плекатиме національний шовінізм, даватиме йому основу й силу, викличе міцний національний рух і утворить грунт для доброго зросту націоналістичного кукілю. Українська нива може порости ним дуже густо, як що ми заздалегідь не дбатимемо про те, щоб по змозі вичищати її від сієї шкодливої рослини, хоча згори треба сказати, що не допустити сього зявища, якось попередити його — в українства не вистачить сили і змоги, бо се залежатиме насамперед не від його, а від політично-громадянської зрілости і від культурности посту-

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

пових елементів насамперед пануючої московської нації, а потім— від такту націй поневолених, котрим доведеть ся допоминати ся про свої національні права і потреби. Се все ставить перед українством, як комплексом поступових, демократичних ідей, вельми серіозне й поважне завданнє, легковажити яке ніяким чином не можна. Тому то ми так довго і спинили ся на резолюціях останнього зїзду Н. У. П.

Нарешті підчас істнування думи відбув ся зїзд третьої української партії — демократично-радикальної. Зїзд переглядав проґраму партії, справи орґанізації й тактики. Перегляд проґрами зїзд почав з самого назвища партії і постановив теперішнє назвище її непопулярне змінити на таке, „котре відповідало б більше суті проґрами і було б більше зрозуміле народови". Але зїзд не прийшов до згоди що до нового імени партії і постановив запропонованнє назвище „українська трудова партія" передати на розгляд громадам, щоб вони до нового зїзду висловили свої думки з приводу сієї справи. Що до самої проґрами, то зїзд зробив в їй значні зміни. Насамперед в політичній її частині, в якій два найголовніщі пункти постановив формулувати так: „1) російська держава повинна кермувати ся основними законами, виробленими і ухваленими народніми представниками і 2) загально-державна конституція повина бути заснована на федеративно-автономних підвалинах"[1]).

Питаннє про способи ґарантії національних прав українського народа в перебудованій констітуційній Росії зїзд розглядав дуже уважно. В дебатах зазначало ся, що інститут сучасної, в деяких державах, федеральної ради не дає певної ґарантії національностям їх прав і через се зїзд обрав спеціальну комісію, якій і доручив вияснити до будущого зїзду сю справу.

Внесено було також деякі зміни і в аґрарну частину проґрами, серед яких найбільше безперечно, значінє має пункт у якому сказано, що „до краєвого фонду землї приватних власників повинні перейти на умовинах що складе краєва рада (сойм)".

Ухвалено було розіслати на розгляд місцевим громадам проєкт „основныхъ положеній автономіи Украины", щоб потому передати його українській парляментській фракції для внесення в думу.

В нарадах зїзду про відносини до иньших партій порушено було, між иньшим питанє про відносини партії до російської партії народніх соціалїстів і ухвалено послати делеґата на зїзд н.-с.

---

[1]) „Рада" ч. 107.

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

партії, „щоб прийти, — як сказано в резолюції, — до згоди в спільних питаннях, а особливо в національному, як би на зїзді н.-с. партії виявило ся, що діяльність сих партій можна координувати“.

Діяльність української парляментсьої громади була предметом особливої уваги на зїзді. Розглянувши і обміркувавши діяльність фракції зїзд постановив: „1) послати їй привітаннє і 2) допомагати їй в її праці в думі на користь українського народа, щоб гаслом її праці були: автономія України, економічний й національний її розвиток. За найкращий спосіб зїзд признав заснованнє спеціального комітету, якому доручив збирати і передавати матеріяли думській фракції для тих законопроєктів, що стоять на черзї і зачіпають інтереси України“.

В привітанню своєму зїзд писав до фракції:

„Надаючи велику вагу такому напрямкови діяльности Української Думської Громади, який цілком відповідав-би інтересам трудового люду, що живе на великім обшарі України і здебільшого працює „на нашій — не своїй землї“, Українська демократично-радикальна партія бажає, щоб усї посли з України, а найпаче члени Української Думської Громади, працюючи по змозї спільно з иньшими демократичними поступовими фракціями коло збудовання нового державного ладу в Російській державі взагалї і домагаючись землї для хлїборобів і волї для всїх громадян, нї на одну хвилину не забували, що вони—посли від українського народу і що через се саме на їх лежить обовязок насамперед і більш над усе піклувати ся про те, щоб той новий державний лад, який має бути заведений в Російській державі був такий, щоб справдї визволив український народ з полїтичної, економічної і національної неволї“ („Рада“ ч. 107).

Підкресливши відомий факт, що не кожний навіть конституційний лад дає справжню волю кожній нації і забезпечує її від економічного визиску, зїзд партії далї каже:

„Бажало ся-б, щоб посли з України твердо памятали, що Російська держава складаєть ся з великого числа країн і народів, які мають свої одміни, свою мову, свої звичаї, свої потреби, і що через се саме, який би не було зеведено в Росії державний лад, хоч-би той лад був найдемократичнїйший, але коли вона правуватиметь ся з одного центру і однаковими для всїх тих країн і народів законами, то частогусто траплятиметь ся, що якийсь закон, користний для одної країни, буде шкідливий для другої, відповідатиме інтересам одного й нарушатиме інтереси другого народа“. („Рада“ ч. 107).

Навівши кілька конкретних прикладів, що свідчать про надзвичайно-шкодливі результати в сфері фінансово-бюджетовій та народньої просвіти від централїстичного устрою російської держави, зїзд вдаєть ся до громади з такими директивами:

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

„Ось через що бажано було-б, щоб Українська Думська Громада насамперед і більш над усе піклувала ся про інтереси своєї країни, своєї людности; бажано булоб-б, щоб члени її, замість того, щоб гаяти час і витрачати працю на роботу по чужих партіях та фракціях, де й без них є кому працювати, подбали про те, щоб як-найшвидче скласти і подати на розгляд Державної Думи законопроєкти про заведеннє на Україні такого політичного і соціяльного ладу, який відповідав-би потребам і інтересам українського народу, бо дивно було-б, як би за нас дбали иньші люде, коли ми самі про себе не дбаємо".

Нарешті зїзд зазначає, що на його думку громада повинна від свого імени поставити в думі в першу чергу: „Треба, — наказує зїзд, — щоб українська фракція:

1. Склала і внесла в Державну Думу законопроєкт про автономію України.

2) Законопроєкт місцевого самоврядування, збудований на широдемократичних основах.

3) При розгляді Державною Думою роспису державних прибутків і видатків подбала про те, щоб сума видатків на утриманнє користних для української людности інституцій культурних і громадських, відповідала сумі тих прибутків, що ідуть до державної казни з України.

4. Щоб Дума внесла в той роспис суму, яка потрібна на заведеннє українських кафедр у Київському, Харківському та Одеському університетах:

5. Вимагала, щоб у народніх школах на Україні зараз-же була заведена наука рідною мовою, а в учительських семинаріях, інститутах і середніх школах, щоб була заведена наука української мови, історії української літератури і історії України".

Ми не можемо сказати, щоб постанови хоча би одного з сих зїздів всіх трьох українських партій задовольняли нас, як не можемо сказати й того, щоб діяльність хоча би одної з їх відповідала тим завданням, що ставить собі кожна з сих політичних партій, або тим завданням, що ставить їм само життя, потреби часу і інтереси тих шарів людности, котрими партія намірила ся керувати і представництво інтересів і потреб яких взяли на себе. Проте оцінюючи діяльність і значіннє українських партій на ґрунті загальних умов нашого і загально-громадського життя в Російській державі, ми повинні будемо поперед усього сказати, що добра половина вини у всяких хибах та недоладности сієї роботи лежить не в партіях, а в загальних умовах політично-громадського життя. А як що ми порівняємо сю роботу до роботи і значіння її на загальний хід і напрямок подій иньших поступових партій в Росії, до яких належить скілько людей, до яких плинуть і інтелєктуальні і матеріяльні сили, то пересвідчимо ся в тім,

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

що діяльність українських партій і їх значіннє знаходять ся у відповідній пропорції до інтелєктуальних сил і матеріяльних засобів, що в їх є. В нас би не вистачило ні часу ні змоги перелічити хоча б найважніщі й найяскрявіщі приклади, котрі довели б навдивовижу всьому хрещеному мирови, що в найважніщій, в найгостріщій хвилї політичних і громадських подій і зявищ у Росії не партії кермували сими подіями та давали їм напрямок, а навпаки, — події кермували партіями.

При розгляді й оцінці діяльности українських партій виникає друге вельми цікаве питаннє: котра саме з трьох перечислених нами партій знаходить найбільші симпатії та прихильність серед українського люду до своїх головних тезисів. На жаль зараз ми маємо занадто мало певного фактичного матеріялу, щоб дати на се питаннє правдиву відповідь. Але перед нами є один безперечний і дуже цікавий факт, котрий до певного ступня може же бути певною міркою для оцінки як то кажуть „удільної ваги“ кожної з трьох партій. Цікавий іменно той факт, що українські фракції обох дум схиляли ся до проґрами демократично-радикальної партії, а громада другої думи навіть в основу своєї проґрами мало не цілком поклала проґраму сієї партії. Окрім того, в листах і наказах, що йшли з України до української думської громади чимало пунктів проґрами демократично-радикальної партії знайшли в їх свій виразний відгомін, иноді навіть в простій формі переказу того, що написано в проґрамі. Сей факт дає, на нашу думку, повне право робити той висновок, що проґрама демократично-радикальної партії більше ніж яка иньша пристосована до сьвітогляду уркаїнського люду, його потреб, інтересів і симпатій.

Як би ми не дивили ся на теперішнє представництво в думі, котре народ мав після того недоладнього виборчого закону, на підставі якого відбували ся вибори до перших двох дум, якої б ми не були думки про його, про те все ж таки ми повинні мати на увазї, що в обох українських парляментських громадах більшість членів належала до справжнього українського демосу, і через се принятє ними проґрами демократично-радикальної партії повинно мати гарне симптоматичне для неї значіннє. Чи зуміє ся партія зреалїзувати й повернути на користь собі сей факт, — не вгадати. Але коли вона гадає жити, впливати на народнє життє і на ходу громадсько-політичних подій, то вона повинна звернути на се увагу і скористувати ся сприяючими для свого розвитку обставинами.

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Зводючи до купи факти за останні часи з українського життя, що свідчать про зріст українства і в ширину і в глибину та про його культурні здобутки, ми повинні нагадати тут про ті листи та накази, що звідусіль засилали ся до української парляментської громади, а потім про той рух, що викликало наше студенство своїми допоминаннями про українські кафедри в університетах. Про сї обидва факти ми вже писали в огляді діяльности української громади. Згадуючи тут про се, ми маємо на думці в останньому з сих двох фактів тілько де-що зазначити і підкреслити. Український рух серед нашої академічної молоді, як доводить статя д. Залізняка, надрукована у ч. 87 „Ради", починає набувати орґанізовані форми і українське студенство з аморфної маси починає перетворюрати ся на орґанізовані ґрупи, котрі з одного боку гуртують коло себе українські елементи, роблять їх національно-сьвідомими, а з другого боку, — виясняють значіннє і зміст українського питання і знайомлять з його постулятами і його найблизчими desiderata студентів-не-Українців, котрі, як виявлять ся на кожному кроці не знають і не розуміють української справи зовсім, або знають її злегенька, неглибоко і розуміють фальшиво. Правда, початки такої орґанізації поки що з'явили ся тільки серед київського студенства, принаймні ми маємо про неї друковані відомости, але само життя незабаром навчить, як і в данному разї проказало київській академічній молоді, на яку стежку треба ступити, щоб найшвидче досягти своєї мети. А що ся мета стоїть не так то вже й далеко, про се свідчать приклади університетів харківського та одеського. В першому, як відомо, рада професорів 12 квітня, вислухавши доклад історико-фільольоґічного факультету про потребу заснування двох українських кафедр: української мови та історії, одноголосно приняла його. Сей факт дав привід проф. Сумцову в своїй промові сказати:

„Практичне розвязання постанови проф. ради — то справа будуччини, яка тепер нам видаєть ся особливо таємничою та загадковою, але остаточне розвязання справи безумовно буде в згоді з постановою професорської ради; тим більшої уваги варта та одноголосність, яку виявила в сій справі проф. рада. Вона — ся одноголосна постанова завести українські кафедри — становить безумовну культурну заслугу харківського університету і колись буде зазначена на найяснійших сторінках його історії. Не можна не сказати, що наш університет дуже бідний з матеріяльного боку; погоджуємось і з тим, що та заля, у котрій ми тепер засідаємо незвичайно мала, тісна і душна, але ми визнаємо також і те, що думки і слова в ній ніколи не душили; ми

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

визнаємо і будемо пишать ся тим що наш скромний університет раз-у-раз стояв на ґрунті вищого наукового ідеалізму і тісно звязаного з ним піклування про широкі народні інтереси"!. („Рада", ч. 91).

Першу підвалину для практичного розвязання питання про українські кафедри поклав університет одеський, власне кажучи приват-доцент його Ол. Грушевський. Оголосивши у весінньому семестрі сього року курс по історії „Київської Руси", лектор роспочав зі дня 13 марця викладати свій курс українською мовою. Перша лекція, як писало ся у свій час в „Рідн. Краєви" відбула ся бучно, в присутности багатьох професорів і при повній авдіторії. Один з студентів-слухачів привітав після лекції нового лектора від імени студентів-Українців промовою, висловивши в кінці її бажання, щоб і иньші професори за прикладом лектора поспішили ся піти на зустріч певній потребі українського народу. На се проф. Линиченко відповів, що рада професорів нічого немає проти таких лекцій і що справа залежатиме від згоди студентів з професором [1]). Один тілько київський університет, дарма що в йому авдіторії і не малі, і не тісні і не душні, як в університеті харківському, не пішов на зустріч домаганням і студентів і громадянства українського, бо видима річ, не побажав пишати ся тим, чим пишаєть ся, як висловив ся проф. Сумцов, — „скромний" харківський університет, — „вищим науковим ідеалізмом і тісно зязаним з ним піклуваннєм про широкі народні інтереси".

За вельми важний здобуток на полі українства, що при сприяючих умовах може і повинен дати добрі плоди, ми вважаємо заснуваннє Наукового Товариства у Київі, перші збори якого відбули ся 29 квітня. „Товариство, — як сказано в статуті, — має на меті наукові розслїди на полі українознавства і ознайомлення громадянства зо всіма сторонами минулого й сучасного житя на Вкраїні". Поки що Товариство не конструувало ся, не з'орґанізувало ся як слід і праці своєї ще не роспочинало. 25 травня відбув ся другий збір членів Товариства, на якому було прочитано доклад голови сієї нової української інституції, проф. Грушевського про орґанізацію наукової роботи в Товаристві. Д. голова, вважаючи на подвійну мету Товариства, зазначеня в його статуті з одного боку, — орґанізацію наукової роботи, а з другого, — популярізацію серед громадянства здобутків сучасної науки, поділив свій доклад зборам на дві частини, висло-

[1]) „Рада", ч. 79.

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вивши свої гадки що до першого і другого завдання. Наукову роботу в Товаристві, на думку голови, треба поділити між науковими секціями; на перший раз він проєктує орґанізувати три секції, до яких може, на його думку, зараз знайти ся потрібне число членів: історичну, фільольоґічну та природничо-математичну, окрім сих дві спеціальні комісії — язикову й етноґрафічну. Намітивши головні пункти що до орґанізації роботи по секціях, проф. Грушевський радить приступити до видавництва наукових праць і до орґанізації зїздів наукових діячів, щоб викликати живіщий науковий рух і по иньших кутках України. Для осягнення другої мети проф. Грушевський запропонував приступити з осени до орґанізації публичних викладів в сфері українознавства, а з другого боку, — до приготування науково оброблених підручників в ріжних галузях українознавства. Збори згодили ся прінціпіяльно з докладом голови Товариства; окрім того, один з членів його, д. Василенко, запропонував до трьох зазначених в докладі секцій додати ще четверту, — економічно-правничу для вивчення економічних та юридичних відносин на Вкраїні. Студіованнє сих відносин, розумієть ся, незвичайно важне, і коли для такої секції знайдеть ся досить членів, певно, і її варто вилучити як найскорше. Як ні — то такі студії можуть вести ся і в рамках проєктованих на перший раз секцій і комісій, які включать в свою проґраму й правничі та економічні студії.

Нема що й казати, наскільки потреба в такому товаристві на Вкраїні російській велика. Велика частина широкої ниви українознавства лежить ще не орана. Праця на сій ниві користна й пожиточна сама по собі, багато допомогла би як для скоріщого розвязаня питання про українські кафедри. З одного боку вона підготовляла б потрібні наукові сили і матеріял, а з другого — заступила-б виклади з українознавства в університетах, до того часу, коли в останніх засновано буде потрібні кафедри.

Як тілько блиснув перший промінь на новий лад політичного і громадського житя в Росії, так в туж мить сьвідома українська інтеліґенція заходила ся коло задоволеня жадоби свого народа до осьвіти. Хвиля просьвітного руху роскотила ся по всій Україні і по ріжних місцях її почали засновувати ся „Просвіти“. Історія українських „Просвіт“ за минулий рік вельми цікава з усіх боків: і як показчик сили й сьвідомости нашого громадянства, о скільки вони виявили ся в заходах його працювати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на користь українського народа і як нове з'явище на ґрунті загальних умов нашої конституції. Але ми не маємо змоги спиняти ся зараз довше на „Просвітах". Зазначимо тілько, що за сей короткий час позасновували ся або ж робили ся спроби заснувати „Просвіти": у Одесі, Київі, Катеринославі, Камянці, Катеринодарі, Житомирі, Новочеркаському, Баку, Мелітополі, Грубешові (на Холмщині), Миколаєві, Чернігові, Полтаві, Лубнах, Харкові та с. Колодистому. Зараз немає ніякої змоги підвести рахунки діяльности „Просвіт" одно через те, що деякі з їх тілько що роспочали своє істнуваннє, і результатів їхньої праці не помітно, а друге через те, що і взагалі сї результати не великі. Причин сього сумного явища багато, тільки-ж ми їх не будемо ані перелічувати, ані аналізувати. Певну частку їх треба, безперечно, віднести на карб нашій інтеліґенції, а ще більшу — на усякі „незалежні" від її волї, розуму й хіти „обставини". Українськім „Просвітам" довело ся зазнати на собі не мало усяких несподіванок. Деяким з їх не довело ся світа побачити відразу, а тим, що сяк чи так позасновували ся випити не один ківш лиха. З шляху їхньої діяльности ніколи не сходить страшна vis mojor, що не дає їм й ступити наперед. Доволї пригадати, як мотивувала полтавська адміністрація, через що вона саме не дала свого дозволу на заснованнє „Просвіти" у Полтавщині, доволї пригадати через що закрито „Просвіту" зо всіма її філіями на Поділю, щоб уявити собі все значіннє тієї страшної vis major, що стоїть поперек шляху українських „Просвіт" і ті умови, за яких їм приходить ся жити й працювати.

До здобутків нашого житя, безперечно, треба зарахувати те, що останніми часами всї політичні партії в Росії на своїх зїздах та конференціях заходили ся коло перегляду тих пунктів в своїх проґрамах, що тичать ся до національного питання. Навіть р. с.-д. р. п. і та спустила ся з своєї піднебесної високости на грішну землю і щось почала міркувати з приводу сієї справи. Може таки їй Бог поможе нарештї до чогось й доглупати ся. Яку взагалї тепер ролю серед иньших справ і питань грає в Росії справа національна, се видко хоча-б з того, що з ініціятиви партії с.-р. в квітні відбув ся навіть зїзд національно-соціалїстичних орґанїзацій, на якому ухвалено скликати такі зїзди що-року, щоб поставити й розвязати національне питаннє як слїд. Звичайно, що уважне відношеннє до національного питання се здобуток всїх поневолених націй в Росії, а через се і наш.

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Нарешті за більш ніж безперечний наш здобуток ми вважаємо також і те, що нас останніми часами — teneatis risum, amici, бо ми говоримо се не як жарт, а цілком серіозно, — почали лаяти з правого боку. Се певна і безперечна ознака того, що українство росте, ширить ся й міцніщає. Доволі поверховно переглянути навіть в одній ґазеті „Рада“ одділ з „газет та журналів“, щоб пересьвідчить ся у тому. Рептілії російські оголосили справжнє посполите рушенє на всіх „инородцевъ“ в Росії, а в тім числі і на нас Українців. Останніми часами „Новое Вр.“, „Кіевлянинъ“, „Миссіонерское Обозрѣніе“ аж сичять на українство з приводу кожного факту, кожного з'явища, кожної події. Від російських рептілій не відстають орґани вшехпольської преси, намагаючись виставить нас перед усім сьвітом як не то що некультурну, а просто антикультурну націю рабів або-ж гайдамаків. Доволі пригадати, що писало ся в польській пресі реакційній з приводу Бєрнсонового листа, що наробив стілько шуму,—викликавши листи Сєнкевича та Падеревського. Теперішні наскоки на українство можуть послужити вдячною темою для спеціальної статі, до якої ми може незабаром і звернемо ся.

Кінчаючи на сьому свій огляд українського житя, ми вважаємо за потрібне додати до його ще кілька слів. Намірившись подати загальний перегляд фактів і подій з нашого житя за кілька місяців біжучого року немов би на перекір тому тонові, до якого ми так звикли, говорючи чи пишучи pro domo sua, ми зовсім не мали на думці довести нашим читачам, що від Українців немає людей кращих й на сьвіті, або принаймні, що у нас „все обстоитъ благополучно“. Навпаки, ми тієї думки і того переконаня, що українство ще й через поріг бажаного „благополучія“ не переступило і що йому треба вжити героїчних зусиль, щоб досягти того, на що воно має права, що йому потрібно і без чого йому жити не можна. Але не можна жити, не можна працювати чуючи безуважні і часто безпідставні скарги і „самопоганьбленнє“ себе, бо се підтинає сили і бадьорість духа, так потрібні завжди, а особливо тепер, коли реакція гордо підвела голову.

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ.

З австрійської України.

Науки з останніх виборів. — Організація українських послів у парляменті.

Завдяки остроті польсько-українського питання в Галичині все соціяльно-політичне житє сеї країни йде під окликом національної боротьби. Ту закраску національної боротьби мали й останні вибори до австрійського парляменту, перші вибори на основі загального, безпосередного, рівного й тайного голосованя. І то не тільки в східній Галичині, на терені польсько-української боротьби, але й у західній, куди з польсько-української боротьби доходять тільки відгуки. В східній Галичині ходило о те, щоб оборонити перед українським напором, а то по можности й розширити „стан польського володіня"; у західній Галичині ходило знов о те, щоб вибрати послів, які солідарно йти-муть з оборонцями польського стану володіня в східній Галичині, а не допустити до вибору людий, які могли би стати союзниками Українців. Що під маскою оборони польського стану володіня в східній Галичині скривала ся оборона інтересів польських поміщиків, польської буржуазії і польської бюрократії супроти українських народніх мас, а під маскою солідарности з оборонцями польського стану володіня — виборчий клич у західній Галичині — оборона інтересів польських поміщиків, польської буржуазії і польської бюрократії супроти польських народніх мас, се ясне кождому, хто знає галицькі відносини.

І так вибори в Галичині відбували ся під окликом національної боротьби. І власне з огляду на сю боротьбу результат їх приніс обом сторонам і Полякам і Українцям несподіванку.

Поляки, привикши завдяки куріяльній системі до легких виборчих побід над Українцями, повірили в кінці, що вони справді в східній Галичині така сила, якою представляли ся в сьвітлі фальшованої офіціяльної статистики і виборчих побід. Побудувавши на сих двох фальшивих основах теорію про польський стан володіня в східній Галичині, вони так були певні, що ся теорія відповідає дійсности, що польський стан володіня взяли за основу всеї своєї дальшої національної політики супро-

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ти Українців, — пр. ціла виборча реформа для Галичини зі всіми своїми виїмковими постановами мала все оправдане в тім, щоб не допустити до нарушеня польського стану володіня в східній Галичині. Українці знов, навчені дотеперішнім гірким досьвідом, бачучи, як польсько-шляхетські круги при виборчій реформі старають ся задержати в новій формі старий зміст, були переконані, що прийдеть ся звести дуже важку боротьбу без певности виглядів на успіх.

Аж прийшли вибори і показало ся, що обі сторони перечислили ся: Поляки в своїй певности, Українці в своїх сумнївах. Правда, результат виборів випав менше-більше так, як обчислювала офіціяльна статистика, але рівночасно показав, що фактичне відношенє польських і українських сил в східній Галичині не таке, як се представляли Поляки, що той польський стан володіня в східній Галичині, се не дійсність, а національно-політична фантазія і як би не штучна охорона його при помочи виїмкових постанов виборчої реформи, то вибори на основі справжнього загального і рівного виборчого права відібрали би тій національно-політичній фантазії всякі види дійсности

Се признають навіть найгорячійші оборонці польського стану володіня в східній Галичині — польські народові демократи. Їх орґан „Słowo polskie“ (ч. 245) пише:

„Ми прозріли. Маскований довго куріяльною системою і принагідними виборчими компромісами дійсний стан національного володіня виявив ся тепер в цілій своїй нагій правді. Ми пізнали, як властиво не глибоко, не вважаючи на всю культурну й економічну перевагу, було основане наше політичне значінє в тій части краю, чим є т. зв. польські міста, яким зорґанізований, політично карним і ненавистним супроти нас елементом є ті, що побіч них живемо. Цифри і розклад голосів з обох сторін показали нам на жаль, що ми не тільки чисельна меншість, але що політичним осьвідомленєм не дорівнюємо противникови“...

Значить „Słowo polskie“ аж тепер побачило, як виглядає справді польський стан володіня. Тільки — дивно чути нарікання, що се побачено аж тепер. Адже не ми їм не давали бачити сього давнійше, не ми укладали куріяльну систему і т. п., — вони самі дурили себе.

Далї вказує „Słowo polskie“, де лежить небезпека для польського стану володіня. „Бачимо її — пише воно — там, де

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

національна самосьвідомість, будячи ся, іде в окремім від нашого і ворожім для нас напрямі. Вистане порівняти краківські вибори з львівськими, вистане перейти по черзі дільниці й округи, які скріпили соціялїстичні і сіонїстичні ряди, щоби зрозуміти, що нам грозить і з якого боку. Та просто неправдоподібна коалїція таких ріжнородних елєментів, що злучили ся єдино в імя спільної ненависти до нас..., се символ, се погроза, про які нам не вільно забувати. Не о мандати вже ходить, але о їх етноґрафічну підставу. Маймо відвагу сказати собі отверто, що окраїнні наші міста, які ми доси вважали нашою кріпостю, що той буцїм-то з основ польський Львів є для нас значно поважнїйше загрожені, як се ми в нашім оптімізмі чи наївности привикли собі осьвідомляти. Зза рогачок тягне до нас, з глибини сутеренів, з міських завулків рушаєть ся поволи, але тим власне грізнїйше, що незамітно, повінь елєментів чужих, а в значній части просто ворожих. Звісне в науцї явище відпливаня сїльської людности до міст, що вимирають з гори і наростають з низу, грозить, на скільки лишимо справу її природному ходови, неминучою денаціоналїзацією міст там, де довколична людність чужа і в почутю тої чужини держана так пильно, що про природну національну асіміляцію годї думати".

В сих увагах народово-демократичного орґану містить ся повне признанє, що коли польський стан володїня в східній Галичинї не буде підтримуваний якимись штучними способами, „коли лишити справу її природному ходови", то східній Галичинї грозить — з польського становища — повна денаціоналїзація, себто поворотна українїзація того, що було насильно спольщене, в першій мірі т. зв. „польських міст".

Ми не станемо спинювати ся на накликуванях народово-демократичного орґану ратувати польськість на українській землї; коли ріжні польонїзаційні способи доси так мало помогли, то ще менше, сподїваємо ся, поможуть на далї, що найбільше припізнять процес українїзації того, що було спольщене, — тільки звертаємо увагу на сам факт, що вибори довели народово-демократичний орґан до таких рефлєксій. Яким-же погромом для фікції польського стану володїня були-б вибори, не прикроєні спеціяльно для охорони того стану володїня!

В тих рефлєксіях „Słow-a polsk-ого" містить ся також цїнна вказівка на будуче. „Та просто неправдоподібна коалїція

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

таких ріжнородних елементів, що злучили ся єдино в імя спільної ненависти до нас", — ось що грізне для всїх оборонцїв польського стану володїня, який, як ми вже зазначили, є тільки вигідною патріотичною маскою для оборони інтересів польських поміщиків, польської буржуазії і польської бюрократії. Польсько-шляхетський режім найбільше боїть ся коаліції польських, українських і жидівських поступових елементів з'єдинених на основі близьких собі соціяльно-полїтичних проґрам. Та щоб таке з'єдинене було можливе, мусить лягти в його основу національна справедливість. Се повинні зрозуміти ті, що хотять поваленя польсько-шляхетського режіму.

І так, коли взяти на увагу польсько-українські відносини, останнї вибори показали, що польський стан володїня на українській землї, се фікція, яка не має нїяких реальних основ.

Се, очевидно, виявило ся би з куди більшою силою, коли-б не штучне піддержуванє того польського стану володїня. Таким штучним піддержуванєм являєть ся власне виборча реформа для Галичини. Правда, в межах можливости, зазначених тою виборчою реформою, український нарід виявив як слїд свою національну сьвідомість і силу, але все таки ті межі роблять його безсильним супроти його національно-полїтичного ворога на парляментарній аренї. Сього не повинні забувати і ті, що задивлені в виборчі побіди ждуть національно-полїтичного визволеня українського народу від дїяльности української парляментарної репрезентації, і ті, що покликаючи ся на виборчі побіди кидають громи на тих „національних шовіністів", що вважали виборчу реформу для Галичини новим закріпощенєм українського народу,— як пр. д. Микола Ганкевич в своїй статї „Wybory na Rusi", надрукованій в краківськім соціялїстичнім тижневнику „Trybuna". Бо при виборах, в межах можливости зазначених виборчим законом, український нарід показав свою сьвідомість і силу, але результат тої сьвідомости і сили — парляментарна репрезентація не є відповідною противвагою супроти парляментарної репрезентації національно-полїтичного ворога українського народу. Через те теперішня виборча реформа лишить ся способом до вдержаня польсько-шляхетського панованя над нашим народом без огляду на його виборчі побіди. Щоб фікція польского стану володїня стратила свою силу супроти українського народу, треба усунути все те, що штучно піддержує її. Аж тодї сила і сьвідо-

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

мість, яку показав український нарід при останніх виборах, мала-б відповідні собі результати.

Тепер перейдім до внутрішніх відносин серед українського народу. Тут — як се вже було зазначено в статї „Вибори в Австрії“ (див. VI кн. Л. Н. В.) — вибори показали упадок „правих“ напрямів взагалї і з окрема упадок москвофільства. Показало ся, що українська національна сьвідомість розвиваєть ся паралельно з полїтичною і соціяльною сьвідомістю народніх мас, що лиш ті українські кандидати мали успіх, які представляли своєю програмою полїтичний і соціяльний поступ. Москвофільські кандидати впали не тільки тому, що не признають української національної ідеї, але також тому, що в їх соціяльно-полїтичній проґрамі не було того змісту, який народні маси бачили в соціяльно-полїтичних проґрамах українских поступових партій. З другого боку „праві“ українські елементи: полїтичні однодумці Барвінського і нова формація українських клерикалів, хоч виступали під українським національним прапором, не знайшли прихильности серед українських народніх мас. Що більше, навіть там, де виступали против себе кандидати українських поступових партій, народні маси йшли за тими українськими партіями, яких соціяльно-полїтична проґрама ширша: радикали і соціяльні демократи брали верх над національними демократами.

Се зовсім зрозуміло. Новий виборчий закон покликав до участи в виборах широкі народні маси, які, на скільки приходять до суспільної сьвідомости, мусять зрозуміти, що їх національне полїтичне і соціальне поневоленє можуть усунути тільки глибокі переміни в суспільній будові. І вони віддали голос на кандидатів які в своїй проґрамі розвинули перед ними образ тих перемін. І так воно буде йти й далї. Пануючі кляси в Галичинї занадто сильні, щоб від них можна було відвоювати в короткім часї такі уступки, якими якась поважнїйша часть народніх мас вдоволила ся-б і з „червоної“ стала „білою“. Через те народня маса й далї йти-ме за тими, що показувати-муть їй шлях до повного визволеня, що не вдоволяти-муть ся такими уступками, які її не вдоволяють. З того наука — всї партії, які схотять мати успіх серед народньої маси, мусять переймати ся що-раз більше полїтичним і соціяльним радикалїзмом в дусї потреб народніх мас.

Правда, є в нас полїтики, що думають инакше. От хоч-би якийсь „Сьвященик-Українець“, автор статї „По виборах“

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

в 122 ч. „Діла“. Вказуючи на зріст радикальної партії в тій части краю, де послами вийшли Трильовський (в двох округах) і Бачинський і на успіхи соціяльно-демократичної партії в виборчім окрузї посла Вітика, автор так пояснює сю прояву:

„Шукаючи за причинами, длячого власне у сих двох віддільних від себе територіях радикальна і соціялїстична пропаґанда знайшла для себе так пригожу почву, мусить кождий згодити ся на се, що як-раз сї повіти під зглядом просьвітним найбільше занедбані: брак там провідників, брак працї на народній ниві. Духовенство, в більшій части запаморочене москвофільством з малими виїмками не дбає про нарід; так і нарід, видячи, що від своїх провідників духовних не дочекаєть ся помочи у своїй матеріяльній нуждї, що вони йому за його працю відплачують нераз погордою і легковаженєм, пішов громадно за тими, котрі йому обіцяли грушки бодай на вербі; повірив на слово і, хотяй нераз може і против свого переконаня, пішов туда, де видїв, що йому усьміхаєть ся лекша будучність. Безперечно, що одною з найважнїйших причин зросту радикалїзму і соціялїзму в згаданих повітах є брак національної сьвідомости, спричинений кацапським мракобісієм. А що сьогодня стало ся на Гуцульщинї і в Туреччинї, се може легко завтра збути ся на Лемках, позавтра на Поділю і т. д.“.

Найперше одно доповненє. Поділя не треба відкладати аж на „позавтра“, бо там уже „нинї“, себто при останнїх виборах вийшов послом український соціяльний демократ Остапчук, і то против дуже симпатичного національно-демократичного кандидата. Але автор, здаєть ся, навмисне не згадав про се, бо виборчий округ посла Остапчука вже нїяк не підходить під його „теорію“, що радикальна і соціяльно-демократична аґітація може мати успіхи тільки в найтемнїйших повітах. Доказувати абсурдність тої „теорії“ нема потреби; се само бє в очи. Тільки звернемо увагу, що факти, на яких побудована та „теорія“, невірні. Щоби в тих округах, де повиходили послами радикали й соціяльні демократи, просьвіта і національна сьвідомість були менші, як в округах національно-демократичних послів, се „фантазія“ шан. автора. Навпаки, всї знають, — і се при иньших нагодах признають навіть круги шан. автора — що т. зв. радикальні повіти належать до найсьвідомійших. Ну, а пр. Станїславівщина, в якій радикали аж тепер здобули вплив, — чи в нїй так нагло упала просьвіта і національна сьвідомість?

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Взагалї такі теорії лїпше-б лишити польсько-шляхетським орґанам преси, які всї успіхи опозиції поясняють несовісністю аґітації та темнотою народньої маси. Духове споріднене з ними виказують москвофіли, — див. пр. московофільська виборча плятформа в нашім оглядї „З австрійської України“ в V кн. Л. Н. В. — вони також усї виборчі успіхи українського національного руху зводять до того, що народня маса в тих округах, де побідили українські кандидати, темна й тому повірила українським аґітаторам, які їй обіцяли „золоті гори“ чи „грушки на вербі“... А тут ще знайшов ся духовий брат висше названих напрямів в особі „Сьвященика-Українця“!.. З окрема-ж що-до обіцюваня „грушок“ на вербі“, себто нездійснимих точок програми, то з такими закидами повинен обережнїйше поводити ся чоловік, що причисляє себе до партії, яка в своїй проґрамі має теріторіяльно-національну автономію, викуп великої земельної власности і т. п. домаганя, які в найблизшій будучности годї буде здійснити.

Останнї вибори, давши побіду українським поступовим партіям, а погром як ворогам української національної ідеї, так і консервативним представникам її, дали тим самим ясну вказівку для становища українських послів у парляментї, а саме: стати ясно і недвозначно на основі української національної ідеї, зазначуючи се вже самою назвою клюбу, і виповнити свою діяльність поступовим соціяльно-політичним змістом. Така вказівка була навіть сформулована відповідними партійними орґанами, а саме: національно-демократичний „Народний Комітет“ на окремій нарадї вложив на послів своєї партії обовязок дати почин до заснованя одноцїльного клюбу з усїх послів, що стоять на основі української національної ідеї і назвати той клюб українським, по нїмецьки: ukrainischer (ruthenischer) Klub; подібну директиву дістали також посли радикальної партії, з тим додатком, що повинні застерегти в тім українськім клюбі вільну руку для себе в основних домаганях своєї проґрами. Така директива для українських послів була подиктована змаганєм зазначити національну єдність українського народу в Австрії і в Росії, а далї радикально розмежувати ся від галицьких москвофілів.

Як звісно, доси і в галицькім соймі і в австрійскім парляментї українські посли творили разом з москвофільськими один „Руський Клюб“, який, що правда, в практичній діяльности стояв на основі української національної ідеї, але ся ідея і через

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

саму назву, яку москвофіли писали й розуміли по свому („русскій") і через участь москвофілів більше розуміла ся сама собою, ніж була теоретично зазначена. Тепер, на теперішнім ступні розвитку української національної ідеї в сьвідомости українського народу, дальше прикриванє її національно неясною „руськістю" і спеціяльно австрійсько-німецькою термінольоґією „ruthenisch" видавало ся політичним анахронізмом. А радикальне розмежованє від москвофілів уважало ся простою консенквенцією теперішніх українсько-москвофільських відносин, консеквенцією того, що в виборчій боротьбі москвофіли виступили як найострійше против української національної ідеї під прапором „русской національной идеи", а москвофільська преса накликала своїх послів проголосити своє „русское національное" credo в парляменті. Таким чином спільна орґанізація посольських ґруп, з яких національна ідея одної ґрупи являєть ся запереченєм національної ідеї другої, видавала ся просто неможливою.

Тимчасом стало ся те, чого всі найменше сподівали ся. Українські національні демократи (17) і українські радикали (3) з Галичини, українські посли з Буковини (5) і москвофільскі посли з Галичини (5) склали один клюб з 30 послів[1]) на таких проґрамових основах:

„Назва клюбу: „Руський (малоруський) клюб", по німецьки „Ruthenen-Klub".

1. Членами руського (малоруського) клюбу послів державної ради у Відни є всі посли з Галичини і Буковини руської (малоруської) народности, котрі являть ся на першім засіданю того клюбу, скликанім через найстаршого віком посла, зглядно заявлять на руки того посла своє приступленє до клюбу.

2. Задачею руського (малоруського) клюбу є заступство і оборона інтересів *малоруської нації* для її *самостійного* розвитку політичного, економічного, суспільного і культурного.

3. Констатуючи, що всі члени клюбу признали *істнованє малоруської нації*, полишає ся поодиноким партіям і членам клюбу до волї, при публікованю урядових енунцияций клюбу уживати на означенє клюбу і нації або терміну *малоруський* або терміну *український*".

---

[1]) Українські соціяльно-демократичні посли Вітик і Остапчук вступили, як се було з гори звісно, до соціяльно-демократичного клюбу і творять в нім окрему українську ґрупу.

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

„Один з послів“, подаючи в „Ділї“ (ч. 126) звістку про заложенє клюбу на таких проґрамових основах, додає до сього факту такий коментар:

„На сю проґрамову основу клюбу згодили ся так звані москвофільські посли без застереженя, що для всїх иньших послів було великою несподїванкою. З сього виходить, що москвофільські посли признали істнованє малоруської нації і зобовязали ся боронити її інтересів та працювати для її самостійного розвитку полїтичного і культурного. Рівночасно однако зажадали москвофіли, щоб їм зробити формальну уступку в тім напрямі, щоб у внутрішнїм урядованю клюбу терміни „український клюб, українська нація“ не були обовязкові, але могли бути заступлені терміном: „малоруський клюб, малоруська нація“, та щоб вони (москвофільські посли), публїкуючи урядові енунціяції клюбу, могли уживати термінів „малоруський клюб, малоруська нація“, з тим, що инші партії і члени клюбу можуть в таких випадках уживати терміну: „український клюб, українська нація“ і т. д.“.

Значить, москвофільські посли зрекли ся своєї національної проґрами і признали українську національну ідею, — так поясняє справа український посол у „Ділї“.

Одначе той „новий тріюмф української національної ідеї“ (так називали згоду москвофільських послів наведені проґрамові основи клюбу в дальших статях з посольських кругів у „Ділї“ й „Буковинї“ не викликав у краю такого одушевленя, як се повинен би викликати справжнїй „новий тріюмф“ української національної ідеї. Годї було повірити, що москвофільські посли так нагло повернули ся і стали прихильниками української національної ідеї; проґрамові основи клюбу зі своєю термінольоґією „руський“ (малоруський) доводили радше до думки, що обі сторони розуміють їх по свому, вдаючи, що одна побідила другу.

Та коли в українських кругах справа одноцїльного клюбу викликала невдоволенє, то в москвофільських викликала вона велике обуренє на москвофільських послів. Їх названо просто зрадниками „русской національной идеи“. І се заставило їх пояснити справу, наслїдком чого стало зовсїм ясно, що українські посли зовсїм не мали чого писати про „новий тріюмф української національної ідеї“.

І так в 127 ч. „Галичанина“ посол Глїбовицький ось як викладає ті прінціпи, які він і його товариші „положили въ основаніе нашего воззрѣнія на русско-малорусскій вопросъ“:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Раздѣляя тотъ историко-соціологическій тезисъ, согласно которому малорусское племя считается только разновидностью русскаго народа, мы считаемъ малороссовъ, на равнѣ съ велико- и бѣлороссами, только этнографически-культурною вѣтвью одного великаго русскаго народа. При томъ считаемъ необходимымъ заявить, что, принимая терминологію, установленную нѣмецкою теоріей международнаго и общегосударственнаго права, (согласною съ мнѣніемъ ученыхъ членовъ Institut du droit international въ Парижѣ), — не называемъ малороссовъ, въ ихъ совокупности, народомъ (Volk), а только малорусскою народностью (Kleinrussischer Volksstamm).

„Считаясь съ другой стороны съ дѣйствительнымъ положеніемъ дѣлъ и съ запросами жизни, мы признаемъ малорусскому племени право на его культурное развитіе, однако съ тѣмъ огражденіемъ, чтобы это развитіе не было поддерживаемо и направлено противъ остального русскаго міра,—какъ продукта духовнаго творчества и созданія всего русскаго народа, но чтобы оно плыло при немъ, умножая своимъ разнообразіемъ общее культурное достояніе всего русскаго народа".

Отже посол Глїбовицький заявляє, що москвофільські посли й не думали зрікати ся своєї національної проґрами. Се ще лїпше видно з колєктивної заяви москвофільських послів в 129 ч. „Галичанина", де читаємо:

„Первое предложеніе пословъ украинской партіи было для насъ непріемлемымъ, такъ якъ она предложила намъ, що клубъ имѣетъ носити названіе „русскій (украинскій)", ruthenisch (ukrainisch), а дальше, що членами того клуба могутъ быти лишь тѣ послы, которыи стоятъ на становищѣ „русской (украинской) національной окремѣшности". То послѣднее мы безусловно отклонили и затребовали названія клуба „русскій (малорусскій)" ruthenisch (kleinrussisch) и опредѣленія, що до того клуба належатъ всѣ послы русской (малорусской) народности изъ Галичины и Буковины, съ исключеніемъ упомянутого съ нашими принципами безусловно несоглашающогося провозглашенія національной „окремѣшности".

„Одно и другое удалось намъ вполнѣ выбороти по долгихъ переговорахъ съ тѣмъ, що и по нѣмецки клубъ не будетъ названъ ukrainisch, а только, якъ прежде, Ruthenenklub.

„Очевидно мы, послы галицко-русского народа, хотя приз-

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

наемъ историческое единство всей Руси, не могли не согласитись на то опредѣленіе, що задачею русского (малорусского) клуба есть „заступничество и защита интересовъ малорусской націи для ея самостоятельного развитія политичного, экономичного, соціального и культурного". Напротивъ мы отклонили требованіе украинскихъ пословъ, щобы до того доложити еще слова: „и для осягненья національно-политичной самостойности", такъ якъ то было бы снова произглашеніемъ „окремѣшности". На вычеркненье тѣхъ словъ украинскіи послы согласились. Тѣмъ образомъ мы сдѣлали все возможное, щобы принципы нового клуба не противились принципамъ нашей партіи, и то намъ вполнѣ удалось. Яко послы галицко-русского (червоно-русского) народа мы не могли отказывати ему права до самостоятельного (очевидно въ предѣлахъ Австріи) политичного, экономичного, соціального и культурного розвитія и не могли не признати существованія малорусской націи, яко части одного русского народа. Вотъ цѣлая суть нашого общого рѣшенія, кажется не противного нашимъ идеаламъ.

„Щобы украинскіи послы, которыи лояльно отказались отъ офіціального названія клуба „украинскимъ" — ukrainisch имѣли хотя частичное удовлетвореніе, мы смѣло и безъ вреда для нашей идеи могли соизволити, щоби поодинокіи лица въ приватныхъ публикаціяхъ нашихъ рѣшеній употребляли слово „русскій (украинскій)" вмѣсто „русскій (малорусскій)", що впрочемъ частнымъ образомь было и безъ того свободно".

Маючи тепер перед собою заяви обох сторін, української і москвофільської, бачимо, що справа не представляєть ся так чисто, як се старали ся представити в своїх статях українські посли. Найперше що до термінів „український, малоруський", то бачимо, що та „формальна уступка", яку українські посли зробили москвофільським, виглядає зовсім инакше, як се представляє „один з послів". А саме, українські посли згодили ся викинути термін „український" з офіціяльної назви клюбу і заступити його терміном „малоруський", що „один з послів" старанно промовчує. Значить, в офіціяльних виступах клюб не сьміє назвати себе українським, нашу націю українською і т. д., — а що кожда ґрупа, яка входить в клюб, у своїх публікаціях може вживати терміну український, се — як справедливо завважують москвофільські посли в своїй заяві — нічого не значить, бо такі публікації не мають офіціяльного значіня.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

При тім заміна терміну „український“ терміном „малоруський“ має значінє не формальне, а дуже прінціпіяльне. Ми бачимо, що москвофіли привязують до терміну „малоруський“ таке значінє, якого ніяк не можна би привязати до терміну „український“. Коли „український“ висловлює національну окремішність нашого народу, то „малоруський“ дає москвофілам змогу покликати ся на теорію про три руські народности, з яких складаєть ся „одинъ великій русскій народъ“. І ми бачимо, що москвофіли домагають ся принятя терміну „малоруський“ не тому, що термін „український“ ріже їх „русскія“ вуха, тільки тому, що вони привязують до нього означене понятє; бачимо, як вони з проґрамової основи старають ся викинути все те, що під те понятє не підходить. Не підходить під їх понятє, щоб члени клюбу стояли на становищі „української національної окремішности“; так само не підходить під їх понятє, щоб клюб працював для „осягненя національно-політичної самостійности“ нашого народу, — і вони добивають ся того, що сї уступи з проґрамових основ клюбу викидають ся. Викинувши так усе, що могло би нагадувати національну окремішність українського народу, москвофільські посли згодили ся на решту. „Заступництво й оборона інтересів малоруської нації для її самостійного розвитку“, — вони поясняють: „очевидно, в межах Австрії“, і мають рацію, бо в межах Австрії живе тільки „малоруська нація“, отже як не признати їй права розвивати ся самостійно, незалежно від инших народів Австрії?! „Признанє істнованя малоруської нації“, — вони поясняють: „яко части одного русского народа“, і знов мають рацію...

Загалом кажучи, коли українські посли при редакції проґрамових основ клюбу вважали на слова і на їх буквальне розумінє, москвофільські посли клали головну вагу на те, щоб проґрамова основа в своїй цілости відповідала їх розуміню становища „малоруського племени“ до „одного великаго русскаго народа“ і ніде не згадувала про національну окремість і про консеквенцію її: про стремлїнє до національно-політичної самостійности нашого народу. Значить, москвофільські посли розглядали справу ширше і глибше...

Ми вже зазначили, що таке полагодженє справи не вдоволило анї Українців анї москвофілів. І одні й другі ждали від своїх послів нового, коли тимчасом вони пішли старим

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шляхом. Але годі вдержати те, що вже не відповідає фактичним відносинам, — так і „Руський Клюб“ не вдержав ся в цілости, бо зараз таки виступили з нього москвофільські посли Марков і Глібовицький, консеквентні представники „русской національной идеи“, а в останній хвилі те саме зробили і пп. Король і Курилович. Заложенє спільного клюбу мотивовано з українського боку між иншим і тим, що для української національної справи дуже важна річ, аби не було орґанізації послів вибраних нашим народом, які в парляменті проголосили би „русскую національную идею“. Одначе й сього не осягнено. Посол Марков у першій своїй промові проголосив те, чому мав запобігти спільний клюб, — про се докладнійше иншим разом.

І так головної цїли — одноцільности репрезентації нашого народу і недопущеня до проголошеня „русской національной идеи“ через заложенє спільного клюбу не осягнено. За те шкода від того поперше та, що клюб не став так ясно на становищі української ідеї, як сього вимагає теперішній момент українського національного розвитку, а по друге та, що консервативні москвофільські посли, які там зістануть ся, помагатимуть умірковaним елементам з поміж українських послів майоризувати поступову часть українських послів, — отже шкода і для української національної ідеї і для того поступового соціяльно-політичного змісту, яким повинна б бути виповнена діяльність послів, вибраних українськими народніми масами.

Очевидно тепер, коли більшість москвофільських послів уже виступила з клюбу, українські посли повинні-б позбути ся тої „малоруськости“, яку вони внесли в клюб і назвати клюб українським, заставляючи тим самим решту москвофільських послів стати на ясне становище в національній справі: або Українці, або „Русскіе“, — tertium non datur. Але на се досі якось не заносить ся...

Загалом беручи, про українських послів треба сказати, що вони, орґанізуючи ся в парляменті, не зуміли стати на тій висоті що до української національної ідеї, якої вимагає теперішній момент, не пішли за вказівкою, яку їм дали вибори. Новий зміст, яким наповнене наше теперішнє національне житє, вони старають ся втиснути в старі форми.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

БІБЛЇОҐРАФІЯ.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка наукова часопись, присьвячена передовсім українській історії, фільольоґії й етноґрафії, виходить у Львові що два місяці під редакцією Михайла Грушевського. Рік XVI. Т. LXXII. 1907, кн. III., ст. 242.

Том розпочинаєть ся студією, властиво вступним роздїлом її: Володимир Розов, До староруської діялєктольоґії (Іще до питання про галицько-волинське наріче). I. Огляд лїтератури питання, с. 5—34. В 1883 р. проф. Соболєвский виступив в „Обществі Нестора Лїтописця" з рефератом: „Какъ говорили въ Кіевѣ въ XIV и XV вв.", з якого випливали дві сьмілі гіпотези: про діялєктольоґічне значіннє й походженнє отвертого або т. зв. „нового ѣ" і про великоруське походженнє Киян. Гіпотеза проф. Соболєвского викликала, як відомо широку лїтературу, от і д. Розов поставив завданнєм своєї розвідки зісумувати отсю лїтературу й зазначити її позитивні результати для східнославянської фільольоґії, а дальше й собі по змозї причинити ся до розвязки деяких з тих завдань на підставі старих українських грамот, XIV—XV в. Поки що автор в сїй книжцї „Записок" сповнив першу частину своєї теми, а власне дав повний і критичний огляд дотичної лїтератури. Гіпотеза проф. Соболєвского поза чисто фільольоґічними річами, зачіпала, як се зрештою можемо бачити з другої її конклюзії, такої ваги питання, що, розумієть ся, мусїла викликати чи малу наукову полєміку, в якій взяли участь поруч з найвизначнїйшими славянськими й російськими фільольоґами головно українські учені. Д. Розов слїдить цікаву сю полєміку при помочи паралєлї; з одного боку веде свою лїнію боронячи й розясняючи свою гіпотезу самітний проф. Соболєвский — скільки будь серіозних учених по його сторонї не знайшлось — а з другого боку його опоненти, які крок за кроком, що раз новими арґументами збивають його з зайнятих ним позицій та зводять його гіпотезу до дуже скромних розмірів. В оглядї д. Розова з великим інтересом можна слїдити за тим, як дякуючи серіозним науковим дослїдам противники проф. Соболєвского могли систематично посувати ся все вперед, коли тим часом по сторонї сього останнього бачимо то непевність й вагання, то ретираду, а не раз просто заячі скоки в перед, що їх нїяк льоґічно з попереднього не не можна пояснити. Се видно найкраще на останнїй його розвідцї „Древне-Кіевскій говоръ". Такі скоки зовсїм мусять бути, коли в чисто наукові питання вмішають са апріорні інтереси, які з справожнью наукою не богато мають спільного. Д. Розов, як фільольоґ не зайняв ся близше історичною лїтературою викликаною тоюж справою. — Далї в останнїй частинї (розд. III—VIII) своєї статї „Архаггелови вѣщания Марїи і благовіщенська містерія" (проба історії лїтературної теми) с.35—76, д-р Іляріон Свєн-

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ціцкий, дає продовженнє своїх дослідів над розвоєм мотивів благовіщенської теми в західно-европейській середньовічній літературі а потім розглянувши східнославянські памятки тої ж літератури, зрештою доволі убогої, дає загальну характеристику благовіщенської теми в духовному письменстві (розд. V). Для повного вичерпання своєї теми, автор в закінченню (розд. VI—VIII) задержуєть ся над тим, як відбили ся благовіщенські мотиви в штуці, народній словесности і краснім письменстві. — Далеко більш інтересну спеціяльно для нашої історії розвідку: „Львівська Русь в першій половині XVI віку“ (с. 77—106) дав Іван Крипякевич, один з наймолодших істориків школи проф. Грушевського, що з його історичного семінаря на львівському університеті українська історична наука має, так сказати, свій постійний дохід. Розвідка д. Крипякевича написана майже виключно на підставі невиданого досі архівного матеріялу й займаєть ся темою, якої майже ще не тикала не тільки наша а й чужа історіоґрафія. Поки що з цілої праці поміщено в сій книжці „Записок“ тільки три розділи, в котрих автор по загальному огляді тодішного положення галицької Руси вспів обговорити тільки деякі річи, а власне: імена й назвиска українського міщанства у Львові в тім часі, теріторіяльний зріст львівської Руси і його обмеження, приплив людности, ремесла й цехи, торговлю, обмеження української людности й корпорацію дідів. Все те добуте й викомбінованне на підставі сухих архівальних записок в результаті дає досить ясний і плястичний образ.—Цікавий причинок до характеристики галицько-руського духовенства дає д. Іван Кревецький в коротенькій статейці п. з. Фальшованнє метрик для польських повстанців з 1830—31 рр. с. 107—113. Статя основана на незнанім досі циркулярі галицького ґубернатора до духовенства, де власть виступає проти тих священників, які видавали польським повстанцям, що виеміґрували з Росії в Галичину, фальшиві метрики, як буцім то місцевим людям і тим хоронили їх перед видаленнєм з краю австрійськими властями. Відділ статей кінчиться публікацією останьої частини документів зібраних М. Зубрицьким п. з. Село Мшанець Старосамбірського повіта. Матеріяли до історії галицького села с. 114-170. — В Miscellanea маємо: а) Рожне поле, под. М. Грушевський — проба докладнійше означити літописне поле битви в 1099 р.; б) записки про книгокрадів у старих книгах і рукописах, под. І. Франко; в) Львівський тиждневник з 1749 р., под. В. Щурат. с 171—182 р.—Наукова хроніка: Антропольоґічні й археольоґічні часописи за 1905 р., подав. др. Зенон Кузеля, с. 183—202. Тут подано огляд коло 40, німецьких, французских й італійських етноґрафічних і археольоґічних часописів. В відділі Бібліоґрафії (с. 203—242) ріжними авторами розглянено 25 великих наукових праць українських, російських, німецьких і польських. На жаль рами нашої рецензії не позволяють бодай коротко задержати ся при сім відділі, який в науковім сьвіті має славу, як один з найкращих критично-наукових відділів.

Generated on 2015-08-09 07:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Зібравши все попередно сказане, можемо коротко схарактеризувати сю книжку сказавши як і про попередні книжки „Записок“, що так незвичайно старанною редакцією, як і дібірним і цінним матеріялом а навіть дбайливістю зверхньої форми „Записки“ ні в чім не уступають иншим того рода европейським науковим часописам і мають серед них вповні виразно зазначену свою, так сказати, індівідуальність: яка б там не була ріжнородність тем і матеріялу, а все те сумі дає се, що називаєть ся українською наукою. *Ів. Джиджора.*

Є. Чикаленко, *Розмова про мову*, К., 1907 ст. 15, 16⁰. Д. Чикаленко має заслужену репутацію одного з найліпших наших популяризаторів, як справжній майстер в популярнім викладі, гарнім що до мови, прозорім що до змісту. Тим більше приходить ся жалувати, що він сього, досить рідкого у нас хисту уживає так рідко, так скупо в теперішнім часі, коли відчуваєть ся така пекуча потреба в популярній літературі — чи то до питань політичних, соціальних, національних, чи то з наук природних і гуманітарних, чи то в сфері практичних відомостей. І тим з більшою приємністю стрічаємо сю книжечку. Автор оповідає в ній свою розмову з селянином, що виступає противником мужичої мови й бажає в інтересах селянина, аби її як найскорше заступила культурна мова — російська, щоб селянин мав з нею скрізь дорогу, і не зневажано його за ту мужицьку мову. Автор доводить селянинови, що таке присвоєннє чужої мови масами неможливо, і що тільки своя мова може бути знарядом успішного культурного розвою. Тема, як бачимо, по теперішньому часу дуже жива й важна, і книжечка варта широкого росповсюдження. Для читача з широких мас інтересні, розумієть ся, не погляди селянина „обєдинителя“, а арґументація автора за правами народньої мови й потребою її; сю арґументацію варто б розвинути ширше, дати більше фактів. І вступ може б змінити дещо — більше сполуляризувати. Книжечка була б тоді ще користнійша. *М. Грушевський.*

Іван Борусовский, *Мефістофель в Гетовім Фаусті і Люцифер в Байроновім Каїні.* Проба їх еволюції і характеристика. Тернопіль 1907 (Звіт дирекциї ц. к. ґімназії Франц-Йосифа І в Тернополи за рік шкільний 1906, стор. 1 — 48).

Серед досить уже у нас богатої літератури ґімназіяльних звітів, а властиво поміщуваних у них наукових розвідок отся розвідка д. Борусовського визначаєть ся користно як проба вийти з тісного круга звичайних шкільних тем і подати річ ширшого закрою. Постаті чортів у двох славних творах великих новочасних поетів, як уособленя певних ідей самих тих поетів, се вдячна тема, яка й методично могла би вплинути на молодіж, що в першім ряді достарчає круг читачів для таких звітів. На жаль, власне з боку методи праця д. Борусовського лишає богато дечого бажати. Він переважно не цитує тих книжок, із яких без-

Generated on 2015-08-09 07:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

посередно черпав свої відомости, а коли цитує дещо в тексті, то хиба старі друки, на яких поклики знайшов у нових працях. Зрештою відповідно до скромного обсягу ґімназіяльного звіту він обмежаєть ся на переповіданю елементарних фактів із історії віри в чорта в середніх віках та на зовсім уже школярських „змістах“ найстарших повістий і драм про Фавста. Досить докладно подано хиба зміст траґедії Марльо (не Марлове, як читає наш автор) про Фавста, за те зовсім слабо передано зміст німецької маріонеткової гри про Фавста, що мала значний вплив на Ґете. Далі йде забавна декуди по своїй наївности аналіза фіґури Мефістофеля в Ґетевім Фаусті, забавна особливо там, де авторови здаєть ся, що він може простувати погляди самого Ґете (пр. стор. 22). Автор стоїть на зовсім наївнім становищі правовірного католика і зовсім не розуміє ґрандіозної іронії, що являєть ся найвизначнійшою прикметою Ґетівського Мефістофеля, і з сего становища, розумієть ся, легко йому критикувати. Він позволяє собі навіть досить дешеві „віци“, говорячи прим. на стор. 39 таку мудрість: „Чим чорт міг звести чоловіка в віках середних, на то він тепер навіть не зверне оком. Чорт не лише мусить мати відповідне образоване і знане, він мусить відповідно одягнутись і прибрати приманчиву постать, щоби свою ціль осягнути. За часів Фауста вистарчав єму червоний плащ і капелюх з когутячим пером, нині мусів би одягнути ся в фрак і циліндер, взяти рукавички і лісочку в руки... впрочім не знаю, чи Мефісто дав би собі нині раду, коли вже далі і женщини хотять бути Фавстами — тоді мусів би бідний Мефісто пильнійше читати всі журнали мод, ніж они самі“. Ай, ай, як же дотепно, як глубоко сказано!

Аналіза Байронового Люціфера коротша й держана в поважнійшім тоні, окрім скандально незугарних уступів перекладу, доконаних очевидно самим автором. В одній нотці до Фавста, цитуючи уступ із другої части сеї поеми автор зазначує, що тілько брак часу не позволив йому „на добрий переклад сих вершів“ і для того він цітує їх в оріґіналі. Ну, той брак часу позволив йому таки в тих перекладах із Байронового „Каіна“ дати доказ, що про українську верзіфікацію він не має ні найменшого понятя. З такою кваліфікацією лише Фавста перекладати!

І ще одна методична увага. Автор у першій части своєї статі користуєть ся моїм старим перекладом першої части Фауста, також не назвавши книжки, з якої бере вірші, і тілько в нотках докоряє мені за недокладну передачу деяких місць. Хтож його силував користувати ся моїм перекладом, коли для наукового оброблення надаєть ся єдино оріґінал або його точний, прозовий переклад. Так поважні вчені не роблять. *І. Франко.*

Т. Г. Шевченко. *Кавказ, Сон, Холодний Яр і другі твори з коротким нарисом життя поета. Зклала М. Калинович.* Склад при видавництві „Донская Рѣчь“. № 179. Стр. 61. Ціна 8 коп. Петербург, 1906.

Generated on 2015-08-09 07:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

До останніх часів велика частина творів Шевченка була мало приступною для українського громадянства в Росії. Тільки в біжучому році явило ся перше в Росії повне виданнє його творів. Та на жаль се виданнє через свою досить високу ціну не дуже приступне для ширшого кругу читачів, особливо читачів з народу. Збірничок творів Шевченка, що вийшов недавно в виданню „Донской Рѣчи", являєт ся першою пробою зробити заборонені досі його твори приступними для найширших верств українського працюючого люду. З сього погляду цілком зрозуміла вага сеї книжочки, й її появу можна тільки витати. Ціна її — вісім копійок за 61 сторінку середньої вісімки — така, що її зможуть куповати навіть убогі українські селяне.

На початку викладаєть ся досить коротко (на вісьмох сторінках) життєпис поета до 1845 року, тоб-то до кінця його перебування в Петербурзі учнем академії художеств. Тоді йдуть його твори — Сон, Розрита Могила, Суботів, Кавказ, Єретик, Холодний Яр. Далі йде продовженнє життєпису поета, переплетене його творами. Опріч ріжних уривків і коротших пєс уміщено ще „Молитви" й поему „Саул". На жаль життєпис написано досить сухо.

Можна було сподівати ся, що впорядчиця не пожалує праці на сю книжочку, призначену для найширших народніх верств. На жаль сього не має. Щоб навіть й зовсім мало освічені читачі могли як слід розібрати ся в творах, уміщених в збірничку, й докладно їх зрозуміти, конче треба було б, щоб впорядчиця додала передмови й пояснення до поодиноких творів й окремих місць, котрі инакше будуть для них мало, а подекуди й цілком незрозумілими. В сьому напрямі впорядчиця майже нічого не зробила. Наприклад на сторінці 10 маємо тільки отсе поясненнє до цілого ряду поем Шевченка: „у своїх віршах Т. Г. висловлював свої відносини до різних явищ історичного й сучасного життя Росії взагалі і переважно України. З цими поглядами найкраще знайомлять нас: Сон, Розрита Могила, Суботів, Кавказ, Холодний Яр. Ці поеми довгій час було заборонено друковати за їх вільні думки. Навіть тепер, більш як через 50 літ після того, як вони написані, приходить ся деякий вірш викинути, щоб не згубити усю книжку". Отсе й усе поясненнє й то саме до таких творів, котрі може більш, ніж иньші вимагають історичного знання, щоб бути цілком зрозумілими. Такі ж коротенькі й цілком недостаточні пояснення робить вона й до „Кавказу", до „Єретика". Через се книжка принесе далеко менше користи, ніж могла б принести, коли б була відповідно оброблена.

Зазначимо суперечність що до змісту. Впорядчиця пише, що в Шевченка „усе одібрали те, чого не вільна ніяка людина ні давати кому, ні від кого одбирати. Але ж це тільки ще зміцнило його могутній талант". (Стор. 42). Через дві сторінки вже читаємо, що Шевченко бояв ся, „щоб не згубили йому усе живе,

Generated on 2015-08-09 07:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

горяче почуттє", а незабаром авторка вже констатує, що приїхавши з заслання „почував Т. Г. себе досить погано, він бачив, що його талант марнів, і сили його пропали". (Стор. 49).

Вагу книжки зменшує те, що впорядчиця в свойому викладі життєпису Шевченка вживає багато незрозумілих для читача з народу слів і виразів. Наприклад, Кирилло-Методієвське братство „мало на завданні росповсюжувати ідеї славянської взаємности й федерації народів на підставі повної волї та автономії народностей". Досить часто трапляють ся такі неправильні вирази як „певен", „помилуван", „повідомлен". Незвичайна кількість друкарських помилок робить иноді незрозумілим самий зміст. Та про ті хиби книжка являєть ся гарним придбаннєм української народньої літератури. *М. Залїзняк.*

Л. Яновська, *Поводатирь.* Этюдъ на 1 дійю. *Серденьку золотому вид серденька щирого.* Жарт на 1 дію. (Присвячуєть ся В. Я. Яновському). Київ, 1907. Стор. 51.

Обидва сї водевілї п. Яновської не мають такого інтересу, якого б, зважаючи на її літературне імя, можно було сподївати ся. „Поводатирь" — се етноґрафічного характеру запис обряду Меланок (перед новим роком, що тепер уже виходить з моди). До нього штучно притулено спершу „немиле" батькові кохання його дочки з парубком, котрий з малку був за поводатиря в кобзаря; але потім через любов до української старовини, до стародавнїх дум, що нагадав своїм сьпівом парубок-поводатирь, Максим (батько) таки віддає дочку свою за його — уже „зятя такого, якого найбільше всього в світї бажав" (стор. 27). Зміст, як видно, не глибокий. І написано самий „этюд" досить нудно і навіть мало-реально, неминуче з сьпівами й танками...

Жарт „Серденьку золотому від серденька щирого" — просто веселенька тільки байка, навіть сценїчна. Дохожала панна Серахвима Купріянівна хоче заміж і через те завше на всїх злить ся. Аж тут несподївано завитав до неї давнїй близький її знайомий, що недавно овдовів, Нїкандр Нїкандрович. Були саме іменини Серахвими Купріянівни. Побалакали трохи, згадали своє „минуле", і вона вже була цїлком певна, що Нїкандр Нїкандрович посватаєть ся за неї; а він тільки залишив їй корзину з двома своїми маленькими дїтьми й записку: „серденьку золотому від серденька щирого", і сам утїк. Лютість і одчай, певно, напали на ображену „дохожалу панну". От і все.

З зовнїшнього боку книжечку видано чепурненько, але коректа дуже недбала, напр.: „э*т*юд на 1 д*ій*ю", „...в*и*д серденька щирого„, „в стр*и*чці", „клап*от*", щ*е*й (=ще й), наст*лів*ником", ф*іо*тографії", б*ай*ьок"... *Гр. Трейман.*

Чим шкодять нам Євреї? — *За другими переказав Гр. Сьогобочний.* Київ, 1907, ст. 19, ціна 3 к.

Єврейське питаннє у нас на Вкраїнї має велику вагу з давних давен, а останнїми часами, вже за панування російської бю-

Generated on 2015-08-09 07:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рократії, за „черты осѣдлости“ та инших виключних законів про Євреїв, воно прибрало такі форми, що далї вже нікуди йти. Ми ледве-що пережили період нечуваних своїми жорстокостями погромів, від котрих так і тхне середнїми віками. А чи можна бути певним того, що сї кріваві події — на віки минула, пережита сторінка нашої історії? Зріст антісемітизма та деморалїзації, що розливаєть ся широкою хвилею серед українського народу під впливом енерґійної аґітації чорносотенців усякої масти, не дає на се питаннє відповіді, котра могла б заспокоїти стурбовану крівавими подіями совість громадянства. Тому то єврейське питаннє прибирає в наших очах значіннє не тілько питання про долю самого єврейського народа, але й доля нашого українського народа, його честь і слава залежать в значній мірі від того, яку відповідь дасть він на заклик „бий Жида“. З сього погляду боротьба з антісемітизмом, якою б метою він себе не виправдував, є одно з найголовнїйших завдань української інтеліґенції.

Але ж що зробила вона в сьому напрямку в наші часи? Майже нічого. Де популярна лїтература про єврейство на українській мові? Її нема. Не криючись треба признати ся, що на превеликий жаль перед нами не що иньше, як здоровенна дїрка, котру й не пробували до сього часу забити. Тому то ми й витаємо брошюрку д. Гр. Сьогобочного „Чим шкодять нам Євреї? як першу пробу нашої інтеліґенції, виконати свій обовязок перед українським народом, захистити його від отрути антісемітизма. Правда, брошюрка ся не великої вартости, бо написана сухо, без виразної сістеми, нїби на швидку руку, і полишає богато питань, що викликає антісемітизм, без жадної відповіди. Крім того для звичайного селянина вона має характер зовсїм абстрактний, бо автор ілюструє свої цїлком справедливі думки фактами з життя великих міст (Одеса і др.), поминаючи без жадної уваги більш відомий для згаданої катеґорії читачів матеріял, що дає нам життє на селї та по дрібних містечках. Метода на нашу думку не педаґоґічна.

Але не вважаючи на се, книжечка корисна таки буде дечим і розповсюжувати її невідмінно треба. Дуже добре, що автор виразно зазначив, що єврейське громадянство розпадаєть ся на ріжні, протилежні по своїм інтересам кляси, і що єврейство en masse не відповідає за вчинки своїх паразітів, капиталїстів. Другий плюс працї д. Сьогобочного, се безперечна сімпатія автора до трудящих кляс єврейського народа,

Сподїваємо ся, що друге видання сеї книжечки буде більш відповідним тій великій метї, яку вона ставить перед собою, і позбавить ся в значній мірі хиб першого. Вадано книжечку добре, коректа уважна і цїна (3 коп.) не дуже велика.

П. Єфремов.

Александръ Пивень, „*Нашымъ дитямъ на забаву*“. Москва 1907, стор. 61. цїна 12.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Збирнычокъ оповиданнивъ, байокъ, казокъ та выбирокъ з виршивъ усимъ добрымъ дитямъ, щобъ чыталы дома писля школы та не забувалы свого вчення“, — так рекомендує свій збірничок п. упорядчик, та не богато чому можна навчити ся з його збірника. Мало не дві третини книжечки обнімають писання самого д. Півня, про які богато говорити нічого: убогий зміст, незнаннє української мови, руссізми та вульґарізми („обрепкавсь“, „варыльце: буль-буль буль, а хто слуха, тому симь дуль“ і т. п.), — усе се робить їх для дитячого читання цілком нездатними. Поезія п. Півня, се недотепний переказ слово за словом віршів російських письменників; ось зразок його поезії:

Якъ ударыть гримъ!
Якъ тарахне скризь!
Наче пушок сто
Зразу бухноло! (18 ст.)

В збірнику видрукувано також де кілька народнїх пісень, і поезій Шевченка, Глїбова, Гребінки, але з писаннями їх п. упорядчик поводить ся дуже вільно, часто переробляючи текст на свій „копил“. Шевченка він так поправляє:

Учитеся, брати мои,
Учитесь, читайте... (35 ст.)
Подивлюсь — аж свитає,
Край неба пилає... (43 ст.).

Инколи д. Півень поправляє, звичайно на гірше, і пунктуацію у авторів.

Коректа книжки дуже недбала; видруковано збірничок „ярижним“ правописом; для дитячого читання книжечка непридатна цілком. *Е. Квасницький.*

Книжки надіслані до редакції.

Проф. Мих. Грушевський. *Про українську мову й українську справу.* Статї й замітки. Київ, 1907. Ст. 23. Ц. 12 коп.

Проф. Мих. Грушевскій. *Освобожденіе Россіи и украинскій вопросъ.* Статьи и замѣтки. С.-Петербургъ. 1907 р. ст. I—VIII+291. Ц. 1 руб.

Проф. Мих. Грушевскій. *Вопросъ объ украинскихъ каѳедрахъ и нужды украинской науки.* С.-П.Б. 1907. Ст. 48. Ц. 20 коп.

Проф. Мих. Грушевскій. *Изъ польско-украинскихъ отношеній Галиціи.* Нѣсколько иллюстрацій къ вопросу: автономія областная или національно-территоріяльная. Второе изданіе. С.-П.Б. 1907. ст. 74. Ц. 30 коп.

Проф. Мих. Грушевскій. *Національный вопросъ и автономія.* С.-П.Б. 1907. ст. 15. Ц. 8 коп.

Проф. Мих. Грушевскій. *Украинскій вопросъ.* С.-П.Б. 1907. Ст. 32. Ц. 15 коп.

Generated on 2015-08-09 07:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Проф. Мих. Грушевскій. *Движеніе политической и общественной украинской мысли въ XIX столѣтіи* С.-П.Б. 1907. ст. 15.

Проф. Мих. Грушевскій. *Единство или распаденіе Россіи?* С.-П.Б. 1907. ст. 15. Ц. 8 коп.

С. Черкасенко. *Діткам.* Казки й вірші. Видавництво „Український Учитель". Полтава, 1907. Ст. 48. ц. 10 коп.

С. Черкасенко. *Убогий жид.* Казка. Видавництво „Український Учитель". Полтава 1907. Ст. 8 ц. 2 коп.

С. Черкасенко. *Як вродила ся пісня.* Казка. Видавництво „Український учитель". Полтава, 1907. Ст. 14 ц. 3 коп.

Уставъ украинскаго общества „**Просвіта**" въ Житомірѣ. Статут Українського Товариства „Просвіта" у Житомірі. Житомір, 1907.

Як мужик двох генералів прохарчив. — Дикий пан. Дві казки М. Салтикова. Переклала М. Загірня. Видав Б. Грінченко. У Київі, 1907. Ст. 22. Ц. 4 коп.

Є. Чикаленко. *Розмова про мову.* У Київі, 1907. Ст. 15. Ц. 2 коп.

На розсвіті. Місячник української молодіжі середних шкіл. Під редакцією Василя Пачовського. Львів 1907. Рік І. За червень ч. 1. — за липень ч. 2.

Громада. Хлопська читанка. Часть І. Зладив *Козак Невмирака.* Накладом М. Грабчука. Чернівці. 1907. Ст. 78. Ц. 60 сот.

Д. Січинський. Пісні на один голос в супроводі фортепяна: Бабине літо. Видала Українська Накладня у Львові. Друк літоґрафічного інституту Гейдля в Липську. Ц. 1 кор. —

Д. Січинський. *Мені байдуже.* — Пісня на один голос в супроводі фортепяна. Видала Українська Накладня. Липськ. Ц. 80 сот.

Д. Січинський. Концертова мазурка. Видала Музична Накладня. Липськ. Інституту літоґрафічного Гейделя в Липську. Ц. 1 кор.

Я. Ярославенко. *Ой щебечуть солові.* Видала Музична Накладня. Інституту літоґрафічного Гайделя в Липську. Ціна 60 коп.

Ив. С. Абрамовъ. *Деревенскіе очерки.* (Изъ Сына Отечества", „Нашихъ Дней", „Народной Жизни" и „Журнала для всѣхъ"). Книгоиздательство „Свободная жизнь". СПБ., 1907. Ст. 36, 16. Ціна 7 коп.

СПРОСТОВАННЯ:

На ст. 55, в титулі замість таварів, треба: товарів.

На ст. 57, рядок 18 зверху упущено кілька слів, треба: „ванчосу шість шістдесяток, себто 36.000, а клепок чотири шістдесятки, себто 24.000".

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-09 07:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Проф. Михайла Грушевського.

ТОМ ПЕРШИЙ в другім виданню, 1904 стор. 628, ціна 7 кор. 50 сот., в Росії в книгарні К. Старини при конторі Літ. Наук. Вістника продаєть ся по 3 р. 60 коп.

Зміст: I Вступні уваги про український народ і його територію в теперішности і в історичних змінах. Загальний погляд на історію України.

II. Українська територія перед славянською міґрацією: археольоґічні слїди житя на українській території; питаннє про славянську праотчину; не-славянська кольонїзація нашого краю; пізнїйші турецько-фінські племена і їх переходи (IV—IX) вв.

III Славянська кольонїзація української території: роспросторенне словянства; кольонїзація східно-славянська; славянські племена України; кольонїзаційні утрати їх в X віцї.

IV. Культура і побут українських племен в часах розселення і по нїм: культура матеріальна (хлїборобство, скотарство, ловецтво, промисли і т. п., побут — пожива, одежа, житло); торговля; людина: тип фізичний і психічний, релїґія і культ, похоронний обряд, шлюб і родинне житє, рід, племя, громада.

V. Початки Руської держави: Завязки полїтичного устрою українських племен. Початки Київської держави. Хронольоґічний перегляд подій X віка.

VI Закінченнє будови Руської держави: часи Володимира Великого.

Додаток I: про найдавнїйшу лїтопись; дод. II: Норманська теорія.

Карти: а) кольонїзація Східньої Европи до III в. по Хр.; б) східно-славянська кольонїзація в часах сформовання Руської держави.

ТОМ ДРУГИЙ в другім виданню, 1905, стор. 633. ціна таж.

Зміст: I. Часи Ярослава.

II. Розклад Руської держави в X—XII в.

III. Упадок Київа (до татарського походу 1240 р.).

IV. Перегляд поодиноких земель: Київщина (в додатку: Турово-пинська земля) територія, городи, житє полїтичне й культурне.

V. Чернигівщина й Переяславщина.

VI. Волинь і Побуже.

VII. Прикарпатські краї: Галичина й Угорська Русь.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

VIII. Степи: Останки славянської кольонїзації в Степах; турецька кольонїзація степів: Печенїги, Торки, Половцї, Монґоли - Татари.

Карти: а) Київщина і Турово - пинщина в XI—XIII в. б) Чернигівщина й Переяславщина; в) Західня Україна.

ТОМ ТРЕТИЙ в другім виданню, 1905, ст. 587, цїна таж.

Зміст: I. Галицько-волинська держава (XIII—XIV в.): утвореннє її за Романа, часи Данила і його наступників.

II. Поднїпровє в другій половинї XIII і на початку XIV віка, під татарською зверхністю.

III. Полїтичний і суспільний устрій українських земель в XI—XIII віках: державна система, княжі відносини, полїтична орґанїзація земель, управа, суд, воєнна і фінансова орґанїзація; орґанїзація державна й її історія; суспільні верстви.

IV. Побут і культура: відносини економічні. Право як культурно - побутове явище. Побут: відносини родинні; вади суспільности в представленню моралїстів; образи життя. Христіянство і його культурні впливи. Творчість артистична. Школа і осьвіта. Книжність і творчість лїтературна; письменство перекладене й оригінальне.

ТОМ ЧЕТВЕРТИЙ в другім виданню, 1907, друкуєть ся, має вийти в осени, в Київі, цїна буде мабуть 3 р. 50 коп.

I. Окупація українських земель Литвою й Польщею; Литва збирає українські землї; боротьба за Галицько-волинську спадщину й прилученнє до в. кн. Литовського волостей Чернигівських, Київщини й Поділля.

II. Українські землї під зверхністю Литви й Польщі — на переломі XIV і XV вв.: польсько - угорський спір за Галичину; династична унїя Литви й Польщі й опозиція против прилучення до Польщі в в. кн. Литовськім; переміни в устрою і відносинах в. кн. Литовського

III. Українсько - руські землї під зверхністю Литви й Польщі в XV віцї. Подїї по смерти Витовта; часи Казимира й в. кн. Олександра; ослабленнє унїї; відносини національні, руська іредента. Сформованнє кримської орди й відносини до Татар в XV і поч. XVI в.

IV. Довершеннє інкорпорації українських земель Польщі — справа унїї в XVI в. і прилученнє українських земель до Польщі в 1569 р.

Карта: Українські землї в складї Польсько - литовської держави перед 1569 р.

ТОМ ПЯТИЙ в першім виданню. 1905, ст. 687, цїна таж як т. I.

I. Загальний погляд на суспільно - полїтичну еволюцію українських земель під литовським і польським режімом (XIV—XVII вік.).

II. Еволюція суспільного устрою : Пани - шляхта — сформованнє шляхетської моґнатської верстви в українських землях.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

III. Селянство — його катеґорії, обмеження особистих прав, панщина й її історія.

IV. Міщанство, український елємент в містах. Духовенство чорне й біле (сьвітське).

V. Управа сьвітська: останки староруської схеми й їх еволюція, перенесеннє польської адміністраційної системи польського устрою на Україну і його сформованнє в XVI—XVII вв. Орґанізація міська. Сільський устрій.

VI. Орґанізація церковна: єрархічні відносини XIV—XVI в., державне становище православної церкви в Польщі й в. кн. Литовськім, внутрішній устрій і житє її, розстрій православної церкви в XVI віці.

VII. Утвореннє уніятської церкви: проби унії в XIV—XV віці, заходи коло унії в 2-ій пол. XVI в. і її переведеннє в 1590-х рр.; берестейський собор 1596 р. і становище супроти них суспільности.

ТОМ ШЕСТИЙ, в першім виданню, 1907. друкуєть ся в Київі, має вийти в осени, ціна буде мабуть 3 р. 50 коп.

I. Економічне житє XIV—XVII вв.: торговля й промисел міський, зміни в українській торговлї XII—XIII вв., торговля XV—XVII вв. східньої й західньої України, її упадок. Орґанізація міського промислу, цеховий устрій; ослабленнє міського економічного житя.

II. Господарство сільське: старе господарство XII—XIV вв. і його пережитки в XVI, розвій заграничного експорту і його впливи на економіку Українських земель. Промисли звязані з сільським господарством.

III. Відносини культурні й національні: національний склад і національні елєменти в ріжних суспільних верствах і в ріжних краях України, їх стан в XVI і на вступі XVII в.

IV. Побут культура XIV—XVI вв.: „руська віра“ і українська народність; староруські релїґійні традиції в українській суспільности XIV—XVI вв.; упадок культурного значіння церковности; осьвіта і книжність; артистична діяльність: творчість; побут і житє.

V. Культурно-релїґійно-національний рух на Україні в XVI віці: успіхи латинізації й польщення; культурно-національна реакція в землях українських і білоруських; початки друкарства; острозький кружок; реформа брацтв; львівське брацтво і брацький рух.

VI. Боротьба за і против унії по її проголошенню, в житю і письменстві: перші писання, викликані берестейською унією, розвій полєміки, боротьба православної суспільности против унії, до другого десятиліття XVII в.

Головні склади видання: в Київі в книгарні Кієвскої Старини (Безаковська 8) і при конторі Літературно-Наукового Вістника, Прорізна, 20; у Львові в книгарні Наукового Товариства імени Шевченка, ул. Театральна 1.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:14 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ПО КНИГАРНЯХ ПРОДАЮТЬ СЯ ЩЕ ТАКІ ВИДАННЯ

Проф. Михайла Грушевського.

Історія України-Руси 2 вид., т. I, II і III, 1904—5, по . . . . . 7·50 корон
т. IV вийде незабаром.
т. V, 1 вид., 1905 . . . . . 7·50 „
т. V, часть друга окремо . . . . 3·50 „
т. VI друкуеть ся.
Розвідки й матеріали до історії України-Руси, кн. II—V . . 12·00 „
Люстрації королївщини в руських землях XVI в., т. I—IV (Жерела до історії України-Руси т. I, II, III і VII) . 17·00 „
Вступний виклад з історії давньої Руси, 1894 . . . . . 0·20 „
Виїмки з жерел до історії України-Руси, кн. I—до пол. XI в., 1895 2·00 „
Описи Ратенського староства, 1898 . . . . . 0·60 „
Хмельницький і Хмельнищина, 2 вид., 1899 . . . . . 0·20 „
Звенигород галицький, 1899 . . . . . 0·70 „
Похоронне поле в с. Чехах, 1899 . . . . . 0·60 „
Справа українсько-руського унїверситету у Львові, 1899 . . . 0·50 „
Хронольоґія подій Галицько-волинської лїтописи, 1901 . . . . 1.00 „
Чи маемо автентичні грамоти кн. Льва, 1902 . . . . . 0·50 „
Економічний стан селян в Львівській королївщинї XVI в., 1903 0·20 „
Звичайна схема „русскої“ історії й справа раціонального укладу історії східнього словянства, 1904 . . . . . 0·20 „
Етноґрафічні катеґорії й культурно-археольоґічні типи в сучасних студіях східньої Европи, 1904 . . . . . 0·30 „
Спірні питання староруської етноґрафії, 1904 . . . . . 0.50 „
Матеріали до історії суспільно-полїтичних і економічних відносин Західньої України, ч. I, 1905 . . . . . 3·00 „
Про давні часи на Україні (популярна історія України з ілюстраціями) 1907 . . . . . 0·20 коп.
За український маслак (в справі Холмщини), 1907 . . . . 0·08 „
Справа українських катедр і наші наукові потреби, 1907 . . 0·15 „
З біжучої хвилї. Статї на теми дня (друкуеть ся).
Про українську мову й українську справу. Статї й замітки 0·12 „

Очеркъ исторіи Кіевской земли отъ смерти Ярослава до конца XIV столѣтія, 1891 . . . . . 2 р. 75 к.
Волынскій вопросъ 1098—1102 г., 1891 . . . . . — „ 30 „
Къ вопросу о Болоховѣ, 1893 . . . . . — „ 15 „
Барское староство, историческіе очерки, 1894 . . . . . 2 „ 25 „
Акты Барскаго староства т. I—II, 1893—4 (Архивъ Югозап. Россіи, ч. VII, т. 1 и 2) . . . . . 4 „ — „
Львовское Ученое общество им. Шевченка и его вклады въ изученіе Южной Руси, 1904 . . . . . — „ 30 „
Еще о грамотахъ кн. Льва галицкаго (по поводу статьи проф. Линниченка), 1904 . . . . . — „ 15 „
Очеркъ исторіи украинского народа, 2 вид., 1906 . . . . . 2 „ 50 „
Украинство въ Россіи, его запросы и нужды, 1906 . . . . . — „ 25 „
Изъ польско-украинскихъ отношеній Галиціи, 2 вид., 1907 . — „ 30 „
Освобожденіе Россіи и украинскій вопросъ. Статьи и замѣтки 1 „ — „
Украинскій вопросъ . . . . . — „ 15 „
Единство или распаденіе Россіи . . . . . — „ 8 „
Автономія и національный вопросъ . . . . . — „ 8 „
Движеніе политической и общественной украинской мысли въ XIX ст. . . . . — „ 8 „
Вопросъ объ украинскихъ каѳедрахъ и нужды украинской науки— „ 20 „

Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes, autorisierte Uebersetzung aus der 2 ukrainischen Ausgabe, I Band (Komissionsverlag von B. G. Teubner in Leipzig) . . . 18.00 Mark

Склади в книгарнях: Наук. товариства ім. Шевченка у Львові, Театральна 1 (Lemberg, Theaterstr.1, Schewtschenko-Buchhandlung), в книгарнї „Кіевской Старины“ в Київі, Безаковська 8, й ин. Діставати можна в конторі Л. Н. Вістника, Київ, Прорізна 20.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 07:15 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177615
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google